

2017-2018 yılı 10.sınıf MEB YAYINLARI

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

AYETLER

AÇIKLAMA:

1.Satır ayetin orijinal metni*

2.Satır ayetin ders kitabındaki meal metni**

3.Satır ayetin Diyanet İşleri Başkanlığı PDF meali ve varsa dipnotu

4.Satır Diyanet KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEAL TEFSİR PDF

5.Tefsir Metni içinde yer alan kutucuklarda yer alan metinler ise üst tarafta yer alan ayetlerde atıf yapılan ayetlere ait açıklamalardır.

Sayfa numaraları birden çok olan ayetler aynı kutuya toplanmış olup baş tarafa sayfa numaraları eklenmiştir.

*Bazı ayetler konu bütünlüğünden dolayı Arapça metni tek meal ve tefsiri ise grup olarak aktarılmıştır.

**3. SATIRDA SADECE AYET VE NO VERİLMİŞSE BAKINIZ ŞEKLİNDE ATIF YAPILAN AYETLERDİR.

Çalışmanın amacı Kur'an-ı Kerim'i merkeze alarak derslerimizi anlatmak, öğrencilerimizin sorularına Allah'ın (cc) kitabında cevaplar olduğunu aktarmak ve onları Kur'an-ı Kerim ile buluşturaktır.

1.ÜNİTE

1- ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİ (1. KONU)

10.1.1. Allah inancının insan hayatındaki yeri ve önemini yorumlar.

1. ALLAH İNANCI VE İNSAN

SAYFA 12

(KONU BÜTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN 23.SURENİN 1-11. AYETLERİ BİR ARADA VERİLMİŞTİR.)

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (1)

“Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir.” MÜ’MİNÜN 23/ 1

1. Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.

Ayet

Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. (1)

Tefsir

Bu bölümdeki **on bir ayette** İslâm'ın ibadet ve ahlâk alanlarında vazgeçilmez saydığı ilkelerin yanı sıra mümin kavramının içeriği özetlenmekte, kadın olsun erkek olsun “Ben müminim, müslümanım” diyen her insanın, bu ifadesinin anlamlı hale gelebilmesi için kendisinden beklenen yaşama modeli ortaya konmaktadır. Sûrenin ileriki âyetlerinde âhireti inkâr edenlerin iddiaları geniş olarak ortaya konup bunların eleştirildiği dikkate alındığında buradaki “kurtuluş”un öncelikle âhret kurtuluşu ve esenliği olduğu anlaşılır. Nitekim 11. âyet ile yukarıda sûrenin fazileti dolayısıyla aktardığımız hadisteki “... Kim bu âyetlerin gereğini yaparsa cennete girecektir” ifadesi de bunu göstermektedir. Ayrıca doğru inanç ve düzgün yaşayışın sadece âhret için değil aynı zamanda dünya mutluluğu ve esenliği için de gerekli olduğunu gerek naklî deliller gerekse insanlığın tecrübesi gösterdiğine göre bu âyetlerin dünyadaki kurtuluşun bir reçetesini verdiği de muhakkaktır.

Ayet

Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. (2)

Tefsir

“Namazda derin saygı hali yaşamak” kurtuluşun imandan sonraki ilk şartı olarak gösterilmiştir. Daha yakından bakıldığında bu âyette kurtuluşun şartlarından ikisine işaret edilmektedir. Namaz ve huşû.

Bununla birlikte asıl vurgunun “derin saygı” diye çevirdiğimiz huşû kavramına yapıldığı görülmektedir. Taberî buradaki huşû kelimesini, “kulun namaz kılarak Allah’a itaatini, saygısını sergilemesi, namaz kılmak suretiyle Allah’ın emrini yerine getirmesi” şeklinde açıklar (XVIII, 1, 3). Âyetin ifadesindeki asıl tanımlayıcı öge “saygı” (huşû, Taberî’nin açıklamasına göre tezellül, hudû’) kavramıdır. Kuşkusuz namaz İslâm’ın temel ibadetlerinden biri ve kulun Allah’a yönelişinin, O’nunla birlikteliğinin en anlamlı ifadesidir. Fakat sembolik yönü de olan namazın bu mânevî derinliği kazanabilmesi için bedensel hareketler, dilin âyet ve duaların lafızlarını okuması yeterli değildir; bu şeklî kalıpların kalpteki kulluk niyeti ve bilinci ile bütünleştirilmesi, Allah’a saygı şuuruyla anlamlı hale getirilmesi gerekir. İbadetin ve özellikle namazın bu ruhî ve mânevî boyutu Kur’an dilinde huşû, takvâ gibi terimlerle ifade edilmiştir. Burada huşû kavramı ayrıca itikadî ve ahlâkî bir anlam da taşımaktadır. Çünkü Allah’a inanmayanın O’na huşû ile yönelmesi beklenemez; böyle birinin inanmadığı, dolayısıyla bir saygı hissi beslemediği halde namaz kıyor, ibadet ediyor görünmesi ise din dilindeki deyimiyile “münafıklık”tır. Münafıklık ise dinî konularda için ve dışın, özün ve sözün birbirine uymamasıdır, dolayısıyla tam bir ahlâk bozukluğu ve erdemsizliktir. Sonuç olarak âyette ibadetin kurtuluşa götürebilmesi için hem formunun hem de içeriğinin önemine işaret edilmiş bulunmaktadır.

Ayet

Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. (3)

Tefsir

Meâlinde “anlamsız ve yararsız” diye çevirdiğimiz lağiv kelimesi sözlükte “boş ve mânasız söz ve davranış” anlamına gelir. Taberî’nin belirttiği gibi (XVII, 3) kelime burada Allah’ın kullarında görmek istemediği her türlü boş ve yanlış (bâtıl) tutum ve davranışları ifade etmektedir. Hasan-ı Basrî’nin bu kelimeyi bütün günahları içeren bir kavram olarak daha geniş bir muhtevada açıkladığı bildirilmektedir (Kurtubî, XII, 112).

Ayet

Onlar ki, zekâtı öderler. (4)

Tefsir

İslâm’ın beş temel şartından biri olan zekât ibadetinin, Mekkî olan bu sûrenin inmesinden sonra Medine’de farz kılındığı bilinmektedir. Şu halde buradaki zekât kelimesi geniş anlamıyla sadaka yerine kullanılmış olmalıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de zekât ve sadaka kelimelerinin zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülür. Nitekim farz olan zekâtın kimlere verileceğini açıklayan âyette de zekât yerine sadaka kelimesi kullanılmıştır (Tevbe 9/60). Zekât ibadeti Medine’de farz kılınmakla birlikte Mekke döneminde inen âyetlerde de sadaka, zekât, infak, ihsan, it’âm gibi kelimelerle müslümanlar malî yardımlaşmaya teşvik edilmekte, bunun üzerinde önemle durulmakta idi.

Ayet

Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. (5-7)

Tefsir

İffetin korunması, İslâm’ın temel ahlâk buyruklarından biri olup, bu âyetler grubunda sayılan diğer niteliklerde olduğu gibi hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktadır (Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, III, 1310). İslâm’da hayatın çeşitli alanlarına dair pek çok düzenleme, Kur’an ve Sünnet’te ortaya konan genel ilkeler, amaçlar ve örnekler çerçevesinde ihtiyaçlara, zaman ve şartlara göre İslâm toplumunun takdirine bırakılırken evlenme ve aile ile ilgili belli başlı hukukî düzenlemelerin doğrudan Kur’an tarafından belirlenmiş olması, İslâm dininin iffet konusundaki duyarlılığının bir ifadesidir. Bu duyarlılık zamanla İslâm toplumlarının genel ahlâk ve iffet telakkilerine de yansımış; bu toplumların karakterini belirleyen aile, namus ve iffet anlayışının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte sonraki ahlâk ve fıkıh kitaplarında bu hususta aşırıya kaçan bir hassasiyetin geliştirildiği; fitne, sedd-i zerîa, ta’zîr gibi kavramların bazan amacının dışına taşırıldığı, böylece Kur’an’ın esas aldığı iffeti koruma hedefini taşıyan aşırı bir anlayışla hayatın doğal gelişiminin kısıtlandığı da bilinmektedir. Bu zihniyet, giderek daha çok kadınların aleyhine baskıcı uygulamaların süreklilik kazanmasına, buna bağlı olarak bazı ahlâkî sapmalara vb. olumsuzluklara da zemin hazırlamıştır. Kur’an’da ve diğer temel İslâmî kaynaklarda kadın olsun erkek olsun her müslümanın, cinsel ihtiyacını karşılamada kendi eşiyile yetinmesi kesin bir hüküm olarak konulmuş; bu hükümlerle çelişen her türlü uygulama gayri meşrû kabul edilmiş, aykırı davranışlar için ağır yaptırımlar

getirilmiştir. Bundan başka İslâm'ın geçmişten devraldığı, –öyle anlaşılıyor ki Kur'an ve Sünnet'in bütününden çıkan insanlık anlayışıyla, insan onur ve haysiyetiyle bağdaşır görmediği için zaman içinde ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler getirdiği– kölelik uygulamasının bir sonucu olarak, fakat belirli kurallara uymak kaydıyla câriyelerden yararlanma da meşrû kılınmıştır. Âyetin “ellerinin altında olanlar” şeklinde çevrilen kısmı, “câriyeler” anlamında kabul edilmiş ve bu sınırlı durumla ilgili fikhî düzenlemenin temellerinden birini oluşturmuştur (câriyeler hakkındaki hükmün uygulanmasıyla ilgili farklı görüşler için bk. Nisâ 4/24). Ancak İslâm'ın hedefine uygun olarak günümüzde kölelik kurumu ortadan kalktığı için bu konuyla ilgili hükümlerin uygulanmasına da fiilen ihtiyaç kalmamıştır. Bazı Sünnî âlimler, müt'a nikâhının haram olduğu yolundaki görüşlerini bu âyetlerin sınırlayıcı ifadesine dayandırmışlardır (bk. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1310; Kurtubî, XII, 113).

Ayet

Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. (8)

Tefsir

Müfessirler, buradaki emanet ve ahid kavramlarının hem insanlar tarafından korunması ve esirgenmesi için bırakılan nesnelere, riayet edilmesi istenen sözleşmeler gibi maddî ve mânevî emanetleri, görevleri hem de Allah'ın kullarına yönelttiği ve kulun iman ikrarıyla uymayı taahhüt ettiği ilâhî hükümleri kapsadığını belirtirler. Buna göre meselâ birine korunması için bırakılan mal gibi Allah'ın mûminden yerine getirmesini istediği namaz, oruç vb. ibadetler de birer emanettir (Râzî, XXIII, 81)

Ayet

Onlar ki, namazlarını kılmağa devam ederler. (9)

Tefsir

“Titizlikle ifa etme” diye çevirdiğimiz muhâfaza kavramı sözlükte “devam etmek, riayet etmek, gözetmek” anlamına gelir. Yukarıda (2. âyet) namazı huşû ile kılmanın önemine işaret edilmişti; burada ise namazı vakitlerine, kurallarına riayet ederek kılmanın önemine dikkat çekilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “hfz” md. Kurtubî, XIII, 115).

Ayet

İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır. (10-11)

Tefsir

Firdevs kelimesinin menşei ve anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Araplar'ın bu kelimeyi İslâm'dan önce de kullandıkları söylenmektedir. Kelimenin aslının Pehlevîce (Eski Farsça) “etrafi duvarla çevrili yer” anlamında pairi-daeza olduğu, bunun paradeisos şeklinde Grekçe'ye, oradan da firdevs şeklinde Arapça'ya geçtiği söylenmektedir. İslâmî kaynaklarda firdevs kelimesi cennetin tamamı veya bir bölümü için kullanılmaktadır. Cennetin ortası ya da en yüksek yeri olduğuna dair değişik rivayetler vardır (bilgi için bk. M. Said Özervarlı, “Firdevs”, DİA, XIII, 123-124). Müfessirlerin de kaydettiği bir hadise göre Hz. Peygamber, “Âhirette her insanın, biri cennette biri de cehennemde olmak üzere iki yeri vardır; inkârcılar ölünce cehenneme atılacakları için müminler cennetteki kendi makamları yanında inkârcılar için hazırlanmış olan makamlara da vâris olacaklar” buyurmuş, ardından da bu iki âyeti okumuştur (İbn Mâce, “Zühd”, 39; İbn Kesîr, V, 459).

SAYFA 12

أَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (24) تُؤْتِي أُكْلَهَا
كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (25)

“Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü (iman), kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.” İBRAHİM 14/24-25

24. Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. **25.** Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.

Ayet

Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. (24-25)

Tefsir

“Güzel söz” diye tercüme ettiğimiz kelime tayyibe tamlaması “doğru söz, sağlam inanç, kelime-i tevhid yani “lâilâhe illellah” (Şevkânî, III, 120), peygamberlik, vahiy, âhiret” ve Allah’ın bütün mesajlarını ifade etmektedir (Esed, II, 506). Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine imanı yani kelime-i tevhidi ifade eden “güzel söz”, kökü yerin derinliklerine sağlam bir şekilde yerleşmiş, gövdesi ve dalları gökyüzüne doğru yükselmiş, her zaman meyve veren bir ağaca benzetilmektedir. Bu ağaç nasıl Allah’ın izniyle her zaman meyve verip faydalı oluyorsa “kelime-i tevhid” de o şekilde faydalıdır. O da müminlerin kalplerine yerleşip kökleşince onların davranışlarını etkilemekte ve imanın ürünleri, meyveleri onların üzerinde görülmektedir. Onlar Allah’a karşı kulluk görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları gibi, ilim, irfan ve güzel işleriyle de insanlık için daima faydalı olmaya gayret ederler. Öte yandan ağacın diri kalması için nasıl sulama ve budama gibi bakıma ihtiyacı varsa kalpteki iman da böyledir. Eğer mümin faydalı ilim, güzel amel, zikir ve tefekkürle onu beslemezse o da zayıflayıp yok olabilir.

SAYFA 13

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَآظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (134)

“Onlar ki bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.” ÂL-İ İMRÂN 3/134

134. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.”

Ayet

Rabbinizin bağışına, ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları, yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir. (133-135)

Tefsir

Bu üç âyette faizin, onu alan insanda meydana getirdiği bencillik, cimrilik, hırs ve açgözlülük; verende de sebep olduğu nefret, kıskançlık, kızgınlık ve düşmanlık gibi duyguları giderecek, bu hastalıkları tedavi edecek ana ilkeler yer almakta ve İslâm ahlâkının bir özeti verilmektedir. 131. âyette faiz yemekten sakınıldığı takdirde kâfirler için hazırlanmış olan cehennemden kurtuluşa işaret edildiği gibi, burada da âyetlerde belirtilen ahlâkî nitelikleri kazananlara verilecek mükâfatlar bildirilmekte ve müslümanlar bu yöne yönlendirilmektedir. 133. âyette rabbimizin bağışına, gökler ve yer genişliğindeki cennetine kavuşmanın, bütün ahlâkî davranışlarımız için temel gaye olduğu bildirilmekte; iyiliği, birtakım dünyevî menfaatler kaygısıyla değil de sırf Allah’a saygı ve sevgi demek olan takvâ saikiyle sadece uhrevî saadet uğruna yapmak hatırlatılmaktadır. 134 ve 135. âyetlerde ise İslâm’da ideal ahlâk tipi olan “takvâ sahibi (müttaki) insan”ın temel ahlâkî nitelikleri sayılmaktadır. Bunlar her durumda cömert olmak, öfkeyi yenmek, insanları bağışlamak, kendi hatasını kabul etmek ve bundan vazgeçmek gibi niteliklerdir. Bu vasıflar, ancak ihtirasları ve bencil duyguları karşısında hürriyetine kavuşmuş üstün ruhların erdemleridir. Sözlükte “örtmek” anlamına gelen mağfiret kelimesi, terim olarak “yüce Allah’ın, kulların suç ve günahlarını affetmesi” anlamında kullanılmaktadır. Cennet de sözlükte “bahçe, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer” demektir. Terim olarak cennet, “çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve içinde müminlerin ebedî olarak kalacakları âhiret yurdu” anlamına gelir. İbn Âşûr’a göre âyetteki “gökler ve yer kadar geniş olan” kaydı, cennetin sınırlarını gösteren değil, temsilî olarak cennetin çok büyük ve geniş olduğunu ifade eden bir kayıttır. Nitekim Hadîd sûresinin 21. âyetinde bu durum açıkça ifade buyurulmuştur (IV, 89; cennet hakkında bilgi için bk. Bakara 2/25). 134. âyette geçen serrâ’ kelimesi tefsirlerde “sevinç ve rahatlık veren durum”; darrâ’ ise “zarar ve sıkıntı veren durum” şeklinde açıklanmıştır. Buna göre buradaki iki tür harcama, “zenginlik ve fakirlik halinde”, “sevinçli ve kederli zamanlarda”, “hayatta iken ve ölüme bağlı

tasarruf yoluyla” yapılan harcamalar şeklinde anlaşıldığı gibi “akrabaya sevinç veren yardımlar ve düşmanı yenilgiye uğratmak için yapılan masraflar” şeklinde de anlaşılabilir. Yüce Allah, bir önceki âyette kullarını takvâ sahipleri için hazırlanmış olan cenneti kazanmak maksadıyla yarışmaya çağırınca, takvâ sahiplerinin kimler olduğu ve hangi nitelikleri taşıdıkları merak konusu olmuş; bu sebeple bu âyetlerde takvâ sahiplerinin nitelikleri anlatılmıştır. Bunlar: a) Bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak ederler, yani mallarını iyilik yolunda harcarlar. Her iki durum da onların davranışlarını değiştirmez: Bolluk, kendilerini bencilleştirip aldatmadığı gibi darlık da onlara Allah yolunda harcamayı unutturmaz. b) Öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını bağışlarlar. “Öfke” diye çevirdiğimiz gayz kelimesi terim olarak “hoşlanılmadık bir şeye karşı insanın duyduğu heyecan” anlamına gelir. Gazabın aslı olduğu kabul edilir. Gazap intikam iradesini doğurduğu ve gayri ihtiyarî olarak yüzde ve diğer azalarda belirtileri görüldüğü halde gayz sadece kalpte olan bir duygudur (Âlûsî, IV, 58). Âyetin tasvirine göre insanlardaki takvâ duygusu bu konularda da etkili olmakta ve olaylar karşısında öfkeyi yenmelerini ve insanları bağışlamalarını sağlamaktadır. Nitekim âyette geçen kâzım (çoğulu kâzımîn) kelimesi “öfkesini yenen, gücü yettiği halde, zarar gördüğü kimselere karşı intikama kalkışmayan, sabreden” anlamlarına gelmektedir (Elmalılı, II, 1177). c) Bir kötülük veya kendilerine zulmetme mânâsında bir günah işlediklerinde hemen Allah’ı anar ve günahlarına tövbe ederler, yaptıklarında ısrar etmezler. Âyette geçen fâhişe kelimesi “çirkin ve iğrenç iş veya söz” anlamına gelir. Özel olarak “zina” anlamında kullanılmaktadır; nefse zulmetmek ise “herhangi bir günah işlemek” demektir. Bu günahların başında Allah’a ortak koşmak (şirk) gelmektedir. Bununla birlikte fâhişe “başkasına karşı işlenen günah, nefse zulmetmek” ise “kişinin kendisini ilgilendiren ve başkasıyla ilgisi olmayan günah” olarak yorumlandığı gibi (Elmalılı, II, 1177), fâhişe “büyük günahlar” diğeri ise “küçük günahlar” olarak da yorumlanmıştır (Şevkânî, I, 424-425). Yarattığı insanın iyi hasletlerini ve zaafalarını çok iyi bilen yüce Allah, şefkat ve merhametinin gereği olarak günahkâr bir mümini –büyük günah dahi işlese– müminlerin safından çıkarmadığı gibi, Allah’ın huzurunda hesap vereceğini düşünerek yaptığına pişman olan, tövbe ve istiğfar eden kimseyi de cennete girecek takvâ sahiplerinin safından ayırmamıştır. Takvâdan kaynaklanan hasletleri taşıyanlar ve gereğini yerine getirenler Allah katında sevilen kimselerdir. Allah âhirette onların mükâfatını verecektir (bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 2-3; Müsned, III, 440). Hz. Peygamber buyurmuşlardır ki: “Asıl pehlivan güreşte rakibini yenen değil kızdığı zaman öfkesine hâkim olan kimsedir” (Buhârî, “Edeb”, 76, 102; Müslim, “Birr”, 107, 108). Ancak şahsî meselelerde öfkeyi yenmek Allah’ın emri olup beğenilen ve övülen bir davranış olmakla birlikte kamuyu ilgilendiren meselelerde toplum düzeninin bozulmasına ve kötülüklerin yayılmasına yol açabilecek durumlar karşısında gevşeklik göstermemek gerekir. Uhud Savaşı’ndaki yenilgide, faizcilerde de bulunan kötü duyguların ve özellikle maddeye düşkünlüğün rolü inkâr edilemez bir gerçektir. Bu sebeple yüce Allah kullarını, insanlara kötü vasıflar kazandıran faizi bırakmaya, Allah ve Resûlü’ne itaat etmeye, kendisinin mağfiretini ve takvâ sahibi kimseler için hazırlanmış olan geniş cennetleri kazandıracak işlerde yarışmaya çağırmakta ve bu güzel davranışta bulunan kullarını sevdiğini bildirmektedir.

SAYFA 13

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (277)

“İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler.” BAKARA 2/277

277. Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.

Ayet
Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. (277)

Tefsir

İslâm'ın istediği insan tipi imanlı, sâlih (iyi, güzel, faydalı) amel sahibi, namazlı, niyazlı, eli açık, farz olan zekât yanında elinden geldiğince infak, ihsan ve başka türlü yardımını esirgemeyen insan modelidir. Bunların oluşturduğu topluluk için dünyada korku ve hüznün sebepleri asgariye iner; zengin yoksula merhamet eder, onu korur, derdiyle dertlenir; yoksul da zengine şükran duyar, onu ve servetini kendisi ve kendisinin gibi korur

SAYFA 14

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ (165)

“... İman edenlerin Allah'a olan sevgileri çok daha fazladır...” BAKARA 2/165

165. İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!

Ayet

İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da ona ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi. Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar, aralarındaki bütün bağlar kopacaktır. Uyanlar şöyle derler: "Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık." Böylece Allah, onlara işledikleri fiilleri pişmanlık kaynağı olarak gösterir. Onlar ateşten çıkacak da değillerdir. (165-167)

Tefsir

Yukarıdaki iki âyette Allah'ın birliği, kesin bir dille vurgulanıp bunun ilk bakışta göze çarpan bazı kanıtları sıralandıktan sonra, 165. âyette hâlâ Allah'a ortak koşmakta ısrar edenler kınanmakta, bunlar “zalimler” diye nitelenmektedir. Çünkü zulmün asıl anlamı “yanlış fikre ve inanca saplanmak, yapılmaması gereken şeyler yamak”tır. Bu sebeple Kur'an Allah'a ortak koşmayı “çok büyük bir zulüm” sayar (Lokmân 31/13). Kur'ân-ı Kerîm'in insanlığı ulaştırmak istediği birinci hedef, Allah'ın birliği inancını ve Allah'ı her şeyden daha çok sevmeyi bütün ödevlerin en başında görmektir. Âyette “İman edenler ise en çok Allah'ı severler” buyrulur bu hususa işaret edilmiştir. Görüldüğü gibi âyetin bu bölümünde, inananların yalnız Allah'ı sevdiğikleri değil en çok Allah'ı sevdiğikleri ifade edilmektedir. Şu halde insan elbette sevilmesi meşrû, mâkul ve yerinde olan Allah'tan başka varlıkları da sevecektir. Bu, Allah'ın insan fitratına verdiği doğal ve aynı zamanda gerekli bir durumdur. Yeter ki başka sevgiler Allah sevgisini unutturmasın ya da onun önüne geçmesin. Çünkü o zaman insan –düşünce, duygu ve inançlarını, hayatını ve davranışlarını, Allah'ın iradesine göre düzenlemek yerine– Allah'ın dışında sevip bağlandığı, Allah'ı sever gibi sevdiği şeyleri ölçü alacaktır. Kur'an Allah'ın iradesine göre yaşamaya hidayet, o iradeyi dikkate almadan yaşamaya da dalâlet adını verir. Allah'ın iradesini dikkate almayan insan, mutlaka bunun yerine başka bir iradenin buyruğuna girer. Bu ya tanrı gibi bağlanıp boyun eğdiği nefsinin, tutkularının buyruğudur veya aynı ölçüde mahkûmu olduğu başka bir varlığın ya da varlıkların buyruğudur. Allah sevgisini başka hiçbir sevgiye karıştırmayan ve hiçbir şeyle değişmeyen insan, diğer varlıklara sevgisinin Allah sevgisiyle çatışması durumunda bütün ilişkilerini Allah sevgisine ve dolayısıyla Allah'ın iradesine göre düzenleyeceğinden, onun bütün ilişkileri bilinçli ve iradeli olacaktır. Bu sebeple güçlü bir iman gerçek bir özgürlüktür. Çünkü hakiki mümin ve müslüman, Allah'ın onaylamayacağı bir buyruğa uymamaya özen gösterir. Allah yalnız iyi ve doğru olan şeyleri onayladığına göre hakiki müslüman her zaman doğruluğun ve doğruların yanındadır. Gerçek özgürlük de budur. Asıl kölelik ise, gerçek ve iyi olanı görüp seçemeyecek kadar kalbi ve iradesi körelmiş olan insanların köleliğidir. Bu açıdan küfür ve şirk, yani kalbinde Allah sevgisi taşımamak ya da başka şeylerin sevgisini Allah sevgisine üstün tutmak, bütün kötülüklerin başıdır. Bu sebeple âyette başka varlıkları Allah'a eşve ortak tutanlar “zalimler” diye anılmıştır. Aslında onlar, bu tutumlarıyla önce kendilerine zulmetmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm birçok yerde inkârcıları “kendilerine zulmedenler” diye

tanıtır (meselâ bk. Bakara 2/54, 57; A'râf 7/177; Hûd 11/101; Fâtır 35/32). Buna göre Allah'ı tanıyıp Allah sevgisini başka her şeyin üstünde tutanlar ve böylece hidayet yolunu seçenler de önce kendilerine karşı âdil davranmış, kendilerine iyilik etmiş olurlar (meselâ bk. Yûnus 10/108; Nemi 27/40, 92; Rûm 30/44; Fâtır 35/18). Allah'ı sevmenin birinci şartı O'nu tanımak ve bilmektir. İnsan bilmediği şeyi sevemez. Bu sebeple önce 163-164. âyetlerde Allah'ın yüce zâtı tanıtılıp kanıtlar sergilenmiş, ardından Allah'ı her şeyden çok sevmenin gerekliliğinden söz edilmiştir. İnsan Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri hakkında bilgi sahibi oldukça; O'nun ilim, irade ve gücünün eserleri olan harikaları daha yakından ve derinden kavradıkça kuşkusuz Allah'a olan sevgi, saygı ve bağlılığı da güçlenecektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar ısrarla, karıncasından gök cisimlerine kadar, bütün evren hakkında bilgi edinip bunlar üzerinde düşünmeye, böylece yüce Allah'ın "âyetler"ini daha iyi kavramaya çağırılmaktadır. İnsanın bu zihinsel çabası sadece onun inancını ve Allah'a olan sevgisini güçlendirmekle kalmayacak, amellerini yani dünya ve âhiret hayatını ilgilendiren her türlü tutum ve davranışlarını da güzelleştirecek, zenginleştirecektir. Bazı müfessirler, 165. âyette kimi insanların Allah'a denk yani ortak tuttuğu bildirilen varlıklardan putların; bazıları da önder ve liderlerin kastedildiğini belirtmişlerdir. 166. âyet bu son anlamı desteklemektedir. Fahreddin er-Râzî'nin de belirttiği gibi (IV, 204) sûfilere göre insanın kalbini, zihnini Allah'ı unutturacak derecede meşgul eden her şey âyette belirtilen varlıklar kapsamına girer. Şu halde Allah'tan başka bir şeye, –bu şey ister put, ister lider veya önder, isterse para pul, mal mülk, makam mevki olsun– taparcasına bağlananlar, böyle bir şeyi Allah'ı sever gibi sevenler ve bu suretle, Kur'an'ın bütün uyarılarına rağmen şirke sapanlar için artık kurtuluş ümidi yoktur. Onlar, sonunda âhirette inkâr ve isyanları yüzünden hak ettikleri azabı gördüklerinde bütün güç ve kudretin Allah'a ait olduğunu, dünyada iken bu güce inanmamakla kendilerine ne büyük bir kötülük ettiklerini, Allah'ın azabının ne kadar şiddetli olduğunu anlayacaklardır. Fakat bunu dünyadayken anlamaları ve ona göre inanıp yaşamaları gerekirdi. Bu sebeple iş işten geçmiş olacak, büyük ve önder bilip tanrılık mertebesinde yüceltikleri, peşlerinden gittikleri, güvendikleri kişilerin de kendi dertlerine düşüp onların yüzlerine bile bakmadıklarını, bütün kurtuluş imkânlarının yok olduğunu, ümitlerin kesildiğini görünce pişmanlık ve kederleri bir kat daha artacaktır. Sonuçta dünyada yaşadıkları sürece yaptıkları bütün işler âhirette kendilerine sadece pişmanlıklar, acı ve üzüntüler getirecek, bir daha kurtulamayacakları bir azaba atılacaklardır (ayrıca bk. Bakara 2/28).

SAYFA 14

وَالْعَصْرِ (1) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (2) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا
بِالصَّبْرِ (3)

“Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.” ASR 103/1-3

1, 2. Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. **3.** Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).

Asr Sûresi

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Nüzûl

Mushaftaki sıralamada yüz üçüncü, iniş sırasına göre on üçüncü sûredir. İnşirah sûresinden sonra, Âdiyât sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır (bk. Şevkânî, V, 579).

Adı/Ayet Sayısı

Sûre adını 1. âyette geçen ve “zaman, çağ, ikinci vakti” gibi anlamlara gelen asr kelimesinden almıştır.

Fazileti

Ashâb-ı kirâmdan iki kişinin karşılaştıkları zaman biri diğerine Asr sûresini okumadan ve ardından selâm vermeden ayrılmadıkları rivayet edilir (Beyhak[^], Şu'abü'l-îmân, Nuruosmaniye Ktp. nr. 1125, III, vr. 174b).

Ayet

Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir). (1-3)

Tefsir

Asr (asır) kelimesi isim olarak “mutlak zaman, içinde bulunulan zaman, karn (80 veya 100 yıllık zaman dilimi), gece, sabah, akşam, ikindi vakti, ikindi namazı, bir neslin veya bir hükümdarın, bir peygamberin yaşadığı zaman dilimi, bir dinin yaşandığı dönem” gibi mânalarda kullanılır. Müfessirler burada zikredilen asr kelimesini ikindi vakti, ikindi namazı, mutlak zaman, Hz. Muhammed’in asrı ve âhir zaman gibi farklı şekillerde tefsir etmişlerdir. Bize göre bunlar içinde sûrenin içeriğine ve mesajına en uygun düşeni “mutlak zaman” anlamıdır. Buna göre sûrenin başında zamana yemin edilerek onun insan hayatındaki yerine ve önemine dikkat çekilmiştir. Çünkü zaman Allah Teâlâ’nın yaratma, yönetme, yok etme, rızık verme, alçaltma, yüceltme gibi kendi varlığını ve sonsuz kudretini gösteren fiillerinin tecelli ettiği bir varlık şartı olması yanında, insan bakımından da hayatını içinde geçirdiği ve her türlü eylemlerini gerçekleştirebildiği bir imkân ve fırsatlar alanıdır. Yüce Allah böyle kıymetli bir gerçeklik ve imkân üzerine yemin ederek zamanın önemine dikkat çekmiş; onu iyi değerlendirmeyen insanın sonununun, 2. âyetteki deyişle “hüsran” (ziyan) olacağını hatırlatmıştır. Burada “ziyan”la âhîret azabı kastedilmiştir. Çünkü zamanı ve ömrü boşa geçirmiş insan için en büyük ziyan odur (bk. İbn Âşûr, XXX, 531). Sûrede bu ziyandan ancak şu dört özelliğe sahip olanların kurtulacağı ifade edilmiştir: a) Samimi bir şekilde iman etmek (iman hakkında bk. Bakara 2/256; Nisâ 4/136-137); b) İyi işler yapmak, yani din, akıl ve vicdanın emrettiklerini yerine getirmek, yasakladıklarından kaçınmak; c) Hakkı tavsiye etmek; d) Sabrı tavsiye etmek. İkinci şıktaki “iyi işler”in içinde hakkı ve sabrı tavsiye etmek de vardır; fakat bunlar, hem bireyin erdemini ve hemcinslerine karşı sorumluluk bilincini yansıttığı hem de bireyi aşarak toplumsal yararlar doğurduğu için önemi dolayısıyla ayrıca zikredilmiştir (hak için bk. Bakara 2/42; sabır için bk. Bakara 2/45). Hakkı ve sabrı tavsiye buyruğunda, bu görevlere kişinin öncelikle kendisinin uyması gerektiği anlamının da bulunduğu kuşkusuzdur. Bu husus, her akıl ve iz’an sahibi tarafından kolayca anlaşılıp benimsenecek kadar açık olduğu için âyette bunun özellikle belirtilmesine gerek görülmediği anlaşılmaktadır. Âyetteki hakkı ve sabrı tavsiye, eğitimin önemine ve mahiyetinin nasıl olması, amacının ne olması gerektiğine de ışık tutmaktadır. Çünkü her eğitim faaliyeti sonuçta bir tavsiye yani nasihat ve irşaddir. Doğru bir eğitim faaliyetinin amacı ise insanlara inançta, bilgide ve ahlâkta hakkı yani gerçeği ve doğruyu aktarmak; bunun yanında hayatın çeşitli şartları, maddî ve mânevî zorluklar, saptırıcı duygular, hata ve suç sebepleri karşısında da kişiye sabır ve dayanıklılık aşılamaktır. Hakkı ve sabrı tavsiye, toplumsal hayat ve birlikte yaşamının getirdiği bütün ahlâkî görevleri içine alan geniş kapsamlı bir görevdir. Hakkın karşıtı bâtıldır; bâtil ise inanç ve bilgide asılsızlık ve yanlışlığı, ahlâkta kötülüğü içine alan bir kavramdır. Ayrıca hak, adaletle de yakından ilişkilidir. Bu açıdan âyette insanların âdil olmaları ve adalet düzeninin, yani herkesin hakkına razı olduğu ve herkesin hakkının korunduğu bir toplumsal düzenin kurulmasına katkıda bulunmaları gerektiği de anlatılmaktadır. Sonuçta kul, sûrede sıralanan dört ilkedен iman ve sâlih amel sayesinde Allah’ın hakkını, hakkı ve sabrı tavsiye ile de kulların hakkını ödemiş olur. Görüldüğü gibi Asr sûresi en kısa sûrelerinden biri olmakla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’deki bütün dinî ve ahlâkî yükümlülüklerin, öğütlerin özü sayılmaya değer bir anlam zenginliğine sahiptir. Bu sebeple İmam Şâfiî’nin sûre hakkında, “Şayet Kur’an’da başka bir şey nâzil olmasaydı, şu pek kısa sûre bile insanlara yeterdi. Bu sûre Kur’an’ın bütün ilimlerini kucaklıyor” dediği nakledilmiştir (bk. İbn Kesîr, VIII, 499; Muhammed Eroğlu, “Asr Sûresi”, DİA, III, 502). Mehmet Âkif Ersoy’un deyişle: Hâlikin nâ-mütenâhî adı var en başı Hak Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak Hani ashâb-ı kirâm ayrılalım derlerken Mutlaka sûre-i ve’l-Asr’ı okurmuş bu neden? Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh Başta îmân-ı hakîkî geliyor sonra salâh Sonra hak sonra sebât: İşte kuzum insanlık Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık (Safahât, İstanbul 1944, s. 419).

1.ÜNİTE

ALLAH’IN VARLIĞI ve BİRLİĞİ (2. KONU)

10.1.2. Allah’ın varlığı ve birliği konusunda akli ve naklî delilleri analiz eder.

2. ALLAH’IN VARLIĞI VE BİRLİĞİ

SAYFA 15

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (164)

“Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah’ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için (Allah’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır.” BAKARA 2/164

164. Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökten yağdırıp kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.

Ayet

Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır. (164)

Tefsir

Allah’ın birliğini, eşsiz, benzersiz ve bir tek Tanrı olduğunu, O’ndan başka bir tanrı bulunmadığını, O’nun rahmân ve rahîm olduğunu bildiren âyetin ardından bütün bu bildirilenlerin kanıtları olmak üzere 164. âyette sekiz ayrı kozmolojik delil sıralanmaktadır: 1. Göklerin yaratılışı. 2. Yerin yaratılışı. 3. Gece ve gündüzün değişmesi. 4. Gemilerin denizlerde seyretmesi. 5. Yağmurun yağması ve onunla ölü haldeki toprağın canlanıp yeşermesi. 6. Yeryüzünde her çeşit canlının gelişip yayılması. 7. Rüzgârların çeşitli yönlerde doğru hareket etmesi. 8. Bulutların yer değiştirmesi. Bütün bu kanıtların insanı kuşatan, onun her gün görüp durduğu, içinde yaşadığı alelâde tabiat olaylarından seçilmiş olması ilgi çekicidir. Buna göre insanoğlu her an Allah’ın varlığını, birliğini, kudretinin yüceliğini yansıtan kanıtların ortasında yaşamaktadır. Tabiat bizâtihi mücizedir; fakat insan tabiat olaylarını her gün görüp durduğu için bu olaylardaki tecellilerin farkında değildir. Meselâ gökler yani gök cisimleri ve bunların sistemi başka türlü kurulsaydı, yer başka türlü yaratılsaydı orada, bildiğimiz hayat düzeni ve canlılar olmazdı. Gece ve gündüzün aynı düzen içinde durmadan değişmesi, yalnız insanlar için değil bütün canlılar ve özellikle bitkiler için pek çok yarar sağlamaktadır. Gemilerin denizlerde seyretmesi esasen nakil araçlarının ve bu araçları kullanıp yararlanmamızı sağlayan ilâhî yasaların varlığımızı devam ettirip hayatımızı rahatlatmadaki önemine örnek teşkil eder. Yağmur, dünyayı yaşanır kılan en önemli tabiat olaylarından biridir. Rüzgârın çeşitli yönlerde doğru esmesi, kezâ bulutların çeşitli yönlerde hareket etmesi de meteorolojik olayların düzeninden bitkilerdeki döllenmeye ve yağışların dağılımına kadar sayılamayacak derecede geniş yarar sağlamaktadır. Allah var olduğu içindir ki tabiat vardır ve tabiatdaki düzen sürmektedir. Tabiatın düzenli işleyişi Allah’ın sadece varlığını değil, onun birliğini, ortaksızlığını; bilgisinin, iradesinin ve kudretinin mükemmelliğini, sürekliliğini, eşya üzerindeki tasarruf ve tesirini de kanıtlamaktadır. Çünkü O’nun evrene yönelik ilgisi bir an duracak, kesilecek olsa evren o anda yok olur veya ortada sadece bir kaos kalırdı. Bu kısa açıklamalar da gösteriyor ki, vahiy kitabının yanında kâinat kitabı da bize Allah’ı kanıtlayan âyetlerle doludur; fakat bu âyetleri ancak aklını kullananlar görüp anlarlar. Bu sebeple âyetin sonunda bütün bu sıralanan varlık ve olaylarda “aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır” buyurulmuştur. Zira akıl Allah’ın insana bahşettiği en büyük nimetlerden biri olup insanın, başka konularda olduğu gibi yüce yaratıcının varlığını, birliğini ve kudretini kanıtlayan olayları sağlıklı olarak inceleyip doğru sonuçlara ulaşabilmesi için de akıl yeteneğini doğru işletmesi gerekir. Fahreddin er-Râzî’ye göre bu âyet, yaratıcının varlığını kanıtlama hususunda sadece geleneksel bilgilerle yetinmeyip akli delillerden de yararlanmanın gerekliliğini göstermektedir (IV, 179). Tabiatdaki varlıkların ve olayların doğru incelenmesi, gözlenmesi, bu alanda

bilimsel hakikatlere ulaşılması ve bu suretle tabiattaki ilâhî düzen ve kanunların keşfedilmesi, nihayet tabiatta bizi Allah'a götüren "âyetler" in görülebilmesi için de inceleme, görme ve keşfetme yöntemleri demek olan tabiat bilimlerini öğrenmek gerekir. Tabiatı inceleyecek ilmî yetişmişliğe sahip olmayan bir kimsenin oradaki kanunları ve âyetleri görmesi, yakalaması da mümkün değildir. Bu da gösteriyor ki Kur'an bizi bilgi ve bilim dünyasından geçirerek imana ve hidayete götürmektedir.

SAYFA 15

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوْحَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ
النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (3)

"Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır." RA'D 13/3

3. O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır.(3) O, geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.

3. Botanik biliminin açık bir şekilde ortaya koyduğu üzere bitkilerde üreme, erkek ve dişi organlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu erkek ve dişi organlar bazen aynı çiçekte, bazen ayrı çiçeklerde, bazen de hurmada olduğu gibi ayrı ağaçlardaki çiçeklerde olabilmektedir.

Ayet

O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır. (3)

Tefsir

Bir önceki âyette Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren gökyüzündeki delillere değinilmişti. Burada da aynı konularla ilgili olarak yer küresindeki deliller ele alınmaktadır. Yeryüzünün enine boyuna uzatılmasından maksat, yer küresinin çeşitli jeolojik oluşumlar neticesinde bugünkü halini alması ve arazi yapısı itibariyle üzerinde dolaşmaya, barınmaya, korunmaya, ziraat yapmaya ve beşerî ihtiyaçların gereği olan başkaca faaliyetlerde bulunmaya, uygarlık kurmaya elverişli kılınması, kısaca gerek insan gerekse diğer canlıların hayatlarını sürdürmeleri için lüzumlu olan özellikleri taşıır hale getirilmesidir. Allah Teâlâ'nın yeryüzünü yaşamaya elverişli olarak yaratmış olması, bunun için yer küresinin dengesini sağlayacak dağlar, tarım ve hayvancılığa elverişli ovalar, vadiler, yaylalar, nehirler, çeşit çeşit meyveler meydana getirmiş olması, O'nun büyüklüğünü ve kudretini gösteren delillerdir. Allah canlı varlıkları erkekli dişili yarattığı gibi bitkileri de erkekli dişili yaratmıştır. Bitkiler de erkek ve dişi tohumların birleşmesiyle ürün verir. Bazı türlerde erkek ve dişi organlar ayrı bitkilerde olduğu halde çoğunda aynı çiçekte olur. Bunlar Allah'ın kudretini gösteren delillerdir.

SAYFA 15

وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ (18) وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ (19) وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ (20)

"Göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?" GÂŞİYE 88/18-20

18. Göğü bakmıyorlar mı, nasıl yükseltmiştir! **19.** Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir!

20. Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır!

Ayet

Göğü bakmıyorlar mı, nasıl yükseltmiştir! (18)

Tefsir

Yerden bakana göre büyük ve yüksek bir kubbe gibi gözüken gök ve oradaki sayısız yıldızlar, görünen herhangi bir direk, bağ ve dayanak olmaksızın ilâhî bir nizam içerisinde uzay boşluğunda dengede durmakta ve hareket etmektedir. Nitekim Ra'd sûresinin 2. âyetiyle Lokmân sûresinin 10. âyetinde Allah'ın gökleri direksiz bir şekilde yükselttiği ifade edilmiştir. Amaç, onların konumlarını ve düzenlerini koruyup

sürdüremelerinin kesinlikle bunu sağlayan bir yaratıcı ve yönetici güç sayesinde mümkün olduğunu anlatmaktadır. Bu gücün koyduğu ve yürüttüğü denge ve düzen sayesinde ki gök cisimleri kendileri için takdir edilen konumdan kayma, sapma ve düşme gibi durumlara karşı korunmuş ve korunmaktadır.

Ayet

Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! (19)

Tefsir

Yerküre üzerinde sabit dağların dikilmesi yerin dengesini sağlamaktadır. Nitekim muhtelif âyetlerde yerkürede sarsıntı olmaması için orada sabit dağların yerleştirildiği ifade edilmiştir (meselâ bk. Nahl 16/15; Lokmân 31/10; Nebe' 78/7). Ayrıca dağların yeryüzünde daha rahat korunma ve barınmaya elverişli ortamlar oluşturması, su kaynakları ve akarsu imkânları sağlaması, özel bitki örtüsü, maden ocakları gibi başka imkânlarıyla insanlar ve diğer canlılar için hayatı kolaylaştırdığı, birçok yarar taşıdığı bilinmekte; bu gibi sebeplerden dolayı Kur'an'da dağların yaratılışı sık sık hatırlanmaktadır.

Ayet

Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır! (20)

Tefsir

Muhatapların dikkatleri canlıların yaşamasına elverişli biçimde yaratılmış olan yeryüzüne çevrilerek ibret almaları istenmektedir. Âyetten ayrıca müslümanların dolaylı olarak zooloji, astronomi, jeoloji, tarih ve coğrafya gibi deneysel ve sosyal bilimlerle meşgul olmaya teşvik edildiği anlamı da çıkarılabilir. Bunlar yapıldığı takdirde hem Allah'ın üstün kudretinin izleri daha yakından ve sağlıklı müşahede edilmek suretiyle maksat hasıl olur hem de maddî dünyaya ait sağlam bilgiler edinildiği için ondan istifade etme imkânı artar ve böylece bu bilgilere sahip olanlar onları daha verimli ve yararlı olarak kullanma imkânını elde ederler (Elmalılı, VIII, 5786).

SAYFA 15

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
(12) وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ (13)

“O, geceyle gündüzü, Ay'la Güneş'i hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır. Sizin için yerden türlü renklerde bitirdiği şeyler de böyle; bunda da düşünüp taşınan bir kavim için büyük ibret vardır.” NAHL 16/ 12-13

12. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır.

13. Sizin için yeryüzünde çeşitli renk ve biçimlerle yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. Öğüt alan bir toplum için bunda ibretler vardır.

Ayet

O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır. Sizin için yeryüzünde çeşitli renk ve biçimlerle yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. Öğüt alan bir toplum için bunda ibretler vardır.

(12-13) Tefsir

Gece ile gündüzün, ay ile güneşin ve bir kıraate göre (bk. Zemahşerî, II, 324; İbn Atıyye, III, 382) yıldızların, çeşitli renklerdeki nebatatın insanların hizmetine verilmesi mecazi bir anlatım olup maksadı şudur: Dünyanın kutup bölgeleri dışındaki yerlerinde gece ve gündüz, insanın bedensel ve psikolojik sağlığına, çalışma ve istirahat etme ihtiyacına uygun periyotlarla, kusursuz bir düzen içinde yer değiştirmektedir; bu suretle –aksi de mümkün olmakla birlikte– genellikle gece insanların dinlenmesine, gündüz de çalışmasına daha elverişli kılınmıştır. Güneşin, ayın ve yıldızların, yeryüzünde hayatın oluşması, gelişmesi ve kolaylaşması yönündeki rolü de yeryüzü varlıkları içinde en çok insanlara yaramaktadır; çeşitli bitkilerden de birçok canlı istifade etmektedir. Ama sonuçta bütün canlılar içinde yeryüzünün imkânlarını kendi lehine en iyi şekilde kullanan varlık insandır. İşte bütün bu özellikleriyle gece ve gündüz, ay, güneş, yıldızlar ve yeryüzünün muhtelif bitkileri, doğru düşünmesini bilenleri metafizik hakikatlere yönelten deliller olarak

Kur'ân-ı Kerîm'de sıklıkla tekrar edilmekte, insanın Allah'a inanıp şükretmesini gerektiren nimetler arasında zikredilmektedir. 11. âyetin sonunda "İşte bunda düşünen bir topluluk için büyük ibret vardır" denildikten sonra 12. âyetin sonunda "Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır"; 13. âyetin sonunda da, "Bunda düşünüp taşınan bir kavim için büyük ibret vardır" buyurularak insanın zihinsel kapasitesinin, âyetlerin metninde "tefekkür, akletme, tezekkür" kavramlarıyla ifade edilen işlevlerine dikkat çekilmektedir. Tefekkür, "zihni sürekli kullanarak varlığın gizli anlamlarını adım adım kavrama faaliyeti"; akletme, "duyu alanına giren varlık ve olaylardan hareket ederek görülmeyen gerçekler hakkında bilgi edinme şeklindeki aklî çaba"; tezekkür ise "üzerinde düşünülen varlıkların türlerini, özelliklerini hatırlayarak, dikkate alarak hakikati anlama gayreti" için kullanılır. Böylece üç âyette de varlık ve olaylardaki "âyet" kelimesiyle ifade edilen gizli ve derin anlamları, delilleri anlayıp kavrayabilmek, sonuçta ilâhî hakikatlere ve hidayete ulaşabilmek için insanın mutlaka zihin yeteneklerini, aklını kullanması gerektiği bildirilmektedir.

SAYFA 16

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ (49)

"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık." KAMER 54/49

49. Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.

Ayet

Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık. Emrimiz ancak bir tek emirdir. Göz kırpması gibidir. (Anında gerçekleşir.) (49-50)

Tefsir

Her şeyin Allah Teâlâ tarafından bir ölçüye veya takdire göre yaratılmış olması, "her şeyin hikmetin gereklerine uygun biçimde, sağlam, belli bir düzen ve denge içinde" yahut "Allah'ın ezeli ilminde mâlûm ve kayıtlı olan şekle göre" mânalarıyla açıklanmıştır (Zemahşerî, IV, 48-49). Bu ifade, devamında yer alan "buyruğunun tek ve göz açıp kapayıncaya kadar olup bitmesi" ifadesiyle birlikte değerlendirilerek burada Cenâb-ı Allah'ın iradesini belirleyecek veya etkileyecek hiçbir güç bulunmadığı gibi, O'nun için zaman, mekân vb. faktörlerin söz konusu olmadığına ve kudretine sınır düşünülemezliğine vurgu yapıldığı söylenebilir.

SAYFA 16

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ (3)
ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (4)

"O ki birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir." MÜLK 67/3-4

3. O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? **4.** Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

Ayet

Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin halde sana dönecektir. Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık. (1-5)

Tefsir

Sûrenin özeti mahiyetinde olan bu âyetlerin ilkinde Allah'ın yüceliği, kudreti, evrendeki hükümranlığı ve her şeyin kendisinin kudret elinde olduğu, evrende istediği gibi tasarrufta bulunabileceği ifade edilmiş, sonraki âyetlerde ise O'nun kudretinin eserlerinden örnekler verilmiştir (1. âyette "aşkındır, cömerttir"

diye çevirdiğimiz tebâreke fiilinin diğer anlamları hakkında bilgi için bk. Furkân 25/1). 2. âyet yüce Allah'ın kudret ve tasarrufunu en açık bir şekilde gösteren delilleri içermekte; Allah'ın, dünyada insanların güzel işler yapma hususunda birbirleriyle rekabet etmelerini sağlamak, kimlerin kendi emir ve yasaklarına uyarak daha güzel işler yapacağını ortaya çıkarmak için hayatı ve ölümü yarattığını bildirmektedir. Aynı âyette önce ölüm, sonra hayat geçtiği için burada "ölüm" kavramıyla, hayattan önceki cansızlık halinin mi yoksa dünya hayatının sona ermesi ve âhiret hayatına geçiş halinin mi kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Bir kısım müfessirler âyetteki sıralamayı dikkate alarak ölümden maksadın dünya hayatından âhiret hayatına geçiş hali, hayattan maksadın ise âhiret hayatı olduğunu söylemişlerdir (Râzî, XXX, 55; Elmalılı, VII, 5159). İkinci grup ise ölümlü dünya hayatından âhiret hayatına geçiş halinin, hayatla da dünya hayatının kastedildiği kanaatindedir (Zemahşerî, IV, 134); bizim tercihimiz de budur. Zira hayat da ölüm de imtihan için yaratılmıştır; imtihan yeri ise âhiret değil dünyadır. Her ikisinin de bu dünyada olması amaca daha uygun görünmektedir. Hayat ölümden önce olduğu halde âyette sonra gelmesi ise çeşitli şekillerde yorumlanmıştır (bk. Râzî, XXX, 55; Ateş, IX, 526-527). Dikkat çekici bir yoruma göre eşyada aslanan yokluk olduğu, varlık ve hayat sonradan verildiği için âyette ölüm önce gelmiştir (Şevkânî, V, 297). Bizce de isabetli olan diğer bir yoruma göre ölüm insanlara hayatın sorumluluğunu hatırlattığı, onları iyi işler yapmaya teşvik ettiği ve bir uyarıcı olduğu, nihayet insanda "imtihan" sorumluluğunu daha canlı tuttuğu için âyette ölüm önce zikredilmiştir. Nitekim hayat bir hayırlı faaliyetler alanı, ölüm ise bu faaliyetlerin karşılığının verileceği ebedî varlık sahnesine geçişi sağlayan dönüm noktası, Hz. Peygamber'in de belirttiği gibi bir uyarıcıdır (bk. Râzî, XXX, 55). İfadenin akışına ve lafız güzelliğine daha uygun olduğu için "mevt" (ölüm) kelimesinin önce geldiği de düşünülebilir. 3-4. âyetlerde evrenin eksiksiz-kusursuz yaratılışına, mükemmel işleyişine ve düzenine dikkat çekilmekte, böylece bu muhteşem varlık düzeninin bir tesadüfle meydana gelmiş olamayacağı ve devam edemeyeceği; bunun ancak üstün bir ilim, irade ve kudret sahibinin yaratması ve yönetmesiyle mümkün olduğu belirtilmektedir (yedi göğün anlamı hakkında bk. Bakara 2/29). Meâlde "Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak" diye tercüme ettiğimiz cümlenin lâfzî karşılığı, "Sonra gözünü iki kez daha çevir de bak" şeklindedir. Ancak bu ibare çokluktan kinaye olup sayı olarak iki defayı değil, defalarca bakmayı ifade eder (bk. İbn Âşûr, XXIX, 19-20). Yıldızlarla donatılmış gibi bir görüntü verdiği için gökyüzünün kandillerle süslenmesinden söz edilmiş, yıldızlar geceleyin kandil gibi ışık saçıklarından onlara mecaz olarak "kandiller" (mesâbih, tekili: misbâh) denilmiştir (Taberî, XXIX, 3). Yıldızlarla şeytanların taşlanması maksat ise göklerdeki meleklerin konuşmalarını dinleyip onlardan bilgi sızdırmak için kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanların bu yıldızlardan çıkan parlak ışıklarla, bir tür ateş toplarıyla engellenmesidir. Bu ve benzeri âyetlerle ilgili olarak klasik tefsirlerde ayrıntılı yorumlar bulunmakla birlikte müteşâbihattan olan bu tür âyetlerin anlamları hakkında zamana, şartlara, bilimsel verilere göre farklı görüşler ileri sürmek mümkündür. Ayrıca gayb konularına giren âyetlerin yorumunda iddialı olmamak gerekir. Çünkü gayb âleminin mahiyetini Allah'tan başka kimse bilemez; biz gayb bilgilerine sadece inanırız (gökyüzünün yıldızlarla süslenmesi ve bunlarla şeytanların taşlanması konusunda bilgi için bk. Hicr 15/16-18; Sâffât 37/6-10). "Taşlanma" şeklinde çevirdiğimiz rücûm kelimesi "sağlam bir bilgiye dayanmadan konuşmak, kafadan atmak" mânasına da geldiği için âyete, "insan ve cin şeytanlarının yıldızlara bakarak aslı faslı olmayan şeyler söylemeleri" mânası da verilmiştir (Şevkânî, V, 299).

SAYFA 16

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ (27)

"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inanmayan kimselerin zannıdır." SAD 38/27

27. Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkâr edenlerin hâline!

Ayet

Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkâr edenlerin haline! Yoksa biz iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi tutacağız? Yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkan arsızlar gibi mi tutacağız? Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. (27-29)

Tefsir

Yukarıdaki bölümün sonunda “hesap günü”nü unutmanın, yani âhirete ve oradaki büyük yargılamaya inanmamanın insanın ebedî hayatıyla ilgili doğuracağı tehlikeye dikkat çekilmişti. Burada ise âhîret hayatının gerçekliğinin aklî ve mantıkî gerekçesi ortaya konmaktadır. Buna göre Allah göğü, yeri ve ikisi arasındakileri yani evreni ve evrendekileri boş yere yaratmamıştır. Yaratılışın mutlaka bir anlamı, hikmeti, amacı vardır. İnsan davranışları bakımından bu amaç nihaî adaletin yerini bulmasıdır. Şu halde, inkârcıların zannettiklerinin aksine, bu dünyanın ötesinde yeni bir âlem ve yeni bir hayat olacak; bu dünyadaki inkâr ve kötülükleriyle cezayı hak edenler öteki dünyada “ateş” kavramıyla dile getirilen azapla cezalandırılacaktır. Bu dünyada inanıp erdemli ve yararlı işler yapanlarla yeryüzünde fesat çıkaranlar, günah işlemekten sakınanlarla günaha boğulanlar o dünyada asla bir tutulmayacak, herkes ilâhî adalete göre hak ettiği karşılığı bulacaktır. 28. âyette sorulu bir anlatım tarzının seçilmesi, bu sonucun kesinliğini vurgulama amacı taşır. 29. âyete göre Allah Teâlâ peygamberine kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerîm’i göndermiştir ki insanlar onu okuyup dinleyerek âyetleri üzerinde düşünsünler de doğru inanca ulaşmanın, erdemli ve yapıcı işlerle meşgul olmanın nihaî anlamda kendileri için tek kurtuluş yolu olduğunu anlasınlar.

SAYFA 16

الَّذِينَ يَذُكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (191)

“Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. ‘Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru’ derler.” ÂL-İ İMRÂN 3/191

191. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.

Ayet

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler. (190-191)

Tefsir

Sûrenin sona erdiğine işaret eden bu ve bundan sonraki âyetler aynı zamanda onun özeti mahiyetindedir. Kur’ân-ı Kerîm’in sûreleri ve konuları genellikle öğüt ve ibret içeren âyetlerle sona ermektedir. Görüldüğü gibi burada da göklerin ve yerin yaratılışında akıl sahipleri için ibret alınması gereken şeylerin bulunduğu vurgulanmakta ve müminlerin bu ibret alınacak olaylar karşısındaki tutumları dua üslûbuyla anlatılmaktadır. Bu durum sûrenin sona ermekte olduğuna bir işarettir. Müfessirlerin Bakara sûresinin bir devamı olarak değerlendirdikleri bu sûrede Kur’ân-ı Kerîm’in temel inanç konuları olan tevhid, nübüvvet ve âhîretin yanında ağırlıklı olarak Ehl-i kitaba yani yahudi ve hıristiyanlara yapılan çağrılar yer almıştır. Bu âyetlerde de aynı konular özet olarak ele alınmakta, Allah’ın birliği, eşsizliği, kudreti, yaratması hakkında deliller getirilmekte, böylece öldükten sonra dirilmenin mümkün olduğuna işaret edilmektedir. Sûrenin başlangıcında da böyle bir özet verilmiş, müteakip âyetlerde tartışılan ana konulara uygun ön sözler olarak Allah, vahiy ve öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna dair deliller getirilmişti. Burada ise aynı konulara temas veya işaret edilerek sûrenin konu ve mesaj bütünlüğü korunmuştur. Yüce Allah’ın insana lutfettiği en büyük nimetlerden biri akıldır. Ancak insanın doğru yolu bulması için akıl sahibi olması yeterli değildir. Bu sebeple peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. Gözün görebilmesi için güneş ışığına ihtiyacı olduğu gibi aklın gerçeği –özellikle gayb âlemini– kavrayabilmesi için de vahyin ışığına ihtiyacı vardır. Râgıb el-İsfahânî akıl ile vahyin bu önemini şöyle ifade etmiştir: “Azîz ve celîl olan Allah’ın insanlara iki elçisi vardır; ilki bâtînî elçi olan akıl, ikincisi de zâhirî elçi olan peygamberdir. Öncelikle bâtînî elçiyi (akıl) kullanmadan zâhirî elçiden (peygamber) yararlanmak mümkün değildir; çünkü peygamberin öğretisinin sahih olduğu akılla bilinir... Akıl olmasaydı din yaşayamazdı, din olmasaydı akıl şaşkın kalırdı. Onun için Allah Teâlâ bu

ikisini 'nûr üstüne nûr' buyurarak (Nûr 24/35) birbirine bağlamıştır" (ez-Zerîa ilâ mekârimi'ş-şerîa, s. 207). İşte 190 ve devamındaki âyetlerde de akılla vahyin bu uyumuna işaret edilmekte; evren üzerinde sağlıklı gözlemlerde bulunan insanların evrendeki muhteşem sistemi kavrayacağı, onu yaratıp düzenleyen yüce kudreti bilip tanıyacağı, kendisini imana davet eden elçinin bu çağrısına uyarak rabbine imanını derin bir içtenlikle ikrar edeceği ve nihayet bir bakıma onunla diyalog kurarak esenlik dileklerini O'na arz edeceği bildirilmektedir. İşte 190. âyet, bu sürecin başlatılabilmesi için insan aklını göklerin, yerin ve bunlarda bulunan varlıkların yaratılışını düşünmeye ve hikmetini kavramaya çağırılmaktadır. Evrenin sistemini düşünmek, yukarıda arzedilen sonuçları yanında insanı bu hayattan sonra başka bir hayatın yani âhiret hayatının da var olabileceği fikrine de götürür. İnsana verilmiş olan aklın sağlıklı kullanılması, kendisinin bir yetki ve sorumluluğunun olması gerektiğini, bu dünyada yaptıklarının ceza veya mükâfat olarak karşılığını alabileceği bir hesap gününün bulunması lazım geldiğini düşünmeye sevkeder. Kişi böyle bir düşünce düzeyine ulaştığında sorumluluk duygusu daha da artar ve dünyada günah işlemekten sakınır; âhirette de cehennem azabından koruması için yüce Allah'a sığınır ve O'na dua etmeye yönelir. 191. âyetin son cümlesi ve onu izleyen âyetler bu durumu açıkça göstermektedir (Kur'an'da akıl, lüb, fuâd, kalb vb. kavramların anlamları ve genel olarak düşünmenin önemi hakkında bk. A'râf 7/179). Allah'ın birliğini, yüceliğini ve sonsuz kudretini kabul ettirmek için insanı gökler ve yer hakkında düşünmeye sevkeden bu âyetler, Allah'ın kitabında yazılı olan delillerini okuyup düşündükten sonra onu bir de bu uçsuz bucaksız kâinat kitabını okuyup tefekkür etmeye çağırılmaktadır. Bakara sûresinin 164. âyetinde Kur'an'ın tevhid ilkesini kanıtlamak üzere daha kapsamlı olarak sekiz ayrı kozmolojik delil sıralanmıştı. Burada Bakara sûresinde getirilmiş bulunan kozmik delillerin en önemlileri sayılan, varlığın zaman ve mekân boyutları üzerinde Allah'ın kudretini göstermek üzere göklerin ve yerin yaratılışıyla gece ve gündüzün farklı oluşu özet olarak zikredilmiştir. Şüphesiz ki tabiatın kendisi, incelenip ibret almaya değer ilâhî bir mucizedir. Hayalimizle dahi kuşatamayacağımız kadar uçsuz bucaksız genişliğe sahip olan, her birinin kendine has özellikleri bulunan ve birbirine çarpmadan uzay boşluğunda hareket eden gök cisimlerinde elbette akliselim sahipleri için alınacak ibretler vardır. Bu cisimlerin yaratılışı, uzay boşluğundaki hareketlerini sağlayan sistemi, gece ile gündüzün değişmesi, özellikle canlıların ve bitkilerin faydaları üzerine düşünen bir akıl, mutlaka bunları yaratan sonsuz bir gücün varlığını kabul eder, bu muazzam sistemin boşuna yaratılmadığını anlar, işte o zaman bu güç karşısında aczini anlar, hayranlık ve kulluk duygusuyla eğilir; gönülünü o yüce kudrete arz ederek niyazda bulunur. 191. âyette belirtildiği üzere göklerin ve yerin yaratıcısı ve sahibi olan yüce Allah'ı ayakta, oturarak, yatarak, kısaca bütün hallerinde derin bir saygıyla anar; böyle bir gücün emirlerine ve yasaklarına karşı geldiği takdirde O'nun vereceği cezaya çarpılmaktan korkar ve bu cezadan koruması için Allah'ın merhametine sığınır.

SAYFA 18

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (102)

"... İşte O (Allah) sizin Rabbinizdir. O'ndan başka ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse O'na kulluk edin, O her şeye vekildir." EN'ÂM 6/102

102. İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)dir.

Ayet

İşte sizin Rabbiniz Allah. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)dir. (102)

Tefsir

İnsanlar, şuradan buradan edindikleri aslı olmayan derme çatma inançlardan vazgeçerek, Allah hakkında, bir önceki âyette belirtildiği şekilde inanç taşımaya çağrılmakta, O'ndan başka tanrı bulunmadığı, önceden olduğu gibi şimdi ve bundan sonra da her şeyin yaratıcısının O olduğu vurgulanmakta; insanlardan, burada belirtildiği şekilde oluşturdukları sahih imanlarını, uydurma tanrılara değil, yalnız Allah'a kulluk ederek ibadetle pekiştirmeleri istenmektedir. Çünkü O her şeye vekildir. Âyetin bu kısmında tevhidin en yüksek noktası gösterilmiş bulunmaktadır. Çünkü bu ifadeye göre gerçek ve adaletli bir şekilde yapıp yaratan, yaşatan, rızıklandıran O'dur; her varlığa kendi varlık mertebesinde lâıyk olan imkân ve şartları hazırlama,

sebepleri ve sonuçları düzenleme işlevi sadece O'na aittir; bundan dolayı güvenilip dayanılacak ve sığınılacak olan da O'ndan başkası olamaz.

SAYFA 18

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (22)

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu.”
ENBİYÂ 21/22

22. Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. Demek ki, Arş’ın Rabbi Allah, onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir.

Ayet

Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. Demek ki, Arş'ın Rabbi Allah onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir. O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar. (22-23)

Tefsir

Müşrikler, Allah Teâlâ'nın evreni yarattıktan sonra yönetimde kendisine ortaklar edindiğini iddia ediyorlar, özellikle hac ibadeti esnasında telbiye yaparken bunu dile getiriyorlardı (İbn Âşûr, VIII, 39). Âyet-i kerîme bunun imkânsızlığını vurgulamaktadır. Burada şu kanıt ortaya konmaktadır: Bir ülkede birden fazla başkan olmadığı gibi evrende de birden fazla ilâhın bulunması mümkün değildir. Eğer varlık âleminde Allah'tan başka ilâh olsaydı ilâhlar arasında yaratma, yönetme ve üstünlük konularında anlaşmazlık meydana gelir, bu da varlığın yaratılma imkânının ortadan kalkmasına veya evrenin nizamının bozulmasına sebep olurdu. Birden fazla ilâhın anlaşarak evreni ortaklaşa yönettikleri farz edilirse bu durumda da ilâhların her biri tam değil, noksan etken olmuş olur. Noksan olan ise ilâh olamayacağından hiçbirinin ilâh olmaması gerekir. Kısacası ister bağımsız olarak isterse ortaklık şeklinde Allah'tan başka ilâhın bulunması aklen mümkün görülmemektedir; vahiy ise zaten Allah'tan başka ilâhın varlığını reddetmektedir. Şu halde Allah'tan başka tanrı yoktur (bu konuda daha fazla bilgi için bk. Elmalılı, V, 3345-3347; İbn Âşûr, XVII, 38-44; ayrıca bk. İsrâ 17/42-43). 23. âyette Allah'ın sorguya çekilemeyeceği ifade buyurulmaktadır; çünkü sorgulayanın daha üstün, bilgili ve yetkili olması gerekir. Hâlbuki Allah'tan üstün, bilgili ve yetkili bir varlık yoktur. Ayrıca sorumluluk kavramı, dürüstlük ve adaletinden şüphe edilen varlıklar için söz konusu olup Allah için böyle bir durum muhal olduğundan O'nun hakkında sorumluluktan bahsetmek de anlamsızdır.

1.ÜNİTE

ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARI (3. KONU)

10.1.3. İsim ve sıfatlarının yansımalarıyla Allah'ı tanır.

3. ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARI

SAYFA 19

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا (126)

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.” NİSA 4/126

126. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır.

Ayet

Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır. (126)

Tefsir

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.

SAYFA 19

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (1) اللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (4)

“De ki: O, Allah’tır, tektir. O sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O’nun hiçbir dengi yoktur.” İHLÂS

112/1-4

Mekke döneminde inmiştir. 4 âyettir. İhlâs, samimi olmak, dine içtenlikle bağlanmak demektir. Allah'a bu sûrede anlatıldığı şekilde inanan, tevhit inancını tam anlamıyla benimsemiş ihlâslı bir mü'min olacağı için sûre bu adla anılmaktadır.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. De ki: "O, Allah'tır, bir tektir."

2. "Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)"

3. O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir)."

4. "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."

İhlâs Sûresi

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Nüzûl

Mushaftaki sıralamada yüz on ikinci, iniş sırasına göre yirmi ikinci sûredir. Nâs sûresinden sonra, Necm sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır. Mekke'de indiğini söyleyenler Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e gelerek "Bize rabbinin soyunu anlat" dediklerini, bunun üzerine bu sûrenin indiğini bildiren rivayetleri delil getirirler (Müsned, V, 133-134). Medine'de indiğini söyleyenler ise yahudilerle hıristiyanların Hz. Peygamber'e yönelttikleri Allah hakkındaki sorulara bir cevap olmak üzere Cebrâil'in Hz. Peygamber'e gelip "Kul hüvallahü ehad" sûresini okuduğunu bildiren rivayetleri delil göstermişlerdir (Taberî, XXX, 221-222; Râzî, XXXII, 175). Ancak sûrenin üslûp ve içeriği Mekke döneminde indiği izlenimini vermektedir.

Adı/Ayet Sayısı

Sûrenin kaynaklarda tesbit edilen yirmiyi aşkın adı vardır. Ancak yaygın olarak İslâm dininin temel ilkesi tevhid inancının veciz bir ifadesi olan "İhlâs" adıyla tanınmıştır. En çok kullanılan isimlerinden biri de "Kul hüvallahü ehad"dır. Ayrıca "Samed, Tevhid, Esâs, Tecrîd, Necât, Velâyet, Mukaşşîse, Muavvize" adlarıyla da anılmaktadır (diğer isimleri için bk. Râzî, XXXII, 175-176; İbn Âşûr, XXX, 609-611; Emin Işık, "İhlâs Sûresi", DîA, XXI, 537-538).

Fazileti

Hz. Peygamber bu sûrenin önemi ve fazileti hakkında söyle buyurmuştur: "Varlığım elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sûre Kur'an'ın üçte birine denktir" (Buhârî, "Tevhîd", 1). Yine Hz. Peygamber, sevdiği için bu sûreyi her namazda okuyan bir sahâbîye, "Onu sevmen seni cennete götürür" müjdesini vermiştir (Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 11, "Tefsîr", 93; diğer hadisler için bk. İbn Kesîr, VIII, 539-546).

Ayet

De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (1)

Tefsir

İhlâs sûresi, İslâm'ın esası olan tevhid (Allah'ın birliği) ilkesini özlü bir şekilde ifade ettiği ve Allah Teâlâ'yı tanıttığı için Hz. Peygamber tarafından Kur'an'ın üçte birine denk olduğu ifade buyurulmuştur. Kelâmın akışı ve konunun Allah'ın nesebini (hangi soydan geldiğini) sorulara verilen cevapla ilgili olması dikkate alındığında 1. âyetteki "O" diye çevirdiğimiz "hüve" zamirinin Allah'a ait olduğu açıkça anlaşılır. Allah ismi, varlığı ezeli, ebedî, zarurî ve kendinden olup her şeyi yaratan, her şeyin mâliki ve mukadderatının hâkimi, her şeyi bilen ve her şeye kadir olan... Yüce Mevlâ'nın öz (has) ismidir (bk. Bakara 2/255). Müfessirler bu sûrede ağırlıklı olarak Allah'ın birliğini ifade eden ahad terimi ile var oluş bakımından kimseye muhtaç olmadığını anlatan "samed" terimi üzerinde durmuşlardır. "Tektir" diye çevirdiğimiz "ahad" kelimesi, "birlik" anlamına gelen vahd veya vahdet kökünden türetilmiş bir isimdir (Ebû Hayyân, VIII, 528); sıfat olarak Allah'a nisbet edildiğinde O'nun birliğini, teklîğini ve eşsizliğini ifade eder; bu sûrede doğrudan doğruya, Beled sûresinde (90/ 5, 7) dolaylı olarak Allah'a nisbet edilmiştir; bu anlamıyla tenzihî veya selbî (Allah'ın ne olmadığını belirten) sıfatları da içerir. Nitekim devamındaki âyetler de bu mânadaki birliği vurgular. Bu sebeple "ahad" sıfatının bazı istisnalar dışında Allah'tan başkasına nisbet edilemeyeceği düşünülmüştür. Aynı kökten gelen vâhid ise "bölünmesi ve sayısının artması mümkün olmayan bir, tek, yegâne varlık" anlamında Allah'ın sıfatı olmakla birlikte Allah'tan başka varlıkların sayısal anlamda birliğini

ifade etmek için de kullanılmaktadır. Türkçe’de de “bir” (vâhid) ile “tek” (ahad) arasında fark vardır. Bir, genellikle “aynı türden birçok varlığın biri” anlamında da kullanılır. “Tek” ise “türdeşi olmayan, zâtında ve sıfatlarında eşi benzeri olmayan tek varlık” mânasına gelir. İşte Allah, bu anlamda birdir, tektir. Ahad ile vâhid sıfatları arasındaki diğer farklar ise şöyle açıklanmıştır: Ahad, Allah’ın zâtı bakımından, vâhid ise sıfatları bakımından bir olduğunu gösterir. Ahad ile vâhidin her biri “ezeliyet ve ebediyet” mânalarını da ihtiva etmekle birlikte, bazı âlimler ahadı “ezeliyet”, vâhidi de “ebediyet” mânasına tahsis etmişlerdir. Allah’ın sıfatı olarak her ikisi de hadislerde geçmektedir (bk. Buhârî, “Tefsîr”, 112; İbn Mâce, “Duâ”, 10; Nesâî, “Cenâiz”, 117; Müsned, IV, 103; geniş bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Ahad”, DİA, I, 483; Emin Işık, “İhlâs Sûresi”, DİA, XXI, 537).

Ayet

"Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (2)

Tefsir

Samed kelimesi “herkesin kendisine ihtiyacını arz ettiği, fakat kendisi kimseye muhtaç olmayan” anlamına gelir (Râgıb el-İsfahânî, Müfredâtü'l-Kur’ân, “smd” md.). Sûredeki bağlamına göre samed, “var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu vâcibü'l-vucûd” demektir. Buna göre samed kelimesi doğrudan doğruya ahad isminin açıklamasıdır; daha sonra gelen “doğurmamış ve doğmamıştır” meâlindeki âyet de samed isminin açıklamasıdır. Taberî, samedî, “kendisinden başkası ibadet edilmeye lâayık olmayan tek mâbud” olarak tanımlamıştır (XXX, 222). Kur’ân-ı Kerîm’de sadece burada geçen samed ismi başta “esmâ-i hüsnâ” hadisi olmak üzere (bk. Tirmizî, “Da’avât”, 83) bazı hadislerde de yer almıştır (meselâ bk. Buhârî, “Tefsîr”, 112; Tirmizî, “Da’avât”, 64).

Ayet

Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir)." (3)

Tefsir

Allah Teâlâ’nın noksan sıfatlardan münezzehe olduğunu ifade eden bu âyet, samed isminin açıklaması olup, Allah’a evlât nisbet edenleri ve soy kavramına giren her şeyi; meselâ, “Mesîh Allah’ın oğludur” diyen hıristiyanların (Tevbe 9/30) ve meleklerin Allah’ın kızları olduğunu söyleyen (En’âm 6/100) müşriklerin bu iddialarını reddeder. Zira çocuk, eşin olmasını gerektirir; eş de çocuk da ihtiyacı karşılamak için istenilen varlıklardır; Allah ise ihtiyaçtan münezzehtir, ezeli ve ebedîdir. Eşleri de çocukları da O yaratmıştır; yarattığı şeylere muhtaç olması ise imkânsızdır (bk. En’âm 6/101). Âyetin, “O, doğmamıştır” meâlindeki ikinci cümlesi Allah Teâlâ’nın doğum veya sudûr yoluyla bir ana veya babadan, bir asıldan meydana gelmediğini ifade eder. Çünkü doğan her şey sonradan olur; oysa Allah kadîm ve ezelîdir, yani varlığının bir başlangıcı yoktur.

Ayet

"Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir." (4)

Tefsir

Bu âyet hem ilk âyetin açıklaması hem de bütünüyle sûrenin bir özeti mahiyetinde olup Allah’ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde hiçbir dengi ve benzeri bulunmadığını ifade eder. Kendisinden başka var olan her şeyi O yaratmıştır. Bu sebeple yarattıklarının O’na denk olması mümkün değildir. Nitekim bu durum muhtelif âyetlerde ifade buyurulmuştur (meselâ bk. Nahl 16/17-22; Şûrâ 42/11). İhlâs sûresinin, Kur’an’ın üçte birine denk olduğuna dair yukarıda geçen hadisi yorumlayan âlimlerden bir kısmı, bu denkliği sûreyi okumanın sevabı, bir kısmı da konusu ve mânası yönünden değerlendirmişlerdir. İkinci görüşe göre sûre, Kur’an’ın üç temel konusundan ilki olan tevhidle alâkalı olup bu sûrenin anlamını iyice kavrayan ve itikadını bu sûrenin öğretisi yönünde oluşturan bir kimse Kur’an’ın tevhid ve akaid bölümünü de kavrayıp benimsemiş olur. Gazzâlî Cevâhiru'l-Kur’ân isimli eserinde (s. 47-48) özetle şu hususlara işaret eder: Kur’an’daki bilgiler ana hatlarıyla Allah hakkında bilgi (mârifetullah), âhret bilgisi ve doğru yol bilgisi olmak üzere üçe ayrılır. İhlâs sûresi bunlardan ilkinin, yani mârifetullah ve tevhid konusunu ihtiva etmektedir. Kur’an’daki diğer hükümler bu sûredeki tevhid temeline dayandığı için sûre Kur’an’ın üçte birine denk görülmüştür. Belirtilen öneminden dolayı İhlâs sûresi tefsir kitaplarında muhtelif yönleriyle ele alınıp incelendiği gibi felsefeden tasavvufa kadar çeşitli ilim dallarında da meşhur âlimler tarafından sûre

üzerinde pek çok müstakil tefsir vb. çalışmalar yapılmış; ayrıca sûre üzerine tezler de hazırlanmıştır (bilgi ve örnekler için bk. Emin Işık, “İhlâs Sûresi”, DİA, XXI, 538).

SAYFA 20

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ (3)

“Allah gökleri ve yeri hikmetli olarak yarattı, size şekil verdi, şeklinizi güzel yaptı. Dönüş de ancak O’nadır.” TEGÂBÜN 64/3

3. Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O’nadır.

Ayet

O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir. Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır. Göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir. Daha önce inkâr edip de inkârlarının cezasını tadanların haberi size gelmedi mi? Onlar için elem dolu bir azap da vardır. (2-5)

Tefsir

İlk âyet genel olarak felsefenin, özel olarak da kelâm ilminin temel problemlerinden olan Allah'ın egemen iradesi karşısında insan iradesinin değeri ve insanın sorumluluğunun felsefî temeli konusuna ışık tutan bir anlatım inceliği taşımaktadır. Çünkü “Allah kiminizi kâfir kiminizi mümin olarak yarattı” tarzında bir ifade kullanılmayıp “Sizi yaratan O’dur. Ama kiminiz inkâr, kiminiz iman ediyor” buyurularak, bir taraftan inkâr ve iman realitesinin ilâhî güç ve iradeden bağımsız olmadığı, diğer yandan da her bir ferden cebir altında değil, kendine verilen irade gücüyle yaptığı tercih sonucunda kâfir veya mümin olduğu belirtilmektedir. Her hâlükârda sonucun Allah Teâlâ'nın ilmi dışında kalamayacağını hatırlatan âyetin son cümlesinde, “Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir” şeklinde bir ifade kullanılarak özellikle insanın hür iradesiyle yaptıklarına dikkat çekilmesi de bu mânayı destekler niteliktedir (“kesb” kavramı ve bu konudaki kelâm tartışmaları için bk. Bakara 2/7, 286). Kendi varlık sebebini ve dünya hayatının anlamını sağlıklı biçimde değerlendirebilmesi için 3. âyette insan, göklerin ve yerin hikmetli yaratılışı yani kâinattaki muhteşem düzen üzerinde ve hemen bunun yanında kendi yaratılışındaki seçkin özellikler hakkında düşünmeye, her şeyden önce bu âlemi var kılan irade ve kudretin ihtişamını kavramaya yönlendirilmektedir (Allah'ın “musavvir” isminin anlamı için bk. Haşr 59/24; insanın yaratılışındaki seçkinlik hakkında bk. İsrâ 17/70; Tîn 95/4). Bu suretle Allah Teâlâ'nın kudret sıfatını, yarattıklarındaki eserleriyle gözlemleyip kabul etmenin yanında 4. âyette O'nun ilminin kuşatıcılığına, kalbin derinliklerinde saklandığı sanılan şeylerin dahi bu bilmenin dışında kalamayacağına dikkat çekilerek bu defa insan, hem Allah'ın ilim sıfatının kuşatıcılığını kavramaya hem kendi yapıp ettiklerinin de O'nun ilminin dışında kalmadığını bilerek sorumluluk fikri üzerinde yoğunlaşmaya çağırılmaktadır. 5. âyette ise tarihe yapılan bir gönderme ile sorumluluk bilinci içinde hareket etmemenin sonuçları üzerinde düşünme fırsatı verilmektedir.

SAYFA 20

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(101)

“... O, her şeyi yaratmıştır...” EN'ÂM 6/101

101. O, gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır. O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olabilir? Hâlbuki her şeyi O yarattı. O, her şeyi hakkıyla bilendir.

Ayet

O, gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır. O'nun bir eşi olmadığı halde nasıl bir çocuğu olabilir? Hâlbuki her şeyi O yarattı. O her şeyi hakkıyla bilendir. (101)

Tefsir

Bedî' kelimesi Allah'ın ismi olarak kullanıldığında “Bir şeyi herhangi bir alete, temel maddeye, daha önce

var olan örneğe, zaman ve mekâna ihtiyaç duymadan, yoktan ve eşsiz bir mükemmellikte yaratan” anlamına gelir ve sadece Allah için kullanılır. Bir önceki âyette müşriklerin, yüce Allah’ın birliğine ve kemaline aykırı düşen bâtil inançları reddedilip, O’nun bu tür yakıştırmalardan münezzehe bulunduğu ifade buyurulduktan sonra bu âyette de tenzihin gerekçesi açıklanmıştır. Buna göre müşriklerin iddialarının aksine, gerek onların ulûhiyyet isnat ettikleri varlıkları gerekse bütün görünür ve görünmez mevcudatı, gökleri ve yeri kısaca bütünüyle evreni benzersiz bir şekilde yapıp yaratan Allah’tır. Bu durumda herhangi bir varlığı O’na ortak koşmak son derece anlamsızdır.

SAYFA 20

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (29)

“Göklerde ve yerde olanlar her şeyi O’ndan isterler; O her an yaratma halindedir.” RAHMAN 55/29

29. Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.

Ayet

Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler. O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır. O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (29-30)

Tefsir

Evrendeki bütün varlıkların Allah’a muhtaç bulunduğu, O’nun da hem azametini hem de lutuf ve keremini her an yaydığına yani hiçbir varlık veya oluşun O’nun bilgi, irade ve gücü dışında olamayacağına dikkat çekilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de değişik vesilelerle Cenâb-ı Allah’ın yaratıcılık sıfatına ve iradesinin nüfuz etmediği hiçbir olay düşünülemezine değinilir. Fakat “O her an yaratma halindedir” diye çevrilen 29. âyet bu konuda özel bir vurgu taşımakta ve özellikle şu iki noktanın aydınlatılmasında ayrı bir önemi haiz bulunmaktadır: a) Yaratılmışlar açısından anlatım kolaylığı sağlaması itibariyle kutsal metinlerde Allah Teâlâ’ya nisbetle zaman kavramının kullanıldığı olmuşsa da bu asla O’nun mutlak iradesini kayıtlayacak veya gücüne sınır koyacak biçimde yorumlanamaz. Bu sebeple İsrâiloğulları’nın sınanması için konan bir dinî hüküm olan cumartesi yasağının, Allah’ın –hâşâ– o gün istirahata çekildiği tarzında bir gerekçeyle açıklanması (bk. Tekvin, 2/2-3) tenzih ilkesiyle bağdaşmaz. Âyetin yahudilerdeki bu yanlış telakkiyi reddetmek üzere indiğine dair bir rivayet de bulunmaktadır (İbn Atıyye, V, 229). Bu mânada âyet, “Tanrı yarattıktan sonra vahyetmek, ihtiyaçları karşılamak gibi şeylerle ilgilenmemiştir” diyen deist felsefeyi de reddetmektedir. b) Bu âyet, tabiat olaylarından Tanrı iradesini dışlayan pozitivist ve materyalist akımları mahkûm etmekte ve bilimin ulaştığı parlak sonuçların da son tahlilde Allah Teâlâ’nın yasalarını keşfetmekten öteye geçemeyeceğini ve bütün bulguların gerçekte O’nun yaratma sıfatının her an var olan tecellilerinden başka bir şey olmadığını ortaya koymaktadır. Bazı tefsirlerde kıyamete kadar olacak her şeyin Allah’ın ezelfî ilminde sabit olduğuna ve insanın ancak kendi çabasının karşılığını göreceğine dair delillerle bu âyet arasında bir çelişki bulunup bulunmadığı üzerinde durulur. Fakat bunların kader ve irâde-i cüz’iyye konularıyla ilgili olduğu açıktır; bunların da kendi bağlamlarında izahı yapılmıştır.

SAYFA 21

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمْ
الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّأَنْهَارَ (32) وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ
لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ (33) وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ
كَفَّارٌ (34)

“Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden Güneş’i ve Ay’ı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız...” İBRÂHİM 14/32-34

32. Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran,

emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır.

33. O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir.

34. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.

Ayet

Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir. O, İsteddiğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür. (32-34)

Tefsir

Göklerin ve yerin yaratılması, bulutlardan suyun indirilmesi, bu su sayesinde ölmüş olan yeryüzüne yeniden hayat verilmesi, burada canlılar için rızık olarak türlü türlü bitkilerin bitirilmesi olayı Allah'ın varlığı ve birliğini ispat konusunda Kur'an'ın sıkça başvurduğu delillerdendir. Yeryüzündeki canlı varlıkların sudan yaratıldığı (Enbiyâ 21/30), suyun bunlar için hayat kaynağı olduğu, özellikle yağmurun canlılar ve bitkilerin yaşayıp gelişmesindeki rolü, aynı yağmurla sulandığı halde çeşit çeşit bitki ve ürünler veren yeryüzünün bu muhteşem zenginliği göz önünde bulundurulduğunda, bu nimetlere şükretmenin gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Müfessirler Allah'ın eşyayı ve tabii güçleri insanın emrine vermesinin, onlardan süreklilik içinde yararlanmasını sağlamak anlamında mecazi bir ifade olduğu kanaatindedirler. Denizde yüzen gemilerin, vadilerden akan ırmakların, düzenli olarak seyreden ay ve güneşin, birbirini izleyen gece ve gündüzün insanın emrine veya hizmetine sunulması, insanın bunlardan yararlanabileceği şekilde yaratılmış olduklarını ifade eder (Taberî, XIII, 225; İbn Âşûr, XIII, 235- 236). İnsan, hayatının her safhasında bu nimetlerden faydalanmaktadır. Elbette ki Allah'ın lutfettiği nimetler bunlardan ibaret değildir. O, insana maddî ve mânevî daha nice nimetler bahşetmiştir. Nitekim 34. âyette Allah insanların istediği her şeyi verdiğini, bu nimetlerin sayılamayacak kadar çok olduğunu ifade buyurmuştur. Bütün bu nimetlerden faydalanan insanoğlunun her an Allah'a şükretmesi gerektiği halde o, nimetleri vereni görmezlikten gelerek nankörlük etmekte, O'na ortak koşmaktadır. Bu sebeple Allah, "İnsanoğlu çok zalim, çok nankördür!" buyurarak onun fitratındaki olumsuz özelliklerine dikkat çekmiştir.

SAYFA 22

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (6)

"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'a ait olmasın..." HÛD 11/6

6. Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a ait olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de O bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır.

Ayet

Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a âit olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de o bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) dır. (6)

Tefsir

Allah Teâlâ burada, insanlar dahil yeryüzündeki bütün canlıların rızıklarını yaratmanın kendine ait bir iş olduğunu vurgulayarak önceki âyetin anlamını pekiştirmektedir. Bir sonraki âyette buyurulduğu üzere gökleri ve yeri yaratan O olduğu gibi, yeryüzünde sürünen, hareket eden, ayaklarıyla yürüyen, sularda yüzen, gökyüzünde uçan veya başka şekillerde hareket eden büyük, küçük, görülebilen ve görülemeyen bütün canlıları yaratan (krş. en-Nûr 24/45) ve rızıklarını iradeleri vasıtasıyla veya kendi iradesiyle ulaştıran yine O'dur. O, yer küresini bu canlıların rızıklarını karşılayacak biçimde yarattığı gibi, her türe münasip rızıkları da yaratmıştır. Canlıların yapılarını, rızıklarını elde edecek şekilde yaratmış, besinleri temin etmeleri için bazılarını akıl ve irade gücü, bir kısmına da yalnızca içgüdü vermiştir. Allah'ın rızıkı tekeffül etmesi "canlıların rızıklarını kazanmak için hiçbir çaba harcamalarına gerek olmayacağı" şeklinde

anlaşılmamalıdır. Çünkü Allah insanlara akıl ve irade, hayvanlara da içgüdü vermiştir. Öteki canlılar rızıklarını elde etmek için içgüdülerini kullandıkları gibi insanlar da akıl, irade, ruhsal ve fiziksel yeteneklerini kullanmak durumundadırlar. Meâlinde “halen bulunduğu yer” diye tercüme ettiğimiz müstekar ve “emanet olarak konulacağı yer” diye tercüme ettiğimiz müstevda’ kelimelerinden birincisi müfessirler tarafından –insan göz önüne alınarak– “canlının bu dünya üzerinde bulunduğu yer”, ikincisi ise yeryüzündeki istikrarından önce “babanın sulbünde veya ananın rahminde bulunduğu yer” yahut müstekar, “hayatta iken bulunduğu yer” müstevda’ ise “öldükten sonra konulacağı yer” olarak açıklanmıştır (bk. Râzî, XVII, 186; Ateş, IV, 294; bu kavramlarla ilgili bizim yorumumuz için bk. En’âm 6/98). “Apaçık kitap”, tefsirlerde Allah’ın ezeli ilmi veya levh-i mahfûz olarak yorumlanmıştır (bk. Râzî, XVII, 186; Elmalılı, IV, 2758). İnsan hayatı görünürde durgun, gerçekte akan büyük bir nehir gibidir. Bir noktadan aynı su iki kere geçmez; her an yer değiştirir; aynı yer durur gibi gözüktüğü için müstekar (karargâh), terkedildiği ve başkasıyla değiştirildiği için müstevda’ (konulup göçülen yer) niteliğini taşımaktadır. Buna göre yukarıda anlatılanların tamamı Allah’ın ilminde mevcuttur.7. Allah Teâlâ, önceki âyette ilim ve kudretinin sonsuzluğunu gösteren delillere değindikten sonra, burada da o sıfatlarının tecellileri ve eserlerinden olan gökleri ve yeri yaratanın kendisi olduğunu ifade ederek, yine ilminin ve kudretinin sonsuzluğuna işaret etmektedir. Burada “gökler ve yer” ifadesinin onlardaki diğer varlıkları da içerdiğinde şüphe yoktur. Nitekim yüce Allah başka âyetlerde bu ikisinin arasında bulunan varlıkları da kendisinin yarattığını ifade buyurmuştur (meselâ bk. Furkan 25/59; Rûm 30/8; Duhân 44/38; Allah’ın gökleri ve yeri altı günde yaratması ve arş hakkında bk. A’râf 7/54; Elmalılı, III, 2171-2185). Burada anlatılan arşın mahiyeti bilinmediği gibi suyun mahiyeti de bilinmediği için “Allah’ın arşının su üzerinde olması” müteşâbih kalmakta, bundan maksadın ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir (müteşâbih hakkında bilgi için bk. Âl-i İmrân 3/7). Bu sebeple “Bundan ne kastedildiğini Allah Teâlâ daha iyi bilir” demekle yetinmek en uygun yoldur. Allah Teâlâ insanların hangisinin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri yarattığını; başka bir ifadeyle göklerin ve yerin yaratılış hikmetinin insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini denemek olduğunu ifade buyurmuştur. Çünkü yer ve göklerin nimetlerinden faydalananlar insanlardır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de yeryüzünde ne varsa hepsinin insanlar için yaratılmış olduğu (bk. Bakara 2/29), göklerde ve yerde bulunan her varlık ve imkânın Allah’ın bir lutfu olarak insanın emrine verildiği bildirilmektedir (bk. Câsiye: 45/13); insanın yaratılışındaki hikmet ise yaratana kulluk etmektir (bk. Zâriyât, 51/56). Sonuçta göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Allah’a kulluk etmeye imkân vermek, ortam oluşturmak üzere yaratılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yer ve göklerin insanlığa hizmetinin yanında daima yüce Allah’ı tesbih ettiği de bildirilmiştir (bk. İsrâ 17/44). Buna göre insan dışındaki varlıklar da ilâhî iradeye boyun eğerek bir mânada O’na kulluk etmektedirler. “Düzmece” diye tercüme ettiğimiz sihr kelimesi sözlükte, “bir şeyi aslî durumundan çıkarıp başka bir duruma sokmak, mahiyetini değiştirmek” anlamlarına gelmektedir (bk. Âsım Efendi, Kamus Tercemesi, “sihr” md.); dolayısıyla sahte ve gerçek dışı olan bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek mânasında düzmece kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bağlam dikkate alındığında burada sihr kelimesinden bu mânanın kastedildiği anlaşılır. Zira âhirete inanmayanlara dünyada yaptıklarından hesaba çekileceklerini haber vermek üzere, “Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz” denildiğinde, “Bu apaçık bir sihirdir” diye verdikleri cevaptan maksatları bilinen (büyü) anlamındaki sihr değil, onlara göre varlıkların dünya hayatının tadını çıkarmalarını engellemek, fakir ve yoksulları da avutmak maksadıyla ortaya atılmış düzmece sözlerdir. “Bu, apaçık bir düzmedir” cümlesindeki işaret zamirini müfessirler farklı anlamlarda yorumlamışlardır: a) “Öldükten sonra dirileceklerine dair” olan bu söz, insanları dünya nimetlerinden mahrum etmek, onları kendinize boyun eğdirip itaat ettirmek için uydurduğunuz bir hiledir. b) Bundan maksat Kur’an’dır yani öldükten sonra dirilme olayının gerçekleşeceğini söyleyen Kur’an sihr gibi bâtil, gerçek olmayan bir düzmedir. Dolayısıyla ona hiçbir konuda inanılmaz ve güvenilemez. Ayrıca sihr kelimesinin sehir veya sâhir şeklindeki farklı kıraatine göre cümle şöyle de tercüme edilebilir: “Bu (Muhammed) düpedüz bir sihrbazdır” (Zemahşerî, II, 260; Râzî, XVII, 188 vd. sihr hakkında bilgi için bk. Bakara 2/102). 8. Bu âyet müşriklerin yukarıdaki iddialarına cevap olmak üzere indirilmiştir. Meâlinde “süre” diye tercüme ettiğimiz “ümme” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Meselâ burada “süre, vade” anlamlarına gelmektedir; diğer yerlerde ise ortak özellik taşıyan canlılar

topluluğu (En'âm 6/38), iyi hasletleri kendinde toplayan kişi (Nahl 16/120), izlenen yol, inanç, yaşayış tarzı (Zuhruf 43/22) ve daha başka anlamlarda kullanılmıştır (ümme kavramı hakkında bilgi için bk. Bakara 2/128, 134, 141, 143; Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "emm" md.). Bir önceki âyette belirtildiği üzere Hz. Peygamber, öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceğini ve dünyada Allah'a şirk koşmanın âhirette cezayı gerektireceğini haber verdiğinde, müşrikler bu söze "düzmece" deyip alay ederek cezanın çabucak gelmesini istiyorlardı; ilâhî hikmet gereği ceza hemen gelmeyip belli bir süre ertelenince de bunu âcizlik sanarak cezanın niçin hemen gelmediğini soruyorlardı. Yüce Allah bu soruya cevap vererek alay ettikleri cezanın mutlaka gelip onları çepeçevre kuşatacağını ve geldiği zaman onu hiçbir gücün geri çeviremeyeceğini haber vermektedir. Bu cezanın dünyada mı yoksa âhirette mi gerçekleşeceği hususunda müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı cezanın 3. âyette işaret edilen büyük güne yani kıyamet gününe ertelendiğini söylerken bir kısmı da âyetteki "sayılı, belirli" anlamına gelen ma'dûde kelimesinden hareketle, kısa ve belirli bir süre sonra yani müslümanlara cihad emrinin geldiği güne ertelendiğini ve hicretten yaklaşık bir buçuk yıl sonra Bedir Savaşı'nda bu azabın onları çepeçevre kuşattığını söylemişlerdir. (bk. Şevkânî, II, 548). Nitekim Bedir Savaşı'nda müşrikler büyük bir yenilgiye uğramışlar, çoğunluğu ileri gelenlerinden olmak üzere 70 kişi öldürülmüş, bir o kadarı da esir edilmiştir. Bize göre âyette kastedilen azap Bedir Savaşı ile sınırlı olmayıp daha sonrakileri hatta âhiretteki azabı da kapsamaktadır.

SAYFA 22

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ (255)

"Allah, O'ndan başka ilah yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır..." BAKARA 2/255

255. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur.(79) O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? (80) O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.(81) 79. Kayyûm, "varlığı kendinden, kendi kendine yeterli, yarattıklarına hâkim ve onları koruyup gözetken" demektir.

80. Şefaate ile ilgili olarak bakınız: **Bakara sûresi, âyet, 48.**

81. Bu âyet, Âyetü'l-Kürsî (kürsü âyeti) diye adlandırılır. "Kürsü", Allah'ın kudret ve azameti, O'nun her şeyi kapsayan ilmi demektir. Âyette, Allah Teâlâ kendi zatının çok veciz bir tanımını yapmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'te yanlış ve tahrif edilmiş bir biçimde anlatılan Allah, burada nasıl ise öyle tarif edilmektedir. O, yerde, gökte ve ikisi arasında olan her şeyin sahibi ve mâlikidir. Hiç kimse hâkimiyetinde, otoritesinde, mülkünde ve yönetiminde O'na ortak değildir. Hiçbir şey O'na rakip ve eş olamaz. O, mutlak ilim ve irade sahibidir. O'na hiçbir varlık güç yetiremez. O, bütün evrenin sahibi, yöneticisi ve hâkimidir.

BAKARA 2/48. Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaate kabul olunmaz, fidye alınmaz.(12) Onlara yardım da edilmez.

12. Şefaate, birinin başışlanmasına aracılık etmek demektir. Kıyamet gününde başta Hz. Peygamber olmak üzere, Peygamber ile Allah'ın izin vereceği bazı insanlar ve melekler, günahkâr mü'minlerin affedilmesini, günahsızların derecelerinin yükseltilmesini Allah'tan dileyenlerdir. Şefaate taleplerinin yerine getirilip getirilmemesi konusunda takdir Allah'a aittir.

Ayet

Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak

kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar onun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür. (255)

Tefsir

İçinde Allah'ın kürsüsü zikredildiği için "Âyetü'l-kürsî" adıyla anılan bu âyet hem muhtevası hem de üstün özellikleri sebebiyle dikkat çekmiş, hakkında hadisler vârit olmuş, çok okunmuş, şifa ve korunmaya vesile kılınmıştır. Kelime-i şehâdet ve İhlâs sûreleri nasıl İslâm inancının özünü ihtiva ediyor ve insanlara Allah Teâlâ'yı tanıtıyorsa Âyetü'l-kürsî de –onlardan daha geniş ve detaylı olarak– bu özelliği taşımaktadır. Bir önceki âyette peygamberlerin getirdiği bunca âyet ve "beyyine"ye (imana götüren işaret ve delil) rağmen insanların ihtilâfa düştükleri, kiminin küfrü kiminin imanı tercih ettiği zikredilmişti. İnsanı imana götüren deliller, aklını kullanarak üzerinde düşünceği "kendisinde ve yakından uzağa çevresinde (enfüs ve âfâk)", peygamberleri desteklemek üzere Allah'ın onlara lutfettiği mucizelerde ve vahiy yoluyla yapılan "sağlam delillere dayalı sözlü açıklamalar"da görülmektedir. Bu âyet gerçek mâbudu arayanlar için eşsiz ve başka hiçbir kaynaktan elde edilemez bir açıklamadır, delildir. Şevkânî'nin Buhârî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel gibi sahih kaynaklardan derlediği hadislerden birkaçı bile bu âyetin önemi hakkında bir fikir edinmeye yetecektir: Hz. Peygamber, Übey b. Kâ'b'a "Allah'ın kitabından hangi âyet en büyüğüdür" diye sorup "Âyetü'l-kürsî'dir" cevabını alınca onu tebrik etmiştir (Müslim, "Müsâfirîn", 258). Yine Übey'in hurmasına şeytana tâbi bir cin musallat olmuş; vermeyi, dağıtmayı seven Übey'i bundan vazgeçirmek üzere hurmayı aşırıya başlamıştı. Übey mahlûku takip ederek yakaladı. Garip bir şekli vardı. Onunla konuşunca kimliğini ve maksadını anladı. Kendilerinden nasıl kurtulabileceğini sorunca "Bakara sûresindeki kürsü âyeti ile" dedi ve ekledi: "Onu akşamda okuyan sabaha kadar, sabahta okuyan akşama kadar bizden korunmuş olur." Sabah olunca Übey durumu Hz. Peygamber'e aktardı. Resûlullah, "Habis doğru söylemiş" buyurdu. Buhârî'de de Ebû Hüreyre'den naklen yukarıdakine yakın bir rivayet vardır. Hz. Peygamber'e hadiseyi anlatınca şeytan olduğunu öğrendiği hırsız Ebû Hüreyre'ye şöyle demiştir: "Yatağına yatınca Âyetü'l-kürsî'yi oku, devamlı olarak Allah'tan bir koruyucun olacak ve sabaha kadar sana şeytan yaklaşamayacaktır." Allah varlığı ezeli, ebedî, zaruri ve kendinden olan, her şeyi yaratan, her şeyin mâliki ve mukadderatının hâkimi, her şeyi bilen ve her şeye kadir olan... yüce mevlânın öz ismidir. Bu öz isim zikredildikten sonra hem O'nun vahdâniyeti (birliği, tekliği) hem de İslâm'ın getirdiği imanın tevhid (Allah'ı birleme, bir bilme) özelliği açıklanmak üzere "O'ndan başka tanrı yoktur" buyurulmuştur. Müşrikler elleriyle yaptıkları putlara tapmakta idiler. Bunlar cansız eşyadan yapılırdı. Canı bile olmayan varlığın ilâh olamayacağını ifade etmek üzere hemen arkasından "O diridir" buyurulmuştur. Evet, Allah diridir, O'nun hayat sıfatı vardır ve tıpkı diğer isimleri ve sıfatları gibi bunun da mahiyetini ancak kendisi bilmektedir. Gerek Araplar'daki gerekse diğer kavimlerdeki müşriklerin çoğu büyük bir Allah'a inanmakla beraber bunun yanında –her birine bir işlev tanıdıkları– sözde tanrılara inanmışlardır. Bu inanç tevhide aykırıdır. Tevhidi açıklayarak başlayan âyet, Allah Teâlâ'nın "kayyûm" sıfatını zikrederek "küçük, aracı, özel görevli... tanrılar"a gerek bulunmadığını ifade etmektedir. Çünkü kayyûm, "bütün varlıkları görüp gözetken, yöneten, bir an bile onları bilgi ve ilgisi dışında tutmayan" demektir. "Onu ne uyku basar ne uyur" cümlesi, hay ve kayyûm sıfatlarını pekiştirmekte ve biraz daha anlaşılmasını sağlamaktadır. Uyku basan veya fiilen uyuyan birinin gözetim, yönetim, koruma gibi işleri yerine getirmesi mümkün değildir. Allah Teâlâ'nın kayyûmluğu kâmil ve kesintisiz olduğuna, daha doğrusu kayyûm sıfatı bunu ifade ettiğine göre O'nu ne uyku basar ne de uyur. Yerde ve gökte ne varsa –başka hiçbir kimseye değil– O'na aittir; yaratana da gerçek sahibi de O'dur. Âyetin bu mânâyı ifade eden parçası "Yalnız O'na aittir" kısmıyla tevhide öğretirken "başkasına değil" mânasıyla de şirkin çeşitlerini reddetmektedir. Çünkü müşrik toplumlar varlıkları yaratılış, aidiyet ve yetki bakımlarından çeşitli tanrılar arasında paylaştırmışlar; meselâ yıldız, gök, yer... tanrılarında söz etmişlerdir. "Yerde ve gökte" tabiri Arapça'da "bütün varlıklar" mânasında kullanılmakta, adına yer ve gök denilmeyen veya maddî mânada yere ve göğe dahil bulunmayan mekânlar ve buradaki varlıklar da bu ifadenin içine girmektedir. Allah'a ortak koşan kâfirlerin bir kısmı, bu ortakların O'na denk olduklarına değil, O'nun nezdinde reddedilemez şefaât, geri çevrilemez aracılık hakkına sahip bulduklarına inanmakta ve putlara bu anlayış içinde tapınmaktadırlar. "Allah katında, O izin vermedikçe hiçbir kimse

şefaata edemez” mânasındaki cümle bu inancın asılsızlığını ortaya koymakta; şefaatin de izne bağlı bulunduğunu, O izin vermedikçe ve dilemedikçe kimsenin böyle bir yetki ve imkâna sahip olamayacağını özlü ve etkili bir şekilde zihinlere yerleştirmektedir. Allah katında kendisine şefaata izni verilenlerin durumu ve yetkileri, ödül törenlerinde ödülleri vermek üzere kürsüye çağrılan şeref konuklarınıninkine benzemektedir. Ödülün kime verileceğini bilen ve belirleyen onlar değildir. Ancak bu merasimi tertipleyenlere göre onlar, şerefli, saygıya lâyık, büyük kimseler olduklarından kendilerine böyle bir imtiyaz verilmiştir. Allah katında şefaata izin verilecek olanlar da Allah’a yakın ve sevgili kullar olacaktır. Allah’tan başka bütün şuur ve bilgi sahiplerinin bilgileri sınırlıdır, doğru da yanlış da olmaya açıktır. Bu genel gerçek şefaata meselesine uygulandığında kimin şefaate lâyık olduğunun da ancak Allah tarafından bilineceği anlaşılır. Çünkü dış görünüşü (mâ beyne eydîhim) itibariyle şefaate lâyık görülenlerin, kullar tarafından görülemeyen ve bilinmeyen iç yüzleri (mâ halfehüm) itibariyle böyle olmamaları mümkündür. Allah birdir ve yalnızca O ibadete lâyıktır; çünkü O’ndan başka olmuşu, olacağı, gizliyi, açığı, geçmiş, geleceği, görüleni, gaybı bilen yoktur. Kürsî (kürsü), “koltuk, sandalye, taht” anlamlarına gelir. Mecazi olarak saltanat, hükümlerlik, mülk mânalarında da kullanılmaktadır. Allah Teâlâ’nın üzerine oturan maddî alet mânasında kürsüsü olamayacağından –bu O’nun bizzat açıkladığı yüce sıfatlarına aykırı düşüğünden– burada kürsüden bir başka mânanın kastedilmiş olması gerekir. Esasen Kur’an’da Allah’a nisbet edilen, “Allah’ın...” denilen her şeyi, O’nun varlığına dahil veya kullandığı bir şey olarak anlamak da doğru değildir. Meselâ “Allah’ın evi, Allah’ın ruhu, Allah’ın emri, Allah’ın kölesi” tamlamalarında Allah’a ait olan şeyler böyledir. Bunlar ne O’nun varlığının bir parçasıdır ne de kullandığı araçlardır; önem ve şereflerinden dolayı O’nun” diye tanımlanmışlardır. İbn Abbas’a göre kürsüden maksat ilimdir. O’nun ilmi her şeyi kaplar. Âyetin bu kısmını, “kürsüden maksat O’nun hükümlerlikidir ve buna sınır yoktur, hiçbir şey O’nun dışında kalmaz” veya “Allah semavatı, arzı, arşı Kur’an’da zikretmiş, fakat bunlardan maksadın ne olduğunu açıklamamıştır. Kürsüsü de böyle bir varlıktır, yerleri ve gökleri içine alacak kadar geniştir. Ne ve nasıl olduğunu ise ancak kendisi bilmektedir” şeklinde anlamak mümkündür. Yüce, kâmil, eşsiz sıfatlarının bir kısmı âyette zikredilen yüce Allah’a, kulların sonsuz gibi gördükleri kâinatı korumak, gözetmek ve yönetmek elbette güç gelmeyecek, O’nu yormayacak, meşgul bile etmeyecektir. Çünkü O yücelerden yücedir, kimse bilmez nicedir.

SAYFA 23

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَعْتُمْ مِمَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ (57)

“...Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.” HÛD 11/57

57. “Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim (dilerse) sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz O’na bir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir.”

Ayet

"Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim (dilerse) sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz ona bir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir." (57)

Tefsir

Eğer sırt çevirirseniz bilin ki size ulaştırmakla görevli olduğum şeyi size bildirdim. Rabbim yerinize başka bir kavmi getirebilir. Siz O’na hiçbir engel çıkaramazsınız. Şüphesiz rabbim her şeyi gözetendir.”

SAYFA 23

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (36)

“İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” KIYAMET 75/36

36. İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder.

Ayet

O, (Peygamberi) doğrulamamış, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da kasıla

kasıla ailesine gitmişti. "Bu azap sana layıktır, layık! Evet, layıktır sana, layık!" denecektir. "Bu azap sana layıktır, layık! Evet, layıktır sana, layık!" denecektir. İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder. O dökülen meniden ibaret az bir su değil miydi? Sonra bu, bir "alaka" oldu. Derken Allah onu yaratıp güzelce şekillendirdi. Nihayet ondan da erkek ve dişi iki eşi var etti. Şimdi, bunları yapan Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? (31-40)

Tefsir

Özellikle Allah'ın, kendi varlık ve birliği ile kıyamet ve âhiretin kesinliği hakkında bunca açıklamalar yapmasına, kanıtlar ortaya koymasına, ayrıca inkâr edenleri ne büyük azabın ve acıların beklediğini haber vermesine rağmen hâlâ gerçeği kabul etmemekte, Kur'an'ı ve peygamberi tasdik etmemekte direnen, Allah'a kulluğunu arzetmekten kaçınan inkârcı tutum eleştirilmekte, kurtarıcı ilâhî hakikatleri ısrarla reddeden bu nasipsizlerin daha da kabalaşan, küstahlaşan davranışlarından ibretlik örnekler verilmektedir. O inkârcı tip, vahyi onaylamaya, Allah'a kulluk etmeye yanaşmaz; hakkı, hak davetçisini inatla yalanlamaya kalkışır; ilgi gösterip kulağını ve zihnini söylenenlere açacağı, insafla değerlendireceği yerde, kör bir taassupla gerçeğe sırtını döner, kulağını tıkar, kalbini kilitler. Sûre bu inkârcılara, kendi türünün yaratılış sürecini ve bu muhteşem olayı gerçekleştiren yüce gücü hatırlattıktan sonra bir soru ifadesiyle, bu gücün ölüleri de dirilteceğini bildiren uyarı âyetiyle sona ermektedir.

SAYFA 23

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى (3)

DUHÂ 93/3

3. Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.(2)

2. Hz. Peygamber'e vahyin gelişi bir süre için kesilince müşrikler, "Rabbi onu terk etti" dediler. Bunun üzerine bu âyetler indi.

Ayet

Kuşluk vaktine andolsun, Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki, Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. (1-3)

Tefsir

Duhâ kelimesi "kuşluk" anlamına gelmekle birlikte çoğu müfessirler, 2. âyetteki "gece"nin alternatifi olarak burada bütünüyle gündüz vakti için kullanıldığı kanaatindedirler. İbn Âşûr'a göre ise kelime burada da kuşluk vaktini ifade etmekte olup bununla tıpkı kuşluk vakti güneş ışığının yeryüzünü bütünüyle kaplaması gibi vahiy ışığının da dünyaya inip aydınlatmaya başladığına imada bulunulmuştur. 2. âyetteki gece karanlığı da Hz. Peygamber'in bu vakitte evinde veya Kâbe çevresinde sesli olarak Kur'an'ı okuduğu, müşriklerin ise onu gizlice dinledikleri vakit olup bundan dolayı bu iki vakit üzerine yemin edilmiştir. Yeminin amacı putperestlerin artık Hz. Peygamber'e vahyin gelmez olduğu, Allah'ın onu terk ettiği iddialarının gerçeğe ilgisinin bulunmadığını kesin bir dille belirtmektir (XXX, 394-395).

SAYFA 23

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (22) هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (23) هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (24)

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır; duyular ve akılla idrak edilemeyi de edileni de bilir. O rahmândır, rahîmdir. O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır; egemenliğin mutlak sahibidir (melik), her türlü eksiklikten uzaktır (kuddûs), esenlik verendir (selâm), güven sağlayan ve kendisine güvenilendir (mümin), görüp gözeten ve yönetendir (müheymin), üstündür (azîz), iradesine sınır yoktur (cebbâr), büyüklükte eşi olmayandır (mütekebbir). Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir. O, takdir ettiği gibi yaratan (hâlık), canlıları örneği olmadan var eden (bâri'), onlara biçim ve özellik veren (musavvir) Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdekiler ve yerdekiler hep O'nu tesbih ederler. O üstündür (azîz), hikmet sahibidir (hakîm)." HAŞR 59/22-24

22. O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı(5) da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.(6) **23.** O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip islah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. **24.** O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

5. "Gayb"ın anlamı için Bakara sûresi, âyet: 3 ve ilgili dipnota bakınız.

6. "Rahmân" ve "Rahîm" sıfatlarının anlamı için Fâtiha sûresi, âyet: 2 ve ilgili dipnota bakınız.

BAKARA 2/3. Onlar gaybe2 inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.

2. *Gayb, sözlükte görme duyusuyla algılanamayan şey demektir. Kelime (gayb), "duyuların kapsamına girmeyen gizli her şey" anlamında kullanılır. Bir şeyin "gayb" oluşu, Allah'a göre değil insanlara göredir. Zira Allah'ın ilminin dışında kalan hiçbir şey yoktur. Allah'a, meleklerle, ahiret gününe, cennet ve cehenneme, kadere inanmak "gaybe iman" konuları arasındadır.*

FATİHA 1/2, 3, 4. Hamd (4) , Âlemlerin Rabbi(5), Rahmân (6), Rahîm(7), hesap, mükâfat ve ceza gününün (ahiret gününün)mâliki Allah'a mahsustur.

6. *Rahmân, "Rahmeti çok", "çok merhametli", "sonsuz merhametli" anlamlarında, sadece Allah için kullanılan sıfat-isimdir. Tam bir Türkçe karşılığı yoktur. Mü'min olsun, kâfir olsun; iyi olsun, kötü olsun, herkes "Rahmân"ın ifade ettiği rahmetin kapsamındadır. Varlıklar da bu rahmet ve merhametin eseri olarak var olmuşlar ve varlıklarını da yine bu sayede sürdürmektedirler.*

7. *"Rahîm" kelimesi de, "Rahmân" gibi Allah Teâlâ'nın sıfatlarından biridir. Aynı şekilde, "rahmeti çok", "çok merhametli", "sonsuz merhametli" anlamlarını taşır. Ancak "Rahmân", Allah Teâlâ'ya has bir sıfat-isim iken, "Rahîm" insanlar için de kullanılabilir. Nitekim Tevbe sûresi 128.âyette, bu sıfat Hz.Peygamber için de kullanılmıştır.*

Ayet

O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir. O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip islah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (22-

24) Tefsir

Cenâb-ı Hak, "Allah" ismini en başa koyarak kendisinin bazı isim ve sıfatlarını özellikle anmakta, ardından en güzel isimlerin kendisine ait olduğunu hatırlatmaktadır. Kulluk bilincine erişmiş olanların taşıması gereken Allah korkusuna değinen 21. âyetin açıklaması mahiyetindeki bu âyetlerde bile önce Allah Teâlâ'nın birliğine, sonra ilminin sınırsızlığına, hemen bunların ardından da rahmet ve şefkatinin enginliğine yer verilmesi, ulu Rabbimizi diğer isim ve sıfatlarını da unutmadan, ama her şeyden önce sevgi, şefkat ve bağışlayıcılık nitelikleriyle düşünmemiz ve bizim de bütün yaratılmışlara karşı bu tavrı öncelememiz gerektiğini gösterme açısından dikkat çekicidir. "En güzel isimler" diye çevirdiğimiz 24. âyetteki esmâ-i hüsnâ terimi, "Allah Teâlâ'nın en güzel niteliklerine ve en mükemmel anlamlara delâlet eden isimleri" demektir (bilgi için bk. A'râf 7/180; "Allah" hakkında bk. Bakara 2/255; "rahmân" ve "rahîm" hakkında bk. Fâtiha 1/3). Genellikle birden fazla mâna ile açıklanan esmâ-i hüsnâdan 23-24. âyetlerde geçenler için verilen başlıca anlamlar şöyledir: a) Melik: Egemenliğin mutlak sahibi, görünen ve görünmeyen âlemlerin asıl ve yegâne mâliki, b) Kuddûs: Her türlü eksiklikten uzak, mutlak kemal sahibi, yaratılmışların tasavvur ve tasvirine sığmaz, kutsî, c) Selâm: Esenlik kaynağı, esenlik veren, selâmete çıkaran, d) Mü'min: Güven sağlayan, kendisine güvenilen, vaadine itimat edilen, gönlünü imana açanlara iman veren, kendisine güvenenleri korkudan emin kılan, e) Müheymin: Görüp gözetken, yöneten ve

denetleyen, evrenin mutlak hâkim ve yöneticisi, f) Azîz: Üstün, yenilmeyen, mutlak güç sahibi, yegâne galip, izzet ve şanın asıl sahibi ve kaynağı, g) Cebbâr: İradesine sınır olmayan, murat ettiğini her durumda icra edebilen, hükmüne ve etkisine karşı direnilemeyen, yaratılmışların halini iyileştiren, yaraları saran, dertlere derman olan, erişilemez, yüceler yücesi, güç ve azamet sahibi, h) Mütekebbir: Büyüklüğü apaçık olan, azametini ortaya koyan, büyüklük ancak kendisine yaraşan, büyüklükte eşi olmayan, ı) Hâlik: Takdir ettiği gibi yaratan, i) Bâri': Örneği olmadan yaratan, yaratmanın bütün evrelerindeki inceliklerin asıl kaynağı, j) Musavvir: Biçim ve özellik veren, yarattıklarının maddî mânevî, duyuyla algılanan algılanamayan bütün şekil ve hususiyetlerini belirleyen, k) Hakîm: Bütün işleri ve buyrukları yerli yerince olan, hüküm ve hikmet sahibi. Sûre –ilk âyetinde olduğu gibi– göklerde ve yerde bulunanların hepsinin Allah'ı tesbih ettiği, O'nun azîz ve hakîm olduğu belirtilerek sona ermektedir.

1.ÜNİTE

KUR'AN-I KERİM'DE İNSAN ve ÖZELLİKLERİ (4. KONU)

10.1.4. İnsanın özelliklerini ayetlerle açıklar

4. KUR'AN-I KERİM'DE İNSAN VE ÖZELLİKLERİ

SAYFA 24

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ (126)

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.” NİSA 4/126

126. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır.

Ayet

Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır. (126)

Tefsir

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.

SAYFA 24

خَلَقَ الْإِنْسَانَ (3)

“İnsanı O yarattı.” RAHMAN 55/3

3. İnsanı yarattı

Ayet

İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. (3-4)

Tefsir

İnsanı da yaratanın Allah olduğu belirtilip ona verilen özelliklerin en önemlisinin, duyu ve düşüncelerini açıklayabilme, konuşma ve anlatma yetisi olduğuna işaret edilmektedir. Anlamak, anlatabilmenin ön şartı olduğuna göre burada altı çizilen nimetin idrak ve ifade yetisi olduğu söylenebilir. Böylece bu âyetlerde insanı insan yapan akıl nimeti ve muhâkeme gücünün pratiğe yansıyan yüzü ön plana çıkarılmaktadır. İnsanın, her şeyden önce Allah’a olan kulluğunu idrak ve ifade etmesi, başka insanlarla ilişkilerinde hak ve vecibelerini kavrayıp bunların gereğini yerine getirmesi, kısaca akıl nimetinin semere verebilmesi hep anlama ve anlatma yetisine bağlıdır; dolayısıyla kültür ve medeniyetleri oluşturan temel faktör de budur. Gülme, ağlama, sevgi veya nefretle bakma, anlamlı söz söyleme, düşündüklerini eyleme dönüştürme, bir sanat eserine şekil verme... hep anlama ve anlatma faaliyetinin sonuçlarıdır ve birer anlatım biçimidir. Güzel, düzgün ve etkili söz söylemeyi, bir anlamı belli yöntem ve kurallara göre değişik yollarla ifade etmeyi, anlatım fenomenini kendisine konu edinen belâgat, hitabet, beyân, narratoloji gibi teorik incelemeler; en güçlü örneklerine görsel sanatlarda rastlanmakla beraber esasen herhangi bir alanda anlatım imkânlarını zorlayan sanat akımı ekspresyonizm (dışavurumculuk) ve bu konudaki fikrî çekişmeler, hep insanın bu yetisinin önemini somut biçimde ortaya koyan ürünler ve göstergelerdir.

“Biz insanı en güzel biçimde yarattık.” TİN 95/4**4. Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.**

Tîn'e ve zeytûn'a andolsun. Sînâ Dağına andolsun, Bu güvenli şehre (Mekke'ye) andolsun ki, Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. (1-4)

Tefsir

Yüce Allah kendisinin ilim, sanat ve kudret sıfatlarını gösteren dört önemli varlığa yani insanın maddî gıdalarından olan incir ve zeytine ve mânevî gıdası olan vahyin indiği Sînâ dağı ile “emin belde”ye (Mekke), insanların muhtaç oldukları maddî ve mânevî ikramların mükemmel örneklerine yemin ederek insanı en güzel biçimde yarattığını, hem bedenen hem de ruhen yükümlülük alabilecek yeteneklerle donattığını ifade buyurmuştur (insanın seçkin yaratılışı ve üstünlüğü hakkında ayrıca bk. İsrâ 17/70). Bir görüşe göre incir ve zeytin, mecaz olarak bu ağaçların çokça bulunduğu toprakları, yani Akdeniz’in doğusunda bulunan Filistin ve Suriye’yi simgelemektedir. Kur’an’da adı geçen peygamberlerin çoğu bu topraklarda yaşadıkları ve tebliğde buldukları için bu iki ağaç cinsi bu peygamberlerin dile getirdiği dinî öğretilerin sembolü olarak kabul edilmektedir. Kezâ “tîn” ve “zeytûn” kelimeleri hakkında, ilkiyle Mekke’deki Mescid-i Haram’ın, ikincisiyle Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’nın kastedildiği gibi daha başka sembolik izahlar yapılmıştır. Ancak Şevkânî’nin de haklı olarak belirttiği gibi bu tür yorumların aklî ve naklî dayanağı yoktur (V, 545-546). Âyette Sînâ dağı için kullanılan sînîn kelimesinin Habeşçe veya Nabatça olduğu ve “verimli, bereketli, bol ağaçlı” veya “mübarek” anlamına geldiği belirtilir (Râzî, XXXII, 10; İbn Âşûr, XXX, 421). Mekke’nin “güvenli şehir” olarak anılmasının sebebi ise gerek İslâm’dan önce gerekse İslâmî dönemde buranın bir barış kenti olarak tanınması ve orada her türlü kan dökmenin yasaklanmasıdır. “En güzel biçim” diye çevirdiğimiz ahsen-i takvîm tamlaması bu bağlamda insana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim ve yapıyı, bu sayede insanın, yeryüzü varlıkları içinde gerek fizyolojik gerekse ruhsal yetenekler bakımından en mükemmel ve en seçkin canlı olarak yaratılmış olmasını ifade eder. Yaratılmışların en mükemmel olan insanda bulunan –âyetteki deyimiyile– bu güzelliğin kaynağı, Allah’ın onu kendi eliyle yaratıp ruhundan üflemesi (bk. Sâd 38/72), “kendi sûreti üzere” (kendi sıfatlarından ona –insanlık düzeyinde olmak üzere– lutufta bulunarak) yaratması (bk. Buhârî, “İsti’zân”, 1; Müslim, “Birr”, 115), onu yeryüzünde halife kılması (bk. Bakara 2/30; bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Ahsen-i Takvîm”, DİA, II, 178) vb. lutuf ve inayetleridir. Müfessirler Allah’ın insandan daha güzel mahlûku olmadığı kanaatinde idirler. Zira Allah insanı canlı, bilen, irade sahibi, konuşan, işiten, dinleyen, gören, düşünüp tedbir alan, hikmetle hareket eden ve bütün bu özellikleri sayesinde fizik bakımından kendisinden daha güçlü varlıklar üzerinde bile hâkimiyet kurabilen bir varlık olarak yaratmıştır ki bütün bu vb. sıfatlar aynı zamanda ilâhî sıfatların bir kısmının ondaki yansımaları, tecellileridir (krş. Şevkânî, V, 546).

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا (70)

“And olsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” İSRÂ 17/70

70. Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.

Ayet

Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. (70)

Tefsir

“Şan, şeref ve nimetler” diye çevirdiğimiz kerem kavramı, İslâmî literatürde hem Allah’ın insanlara şeref, soyluluk, üstünlük gibi mânevî meziyetler bahşetmesini hem de mal mülk vermesini ifade eder. Böylece âyet insanı dünyada Allah’ın lutfuna en çok mazhar olmuş, en seçkin, en değerli varlık olarak göstermektedir. Tefsirlerde insana seçkinlik kazandıran özellikler akıl, zekâ, temyiz, düşünme, yazma gibi melekelerden başlayarak çeşitli psikolojik ve fizyolojik özelliklere, estetik zevklere, ahlâkî yatkınlıklara, canlı ve cansız varlıklar üzerinde tasarruf yetkisine, ekonomik faaliyetlerde bulunma özelliğine, şehirler ve uygarlıklar kurma kabiliyetine kadar birçok meziyete sahip olmasıyla açıklanmaktadır. Eski tefsirlerde insan mı melek mi daha üstün diye bir tartışmaya girilmişse de (bk. Râzî, XXI, 16) İbn Âşûr’un belirttiği gibi (XV, 166) burada böyle bir mukayese söz konusu olmayıp insanın bazı varlıkları çeşitli şekillerde kendi hizmetinde kullanması, onlardan yararlanması kastedilmiştir. Fahreddin er-Râzî, dönemindeki felsefe ve psikoloji birikiminden de yararlanarak insanın asıl şerefini ve diğer yaratılmışlar karşısındaki üstünlüğünü, “eşyanın gerçeklerini aslına uygun olarak kavrama yeteneği olan akıl gücü”yle açıklar. Çünkü “Mârifetullahın aydınlığı akla doğar; akıl yeteneği, madde ve mâna (halk ve emir) âleminin sırlarına ulaşan, sahip olduğu bilgi sayesinde Allah’ın ruhlar ve cisimler âleminde yarattığı varlık türlerini kuşatan güçtür... Böyle olunca insan varlığı, bu âlemdeki bütün varlıkların en değerlisidir...” (XXI, 12). Burada özellikle insanın taşıma araçları kullanmasına dikkat çekilmiştir. İnsanın hayvanları bu maksatla değerlendirmesi yanında, ayrıca bunun için gemi vb. araçlar yapması anlamlıdır. Çünkü başka hiçbir varlıkta böyle özellikler yoktur. “Bütün bunlar, dünyamızda insanoğlunun, kendisine uyulup itaat edilen mutlak başkan ve yönetici, diğer varlıkların da onun buyruğu altındaki tâbileri olduğunu gösterir” (Râzî, XXI, 15). Kur’an genellikle insanların hemen her gün yaşadıkları ya da çevrelerinde sürüp gittiği için farkına varamadıkları, fakat aslında son derece anlamlı olayların ibret verici yönlerine dikkat çekerek burada tecelli eden ilâhî güç ve hikmetin açık seçik kanıtlarını görmelerini ister. İnsanların taşıma araçları kullanarak ticaret vb. konulardaki amaçlarını daha kolay ve verimli bir şekilde gerçekleştirmeleri Allah’ın bir lutfudur. Allah’ın “değerli kıldığı” insanoğlunun, bugün taşımacılıkta, uzayın derinliklerine kadar uzanan ulaşım ve iletişim araçları icat edip kullanmada geldiği nokta, Kur’ân-ı Kerîm’in neden özellikle bu konuyu anılmaya ve ibret alınmaya değer gördüğünü de açıklamaktadır. Âyette bunun hemen ardından “kendilerine güzel güzel rızıklar verdik” buyurulmaktadır. Rızık, insanın yararlandığı her türlü imkânı kuşatan geniş kapsamlı bir kavramdır. “Güzel güzel rızıklar”dan maksat, hem helâl hem de hoş giden rızıklardır. Burada insanın, ihtiyaç duyduğu şeylerin helâlini araması yanında sağlık yönünden daha kaliteli, daha temiz, estetik yönden daha güzel olmasına özen göstermesi gerektiğine de işaret vardır.

SAYFA 24

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ (4)

RAHMÂN 55/4

4. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.

Ayet

İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. (3-4)

Tefsir

İnsanı da yaratanın Allah olduğu belirtilip ona verilen özelliklerin en önemlisinin, duygu ve düşüncelerini açıklayabilme, konuşma ve anlatma yetisi olduğuna işaret edilmektedir. Anlamak, anlatabilmenin ön şartı olduğuna göre burada altı çizilen nimetin idrak ve ifade yetisi olduğu söylenebilir. Böylece bu âyetlerde insanı insan yapan akıl nimeti ve muhâkeme gücünün pratiğe yansıyan yüzü ön plana çıkarılmaktadır. İnsanın, her şeyden önce Allah’a olan kulluğunu idrak ve ifade etmesi, başka insanlarla ilişkilerinde hak ve vecîbelerini kavrayıp bunların gereğini yerine getirmesi, kısaca akıl nimetinin semere verebilmesi hep anlama ve anlatma yetisine bağlıdır; dolayısıyla kültür ve medeniyetleri oluşturan temel faktör de budur. Gülme, ağlama, sevgi veya nefretle bakma, anlamlı söz söyleme, düşündüklerini eyleme dönüştürme, bir sanat eserine şekil verme... hep anlama ve anlatma faaliyetinin sonuçlarıdır ve birer anlatım biçimidir. Güzel, düzgün ve etkili söz söylemeyi, bir anlamı belli yöntem ve kurallara göre değişik yollarla ifade etmeyi, anlatım fenomenini kendisine konu edinen belâgat, hitabet, beyân, narratoloji gibi teorik incelemeler; en güçlü örneklerine görsel sanatlarda rastlanmakla beraber esasen herhangi bir alanda

anlatım imkânlarını zorlayan sanat akımı ekspresyonizm (dışavurumculuk) ve bu konudaki fikrî çekişmeler, hep insanın bu yetisinin önemini somut biçimde ortaya koyan ürünler ve göstergelerdir.

SAYFA 24

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (4) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (5)

ALAK 96/4

4, 5. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.(2)

2. Bu ilk beş âyet, Hz. Peygamber Hira mağarasında iken Cebrail'in ilk getirdiği âyetlerdir. Bu âyetlerin inmesinden sonra vahiy bir süre kesilmişti ki bu süreye "fetret dönemi" denir. Daha sonra Müddessir sûresinin inmesiyle fetret dönemi sona ermiştir

Ayet

Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir. (1-5)

Tefsir

"Nüzûlü" bölümünde açıklandığı üzere bu âyetler Hz. Peygamber'e inen ilk vahiy olup ona ve onun şahsında bütün müslümanlara okumayı emretmiş, onları kalemle yazmaya ve ilimde gelişip yetkinleşmeye teşvik etmiştir. İlk vahyin "oku" emriyle başlaması ve bu emrin iki defa tekrar edilmesi, okumanın ve bilmenin dinde ve insan hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın, canlılar arasında insanın farklı ve üstün yerini onun öğrenme özelliği ile tanımlaması son derece anlamlıdır (ayrıca bk. Bakara 2/31). Âyette Hz. Peygamber'e emredilen okumanın konusu belirtilmemiştir; çünkü başta kendisine indirilen vahiy ve kozmik evrendeki âyetler olmak üzere, okunması yani üzerinde inceleme yapıp zihin yorarak hakkında bilgi edinilmesi, ders ve ibret alınması gereken her şeyi tanınması, hakikatini anlayıp kavraması istenmektedir. Kuşku yok ki yaratana tanımak, dinin de ilmin de temel gayesidir. Bu sebeple "Yaratan rabbinin adıyla oku!" buyurularak Hz. Peygamber'in okuma faaliyetine veya herhangi bir işe, başka varlıkların adıyla değil, yaratan rabbinin adıyla başlaması ve O'ndan yardım istemesi emredilmiştir. Âyete "Yaratan rabbinin adına oku!" şeklinde de mâna verilebilir. Sonuçta okumanın (veya herhangi bir faaliyetin) Allah'ın adıyla, Allah için ve Allah adına yapılması emredilmiştir. Âyette "Yaratan rabbinin adıyla oku!" buyurularak özellikle yaratma sıfatına vurgu yapılmıştır. Çünkü hem insandaki okuma yeteneği ve imkânını hem de onun okuduğu, incelediği, anlamaya ve kavramaya çalıştığı objeleri, nesnelere yaratan Allah'tır. İnsan, bilgi edinme sürecinde Allah'ın verdiği imkân ve yetenekleri kullanmakta, O'nun yarattığı şartlarda ve onun yarattığı varlıklar üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmaktadır. Durum böyle iken, yani O'nun yarattığı yeteneklerle O'nun yarattığı varlık âlemini incelerken, bütün bu lutufları görmezlikten gelerek Allah'a şükretmemek, O'nu tanımamak, üstelik bunu bilim adına yapmak büyük bir nankörlüktür. Sözlükte "yapışmak, asılmak, sevgi, ilgi, kan emen kurtçuk" gibi anlamlara gelen alaka kelimesinin çoğulu olan 2. âyetteki "alak" ile aşılarmış yumurtanın ana rahminin iç cidarına asılı vaziyetinin (zigot) kastedildiği anlaşılmaktadır. Âyetler insanın kâmil bir varlık haline gelmesi için önce yaratana, sonra da yaratılanı yani kendisini ve evreni tanımamasının gerekli olduğunu gösterir (insanın yaratılış safhaları hakkında bk. Hac 22/5; Mü'minûn 23/14). "Nüzûlü" bölümünde anlatıldığı üzere Cebrâil Hz. Peygamber'e "oku" dediğinde o okuma işinin okuma yazma bilenler tarafından yapılabileceğini düşünerek "Ben okuma bilmem" demişti. İşte 3. âyet, bir bakıma Resûl-i Ekrem'in bu dolaylı özür beyanına bir cevap olmaktadır. Buna göre Allah'ın keremi sonsuzdur; O, insanı "alak"tan yaratıp mükemmel bir varlık haline getiren ve peygamberlik gibi yüce bir makama kadar erdiren kudretiyle, dilediği kullarına normal yollardan, yani kalemi ve diğer bilgi malzemesini kullanarak bir hocadan bilgi almasını sağlayarak okumayı öğretir, ama O, kullarından dilediğine, bir öğretici ve öğrenim aracılığı olmadan bilgi öğretmeye de kadirdir. 4 ve 5. âyetlerde kalemin önemi vurgulanmıştır; çünkü kalemde sayılamayacak kadar çok ve büyük faydalar vardır. Kalem vasıtasıyla ilimler tedvin edilmiş, hikmetler kaydedilmiş, öncekilerle ilgili haberler, bilgiler zapt edilmiş, Allah tarafından indirilmiş olan kutsal kitaplar yazılmıştır; kısaca uygarlıklar kalem sayesinde süreklilik kazanmış, kuşaktan kuşağa aktarılmış; Allah kalem vasıtasıyla insana bilmediklerini öğreterek onu cehalet karanlığından kurtarmış, ilmin aydınlığına kavuşturmuştur. Burada "kalem" kelimesinin, -işlevi ve amacı

dikkate alındığında– bilinen kalemde bilgisayar kadar bütün okuma, yazma ve bilgi alıp verme araçlarını kapsadığını da belirtmek gerekir.

SAYFA 24

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (16)

“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.” ENBİYÂ 21/16

16. Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.

Ayet

Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik onu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık. (16-17)

Tefsir

Yüce Allah'ın bu evreni oyun ve eğlence olsun diye, yani anlamsız ve boş yere yaratmadığı bildirilmekte; aksine evren ve ondaki her şeyin yaratılışında hikmetli bir planın var olduğuna ve dolaylı olarak insanların bu hikmeti keşfetmeye çalışması gerektiğine işaret edilmekte; ardından da Allah'ı insanlara benzer bir varlık olarak düşünen putperestlere karşı, O'nun, beşerî özelliklerden olan oyun ve eğlenceyle uğraşma, boş ve anlamsız işler yapma gibi zaatlardan münezzehe olduğu vurgulanmaktadır. O'nun yaratması da anlamlı ve hikmetlidir. Bu âlemin hikmetsiz, gayesiz, boş ve bâtil olarak yaratılmış olduğunu ancak inkârcılar düşünür (Sâd 38/27). Onlara göre hayat sadece dünya hayatıdır, âhiret hayatı diye bir şey yoktur (Câsiye 45/24).

SAYFA 25

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (56)

ZÂRİYÂT 51/ 56

56. Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

Ayet

Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir. (56-58)

Tefsir

Öyle anlaşılıyor ki 56. âyette sözü edilen öğüdün özü, insanların ve cinlerin yaratılış amacını hatırlatmaktadır. 56. âyette açıkça ifade edildiği üzere bu yaratılış amacı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleridir. Fakat burada fert fert her bir insan ve cinin zorunlu olarak Allah'a kulluk etmeleri değil, bu iki türden isteyenlerin kendi seçimleriyle bunu yapmaları kastedilmektedir (Zemahşerî, IV, 32). Nitekim başka birçok âyetten de bu mâna anlaşılabilir. Meselâ Mülk sûresinin 2. âyetine göre hayat ve ölüm insanların sınanması amacıyla var edilmiştir. 56. âyetin “sırf bana kulluk etsinler” şeklinde tercüme edilen kısmı “sırf beni tanısınlar” şeklinde de anlaşılabilir (Şevkânî, V, 106); fakat son tahlilde Allah'ı tanımanın anlamı O'na gerektiği şekilde kulluk etmektir. Burada “kulluk” ile Allah Teâlâ'nın buyruk ve yasaklarına uymanın değil, mümin olsun inkârcı olsun bütün cinlerin ve insanların Allah'ın kudreti ve koyduğu ilâhî-tabii yasalar önünde zorunlu olarak boyun eğmelerinin kastedildiği yorumu da yapılmıştır; Taberî'nin tercih ettiği yorum budur (XXVII, 11-12). İbn Atıyye'ye göre bu ifadeyle, anılan varlıkların Allah'a kulluk etmeye yakın bir yapıda yaratıldıkları ve onları buna yöneltecek yeteneklerle donatıldıkları da kastedilmiş olabilir (V, 183; İbn Atıyye'nin burada kullandığı deliller ve izahı için bk. Rûm 30/30). 57 ve 58. âyetlerde bu kulluğun – hâşâ– Allah'ın yararınaymış gibi algılanmaması için çok açık ifadelerle O'nun buna muhtaç olmadığı, asıl şuurulu varlıkların O'na kulluk etme ihtiyacı içinde oldukları belirtilmiştir.

SAYFA 25

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ (2)

MÜLK 67/2

2. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.

Ayet

Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin halde sana dönecektir. Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık. (1-5)

Tefsir

Sûrenin özeti mahiyetinde olan bu âyetlerin ilkinde Allah'ın yüceliği, kudreti, evrendeki hükümranlığı ve her şeyin kendisinin kudret elinde olduğu, evrende istediği gibi tasarrufta bulunabileceği ifade edilmiş, sonraki âyetlerde ise O'nun kudretinin eserlerinden örnekler verilmiştir (1. âyette "aşkıdır, cömerttir" diye çevirdiğimiz tebâreke fiilinin diğer anlamları hakkında bilgi için bk. Furkân 25/1). 2. âyet yüce Allah'ın kudret ve tasarrufunu en açık bir şekilde gösteren delilleri içermekte; Allah'ın, dünyada insanların güzel işler yapma hususunda birbirleriyle rekabet etmelerini sağlamak, kimlerin kendi emir ve yasaklarına uyarak daha güzel işler yapacağını ortaya çıkarmak için hayatı ve ölümü yarattığını bildirmektedir. Aynı âyette önce ölüm, sonra hayat geçtiği için burada "ölüm" kavramıyla, hayattan önceki cansızlık halinin mi yoksa dünya hayatının sona ermesi ve âhîret hayatına geçiş halinin mi kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Bir kısım müfessirler âyetteki sıralamayı dikkate alarak ölümden maksadın dünya hayatından âhîret hayatına geçiş hali, hayattan maksadın ise âhîret hayatı olduğunu söylemişlerdir (Râzî, XXX, 55; Elmalılı, VII, 5159). İkinci grup ise ölümlü dünya hayatından âhîret hayatına geçiş halinin, hayatla da dünya hayatının kastedildiği kanaatindedir (Zemahşerî, IV, 134); bizim tercihimiz de budur. Zira hayat da ölüm de imtihan için yaratılmıştır; imtihan yeri ise âhîret değil dünyadır. Her ikisinin de bu dünyada olması amaca daha uygun görünmektedir. Hayat ölümden önce olduğu halde âyette sonra gelmesi ise çeşitli şekillerde yorumlanmıştır (bk. Râzî, XXX, 55; Ateş, IX, 526-527). Dikkat çekici bir yoruma göre eşyada aslanan yokluk olduğu, varlık ve hayat sonradan verildiği için âyette ölüm önce gelmiştir (Şevkânî, V, 297). Bizce de isabetli olan diğer bir yoruma göre ölüm insanlara hayatın sorumluluğunu hatırlattığı, onları iyi işler yapmaya teşvik ettiği ve bir uyarıcı olduğu, nihayet insanda "imtihan" sorumluluğunu daha canlı tuttuğu için âyette ölüm önce zikredilmiştir. Nitekim hayat bir hayırlı faaliyetler alanı, ölüm ise bu faaliyetlerin karşılığının verileceği ebedî varlık sahnesine geçişi sağlayan dönüm noktası, Hz. Peygamber'in de belirttiği gibi bir uyarıcıdır (bk. Râzî, XXX, 55). İfadenin akışına ve lafız güzelliğine daha uygun olduğu için "mevt" (ölüm) kelimesinin önce geldiği de düşünülebilir. 3-4. âyetlerde evrenin eksiksiz-kusursuz yaratılışına, mükemmel işleyişine ve düzenine dikkat çekilmekte, böylece bu muhteşem varlık düzeninin bir tesadüfle meydana gelmiş olamayacağı ve devam edemeyeceği; bunun ancak üstün bir ilim, irade ve kudret sahibinin yaratması ve yönetmesiyle mümkün olduğu belirtilmektedir (yedi göğün anlamı hakkında bk. Bakara 2/29). Meâlde "Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak" diye tercüme ettiğimiz cümlelerin lafzî karşılığı, "Sonra gözünü iki kez daha çevir de bak" şeklindedir. Ancak bu ibare çokluktan kinaye olup sayı olarak iki defayı değil, defalarca bakmayı ifade eder (bk. İbn Âşûr, XXIX, 19-20). Yıldızlarla donatılmış gibi bir görüntü verdiği için gökyüzünün kandillerle süslenmesinden söz edilmiş, yıldızlar geceleyin kandil gibi ışık saçıklarından onlara mecaz olarak "kandiller" (mesâbîh, tekili: misbâh) denilmiştir (Taberî, XXIX, 3). Yıldızlarla şeytanların taşlanması maksat ise göklerdeki meleklerin konuşmalarını dinleyip onlardan bilgi sızdırmak için kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanların bu yıldızlardan çıkan parlak ışıklarla, bir tür ateş toplarıyla engellenmesidir. Bu ve benzeri âyetlerle ilgili olarak klasik tefsirlerde ayrıntılı yorumlar bulunmakla birlikte müteşâbihattan olan bu tür âyetlerin anlamları hakkında zamana, şartlara, bilimsel verilere göre farklı görüşler ileri sürmek mümkündür. Ayrıca gayb konularına giren âyetlerin yorumunda iddialı olmamak gerekir. Çünkü gayb âleminin mahiyetini Allah'tan başka kimse bilemez; biz gayb bilgilerine sadece inanırız (gökyüzünün yıldızlarla süslenmesi ve bunlarla şeytanların taşlanması konusunda bilgi için bk. Hicr 15/16-18; Sâffât 37/6-10). "Taşlanma" şeklinde çevirdiğimiz rücûm kelimesi "sağlam bir bilgiye dayanmadan konuşmak, kafadan atmak" mânasına da geldiği için âyete, "insan ve cin şeytanlarının yıldızlara bakarak aslı faslı olmayan şeyler söylemeleri" mânası da verilmiştir (Şevkânî, V, 299).

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (3)

“Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik.” İNSAN 76/3

3. Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.

Ayet

Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kateder. (3)

Tefsir

Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör.

SAYFA 25

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (1) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (2) وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (3) وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ (4) وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (5)

“Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar. Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar. Zekâtı verirler. İffetlerini korurlar.” MÜ’MİNÜN 23/1-5

1. Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.**2.** Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler.**3.** Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler.**4.** Onlar ki, zekâtı öderler.**5.** Onlar ki, ırzlarını korurlar.

Ayet

Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. (1) **Tefsir**

Bu bölümdeki on bir âyette İslâm'ın ibadet ve ahlâk alanlarında vazgeçilmez saydığı ilkelerin yanı sıra mümin kavramının içeriği özetlenmekte, kadın olsun erkek olsun “Ben müminim, müslümanım” diyen her insanın, bu ifadesinin anlamlı hale gelebilmesi için kendisinden beklenen yaşama modeli ortaya konmaktadır. Sûrenin ileriki âyetlerinde âhireti inkâr edenlerin iddiaları geniş olarak ortaya konup bunların eleştirildiği dikkate alındığında buradaki “kurtuluş”un öncelikle âhîret kurtuluşu ve esenliği olduğu anlaşılır. Nitekim 11. âyet ile yukarıda sûrenin fazileti dolayısıyla aktardığımız hadisteki “... Kim bu âyetlerin gereğini yaparsa cennete girecektir” ifadesi de bunu göstermektedir. Ayrıca doğru inanç ve düzgün yaşayışın sadece âhîret için değil aynı zamanda dünya mutluluğu ve esenliği için de gerekli olduğunu gerek naklî deliller gerekse insanlığın tecrübesi gösterdiğine göre bu âyetlerin dünyadaki kurtuluşun bir reçetesini verdiği de muhakkaktır.

Ayet

Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. (2)

Tefsir

“Namazda derin saygı hali yaşamak” kurtuluşun imandan sonraki ilk şartı olarak gösterilmiştir. Daha yakından bakıldığında bu âyette kurtuluşun şartlarından ikisine işaret edilmektedir. Namaz ve huşû. Bununla birlikte asıl vurgunun “derin saygı” diye çevirdiğimiz huşû kavramına yapıldığı görülmektedir. Taberî buradaki huşû kelimesini, “kulun namaz kılarak Allah’a itaatini, saygısını sergilemesi, namaz kılmak suretiyle Allah’ın emrini yerine getirmesi” şeklinde açıklar (XVIII, 1, 3). Âyetin ifadesindeki asıl tanımlayıcı öge “saygı” (huşû, Taberî’nin açıklamasına göre tezellül, hudû’) kavramıdır. Kuşkusuz namaz İslâm’ın temel ibadetlerinden biri ve kulun Allah’a yönelişinin, O’nunla birlikteliğinin en anlamlı ifadesidir. Fakat sembolik yönü de olan namazın bu mânevî derinliği kazanabilmesi için bedensel hareketler, dilin âyet ve duaların lafızlarını okuması yeterli değildir; bu şeklî kalıpların kalpteki kulluk niyeti ve bilinci ile bütünleştirilmesi, Allah’a saygı şuuruyla anlamlı hale getirilmesi gerekir. İbadetin ve özellikle namazın bu ruhî ve mânevî boyutu Kur’an dilinde huşû, takvâ gibi terimlerle ifade edilmiştir. Burada huşû kavramı ayrıca itikadî ve ahlâkî bir anlam da taşımaktadır. Çünkü Allah’a inanmayanın O’na huşû ile yönelmesi beklenemez; böyle birinin inanmadığı, dolayısıyla bir saygı hissi beslemediği halde namaz kıyor, ibadet ediyor görünmesi ise din dilindeki deyimiyile “münafıklık”tır. Münafıklık ise dinî konularda için ve dışın, özün ve sözün birbirine

uymamasıdır, dolayısıyla tam bir ahlâk bozukluğu ve erdemsizliktir. Sonuç olarak âyette ibadetin kurtuluşa götürebilmesi için hem formunun hem de içeriğinin önemine işaret edilmiş bulunmaktadır.

Ayet

Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. (3)

Tefsir

Meâlinde “anlamsız ve yararsız” diye çevirdiğimiz lağiv kelimesi sözlükte “boş ve mânasız söz ve davranış” anlamına gelir. Taberî'nin belirttiği gibi (XVII, 3) kelime burada Allah'ın kullarında görmek istemediği her türlü boş ve yanlış (bâtıl) tutum ve davranışları ifade etmektedir. Hasan-ı Basrî'nin bu kelimeyi bütün günahları içeren bir kavram olarak daha geniş bir muhtevada açıkladığı bildirilmektedir (Kurtubî, XII, 112).

Ayet

Onlar ki, zekatı öderler. (4)

Tefsir

İslâm'ın beş temel şartından biri olan zekât ibadetinin, Mekkî olan bu sûrenin inmesinden sonra Medine'de farz kılındığı bilinmektedir. Şu halde buradaki zekât kelimesi geniş anlamıyla sadaka yerine kullanılmış olmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de zekât ve sadaka kelimelerinin zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülür. Nitekim farz olan zekâtın kimlere verileceğini açıklayan âyette de zekât yerine sadaka kelimesi kullanılmıştır (Tevbe 9/60). Zekât ibadeti Medine'de farz kılınmakla birlikte Mekke döneminde inen âyetlerde de sadaka, zekât, infak, ihsan, it'âm gibi kelimelerle müslümanlar malî yardımlaşmaya teşvik edilmekte, bunun üzerinde önemle durulmakta idi.

Ayet

Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. (5-7)

Tefsir

İffetin korunması, İslâm'ın temel ahlâk buyruklarından biri olup, bu âyetler grubunda sayılan diğer niteliklerde olduğu gibi hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktadır (Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1310). İslâm'da hayatın çeşitli alanlarına dair pek çok düzenleme, Kur'an ve Sünnet'te ortaya konan genel ilkeler, amaçlar ve örnekler çerçevesinde ihtiyaçlara, zaman ve şartlara göre İslâm toplumunun takdirine bırakılırken evlenme ve aile ile ilgili belli başlı hukukî düzenlemelerin doğrudan Kur'an tarafından belirlenmiş olması, İslâm dininin iffet konusundaki duyarlılığının bir ifadesidir. Bu duyarlılık zamanla İslâm toplumlarının genel ahlâk ve iffet telakkilerine de yansımış; bu toplumların karakterini belirleyen aile, namus ve iffet anlayışının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte sonraki ahlâk ve fıkıh kitaplarında bu hususta aşırıya kaçan bir hassasiyetin geliştirildiği; fitne, sedd-i zerfa, ta'zîr gibi kavramların bazan amacının dışına taşırıldığı, böylece Kur'an'ın esas aldığı iffeti koruma hedefini taşan aşırı bir anlayışla hayatın doğal gelişiminin kısıtlandığı da bilinmektedir. Bu zihniyet, giderek daha çok kadınların aleyhine baskıcı uygulamaların süreklilik kazanmasına, buna bağlı olarak bazı ahlâkî sapmalara vb. olumsuzluklara da zemin hazırlamıştır. Kur'an'da ve diğer temel İslâmî kaynaklarda kadın olsun erkek olsun her müslümanın, cinsel ihtiyacını karşılamada kendi eşiyile yetinmesi kesin bir hüküm olarak konulmuş; bu hükümlerle çelişen her türlü uygulama gayri meşrû kabul edilmiş, aykırı davranışlar için ağır yaptırımlar getirilmiştir. Bundan başka İslâm'ın geçmişten devraldığı, –öyle anlaşılıyor ki Kur'an ve Sünnet'in bütününden çıkan insanlık anlayışıyla, insan onur ve haysiyetiyle bağdaşır görmediği için zaman içinde ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler getirdiği– kölelik uygulamasının bir sonucu olarak, fakat belirli kurallara uymak kaydıyla câriyelerden yararlanma da meşrû kılınmıştır. Âyetin “ellerinin altında olanlar” şeklinde çevrilen kısmı, “câriyeler” anlamında kabul edilmiş ve bu sınırlı durumla ilgili fikhî düzenlemenin temellerinden birini oluşturmuştur (câriyeler hakkındaki hükmün uygulanmasıyla ilgili farklı görüşler için bk. Nisâ 4/24). Ancak İslâm'ın hedefine uygun olarak günümüzde kölelik kurumu ortadan kalktığı için bu konuyla ilgili hükümlerin uygulanmasına da fiilen ihtiyaç kalmamıştır. Bazı Sünni âlimler, müt'a nikâhının haram olduğu yolundaki görüşlerini bu âyetlerin sınırlayıcı ifadesine dayandırmışlardır (bk. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1310; Kurtubî, XII, 113).

SAYFA 25

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ
كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا (72)

“Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi...” AHZÂB 33/72

72. Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.(11)

11 . İnsanın yüklediği emanet, başta akıl, irade ve iradeyi serbestçe kullanmanın gerektirdiği sorumluluklardır. İnsan, iyi ve kötü arasında seçim yapabilme yeteneğini olumlu yönde kullanmadığı zaman, hem kendine hem de çevresine zulmetmiş ve cehalete düşmüş olur. Âyette insan türünün bir özelliğine dikkat çekilerek onun genelde emanete riayet konusunda vefasızlık göstermeye yatkın olduğuna işaret edilmektedir.

Ayet

Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir. Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek; mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (72-73)

Tefsir

Burada yine bir benzetme ve temsil yoluyla anlatım örneği görüyoruz. Âyeti bazı tefsirciler hakiki mânasıyla alarak “Allah’ın ezelde, göklere, yere ve dağlara şuur verdiğini, emaneti almayı onlara teklif ettiğini, onların bundan çekinerek yüklenmek istemediklerini, sonra insana teklif ettiğini, insanın ise tabiatı itibariyle bilgisiz ve neyi nereye koyacağı konusunda genellikle başarısız olduğu için, başka bir deyişle dağlar taşlar kadar bile düşünemediği, bilemediği için emaneti yüklediğini” söylemiş, böyle anlamışlardır. Ancak bizim tercihimiz burada bir temsilî anlatımın söz konusu olduğudur. Anlatılmak istenen şudur: Emanet, ilk bakışta insandan daha büyük, güçlü ve dayanıklı gibi görülen göklerin, yerin ve dağların taşıyamayacağı kadar ağır ve önemlidir. Bu ağırlık ve önemdeki emaneti insan yüklenmiştir. Çünkü o, bir yandan bunu yüklenecek kabiliyet ve yetenektedir, ama öte yandan neyi yüklediğinin farkında değildir, onu hakıyla taşımada başarılı olamamaktadır. Yani insan şuursuz ve cahil olmamalı, kimliğinin, kabiliyetinin ve yüklediği emanetin farkında olmalıdır; bu konulardaki bilgisizlik büyük bir cehalettir. Taşdığı emanetin hakkını yerine getirmeye de gayret etmelidir, onun hakkını yerine getirmemek büyük bir zulümdür. Emanet kelimesinin sözlük anlamı “korku ve kaygının gitmesi, insanın korunma konusunda gönül rahatlığı içinde olması”dır. Emanet kelimesi bu güvenlik hali, psikolojisi için kullanıldığı gibi, güvenme ve koruma konusu olan, korunması istenen şey için de kullanılır. Bir din terimi olarak emanete birçok anlam yüklenmiştir. Bunlar içinde maksada en yakın bulduklarımız, “tevhid kelimesi ve inancı, adalet, okuma-yazma, akıl ve yükümlü (mükellef) olma kabiliyeti ve Türkçe’deki anlamıyla emanet”tir (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, “emn” md.; Râzî, XXV, 202; İbn Âşûr, XXII, 126). Bunların da tamamını, “insanın, akıl ve hür iradeye dayalı yükümlülüğü” kavramı içinde toplamak mümkündür. İnsandan başka her şey, yaratıcı tarafından nasıl programlanmışsa öyle işler, tabiatının dikte ettiği davranış biçimini değiştiremez. Bu sebeple dünyada ve âhirette göklere, yerlere, canlı ve cansız varlıklara “Niçin böyle yaptın?” diye sorulmaz. İnsana gelince onda akıl, bilgi edinme, bilgisini, kararını ve davranışını değiştirme kabiliyeti vardır. Ancak gerek din ve ahlâk alanlarında doğruyu bilme ve gerekse doğru, iyi ve hayırlı olanı yapma konusunda insanın önünde önemli engeller de vardır. Bu yüzden –ilâhî bir bilgi ve hidayet desteğinden mahrum olan– insanların bilmedikleri bildiklerinden fazladır (72. âyetteki deyimiyle insan cehûldür, çok bilgisizdir); din ve ahlâk konusunda kötülükleri iyiliklerinden çoktur (aynı âyetteki ifadeyle insan zalümdür, gerekeni yapma, her şeyin hakkını verme konusunda başarısızdır). Belki her devirde ama kesin olarak çağımız insanları arasında, Allah’ın razı olduğu bir inanç, ibadet ve ahlâk hayatını yaşayanların sayısı, böyle olmayanlara göre oldukça azdır. İnsana tevdi edilen yükümlülük kabiliyeti çok değerli bir emanettir, iyi muhafaza edildiği, hakkı verildiği takdirde insan, onun sayesinde eşref-i mahlûkat (yaratılmışların en değerlisi ve şerefli)si)

olur; hakkını veremezse, sermayeyi kötüye kullanırsa, şeytana uyarırsa aşağıların aşağısına yuvarlanır. İşte bu yüzden emanet, insandan başka bir mahlûkun yüklenmeye cesaret edemeyeceği kadar büyüktür, önemlidir ve değerlidir. Âyette geçen “emanet” Türkçe’deki karşılığı ile alınır, bunun kastedildiği yorumu tercih edilirse, daha genel olan yükümlülükler kümesi içinden bir önemlisi öne çıkarılmış olur. Bu takdirde Allah kullarının dikkatini, eşya gibi maddî veya görevler ve ödevler gibi mânevî emanetin önemine çekmiş olmaktadır. Sûrenin ana konularından biri münafıkların ve müşriklerin Hz. Peygamber’e ve müminlere karşı kurdukları tuzaklar, çektirdikleri eziyetler, bunlar sebebiyle hem müminleri hem ötekileri iki cihanda bekleyen âkıbetler idi. Son âyetlerde emanetin mahiyet ve önemine temas edildikten sonra, insanın bunu yüklenmesinin hikmetine, onu iyi koruyan müminlerin mutlu sonuna, kötüye kullanan münafıkların ve müşriklerin de acı sonlarına işaret edilerek ana konu bir daha vurgulanmıştır.

SAYFA 25

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (4) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (5)

TİN 95/4-5

4. Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.

5. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik.

Ayet

Tîn'e ve zeytûn'a andolsun. Sinâ Dağına andolsun, Bu güvenli şehre (Mekke'ye) andolsun ki, Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. (1-4)

Tefsir

Yüce Allah kendisinin ilim, sanat ve kudret sıfatlarını gösteren dört önemli varlığa yani insanın maddî gıdalarından olan incir ve zeytine ve mânevî gıdası olan vahyin indiği Sînâ dağı ile “emin belde”ye (Mekke), insanların muhtaç oldukları maddî ve mânevî ikramların mükemmel örneklerine yemin ederek insanı en güzel biçimde yarattığını, hem bedenlen hem de ruhen yükümlülük alabilecek yeteneklerle donattığını ifade buyurmuştur (insanın seçkin yaratılışı ve üstünlüğü hakkında ayrıca bk. İsrâ 17/70). Bir görüşe göre incir ve zeytin, mecaz olarak bu ağaçların çokça bulunduğu toprakları, yani Akdeniz’in doğusunda bulunan Filistin ve Suriye’yi simgelemektedir. Kur’an’da adı geçen peygamberlerin çoğu bu topraklarda yaşadıkları ve tebliğde buldukları için bu iki ağaç cinsi bu peygamberlerin dile getirdiği dinî öğretilerin sembolü olarak kabul edilmektedir. Kezâ “tîn” ve “zeytûn” kelimeleri hakkında, ilkiyle Mekke’deki Mescid-i Haram’ın, ikincisiyle Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’nın kastedildiği gibi daha başka sembolik izahlar yapılmıştır. Ancak Şevkânî’nin de haklı olarak belirttiği gibi bu tür yorumların aklî ve naklî dayanağı yoktur (V, 545-546). Âyette Sînâ dağı için kullanılan sînîn kelimesinin Habeşçe veya Nabatça olduğu ve “verimli, bereketli, bol ağaçlı” veya “mübarek” anlamına geldiği belirtilir (Râzî, XXXII, 10; İbn Âşûr, XXX, 421). Mekke’nin “güvenli şehir” olarak anılmasının sebebi ise gerek İslâm’dan önce gerekse İslâmî dönemde buranın bir barış kenti olarak tanınması ve orada her türlü kan dökmenin yasaklanmasıdır. “En güzel biçim” diye çevirdiğimiz ahsen-i takvîm tamlaması bu bağlamda insana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim ve yapıyı, bu sayede insanın, yeryüzü varlıkları içinde gerek fizyolojik gerekse ruhsal yetenekler bakımından en mükemmel ve en seçkin canlı olarak yaratılmış olmasını ifade eder. Yaratılmışların en mükemmeli olan insanda bulunan –âyetteki deyimiyile– bu güzelliğin kaynağı, Allah’ın onu kendi eliyle yaratıp ruhundan üflemesi (bk. Sâd 38/72), “kendi sûreti üzere” (kendi sıfatlarından ona –insanlık düzeyinde olmak üzere– lutufta bulunarak) yaratması (bk. Buhârî, “İsti’zân”, 1; Müslim, “Birr”, 115), onu yeryüzünde halife kılması (bk. Bakara 2/30; bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Ahsen-i Takvîm”, DİA, II, 178) vb. lutuf ve inayetleridir. Müfessirler Allah’ın insandan daha güzel mahlûku olmadığı kanaatindedirler. Zira Allah insanı canlı, bilen, irade sahibi, konuşan, işiten, dinleyen, gören, düşünüp tedbir alan, hikmetle hareket eden ve bütün bu özellikleri sayesinde fizik bakımından kendisinden daha güçlü varlıklar üzerinde bile hâkimiyet kurabilen bir varlık olarak yaratmıştır ki bütün bu vb. sıfatlar aynı zamanda ilâhî sıfatların bir kısmının ondaki yansımaları, tecellileridir (krş. Şevkânî, V, 546).

Ayet

Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik. Ancak, iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar için devamlı bir mükafat vardır. (5-6)

Tefsir

“Sonra onu aşağıların aşağısına (esfel-i sâfilîn) indirdik” ifadesini müfessirler iki türlü yorumlamışlardır: a) insanın aşağıların aşağısına indirilmesi, onun bedensel ve zihinsel gelişmesini tamamladıktan sonra fizyolojik ve psikolojik olarak gerilemeye başlaması; algı, hâfıza ve düşünme kapasitesinin gittikçe zayıflamasıdır. Nitekim başka âyet-i kerîmelerde bazı insanların güçlendikten sonra “erzel-i ömür” denilen ömrün en zayıf ve sıkıntılı çağına eriştirebileceği ifade buyurulmuştur (bk. Hac 22/5; Yâsîn 36/68). Yaşlanma, müminler için de inkârcılar için de geçerli olan kaçınılmaz bir durumdur. Buna göre 6. âyet, inanıp iyi işler yapan yaşlı kimselerin, itaatlerinden ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmelerinden dolayı kesintisiz ödül alacaklarını, bedenlen ve zihnen gerileseler bile mânen ilerleyeceklerini ifade eder. b) Bu ifade, yaratılış amacına uygun hareket etmeyip ahlâkî değerleri hiçe sayan ve en güzel biçimde yaratılmış olmanın şükrünü yerine getirmeyenlerin cehenneme indirileceğini gösterir. c) Bize göre “Sonra onu aşağıların aşağısına (esfel-i sâfilîn) indirdik” ifadesiyle şu gerçek ortaya konmaktadır: İman etmeyen ve sâlih amel (iyi, erdemli, dünya ve âhiret için yararlı işler) yapmayan kimseler, Allah Teâlâ'nın insana verdiği, onu yaratılmışların en mükemmeli kılacak imkânları kötüye kullanmış oldukları için, hayatın başlangıç noktasından ileriye doğru gitmek, kesintisiz gelişme ve ecir alma imkânından yararlanmak yerine geriye, insandan geri canlılar âlemine doğru gitmiş, alçalmış olacaklardır.

SAYFA 25

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا (7) فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (8) قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا (9)

ŞEMS 91/8

7, 8, 9. Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir.

Ayet

Güneşe ve onun aydınlığına andolsun, Onu izlediğinde Ay'a andolsun, Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun, Onu bürüdüğünde geceye andolsun, Göğşe ve onu bina edene andolsun, Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun, Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir. Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir. Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşu ermiştir. Onu kötülüklerle gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır. (1-10)

Tefsir

Bu tür doğal varlıklar ve olaylar üzerine yemin edilmesi hem evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara ve bu düzeni yaratıp yaşatan ilâhî kudretin büyüklüğüne hem de sonraki âyetlerde ele alınan konunun önemine dikkat çekmeyi amaçlar. “Kuşluğu” diye çevirdiğimiz duhâhâ tamlamasına “güneşin ışığı, aydınlığı, sabah vakti, gündüz” gibi mânalar da verilmiştir (Şevkânî, V, 524). Ayın yani ışığının güneşin ardından gelmesi, ışığı ondan almasını veya güneş batınca ardından ayın doğmasını yahut ayın ilk görüldüğü hilâl durumunu ifade eder. 7. âyette insan (nefs) üzerine yemin edilmesi onun fitrî üstünlüğüne işaret eder. “Nefsin (insanın özü olarak) şekillendirilip düzenlenmesi”nden maksat ona maddî ve mânevî güçlerin yerleştirilmesi, her gücün yapacağı görevin tayin edilmesi ve nefse bu güçleri kullanacak organların verilmesidir. 8. âyetteki fücûr her türlü kötülüğü, günah ve sapmayı; âyette fücûrun karşıtı olarak kullanılan takvâ ise burada doğruluk, iyilik ve hak yolda kararlılığı ifade eder. Aynı âyetteki elheme fiilinin masdarı olan ilham, bu bağlamda fücûr ve takvâ kelimeleriyle birlikte değerlendirildiğinde, “Allah Teâlâ'nın insanın fitratına doğru ve yanlışı, iyilik ve kötülüğü, günah ve sevabı bilme, tanıma, ayırt etme, birini veya diğerini seçip yapma gücü ve özgürlüğü vermesi”; dolayısıyla “insanın her türlü deney ve öğrenimden önce, apriorik olarak bu yeteneklerle donanmış bulunması” şeklinde açıklanabilir. Böylece Kur'an'ın insan anlayışının bir özeti sayılabilecek olan 7-8. âyetler, insanın ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olduğunu, iyilik veya kötülük yollarından dilediğini seçebileceği bir tabiatla yaratıldığını ve onun kurtuluş veya mahvoluşunun bu seçime bağlı bulunduğunu göstermektedir.

SAYFA 26

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (7) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (8)

“Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu görür.” ZİLZÂL 99/7-8

7. Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. 8. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.

Ayet

Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. (7-8)

Tefsir

Herkesin eninde sonunda yaptıklarının karşılığını bulacağını belirten bu âyetler, bütün insanlığın paylaştığı bir gerçeği dile getirmesi bakımından hikmet dolu ifadelerden (cevâmiu'l-kelim) sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber de bu âyetleri, kuşatıcı anlamıyla eşsiz bir ifade olarak nitelemiştir (Buhârî, “Şürb”, 12; “Tefsîr”, 99). Âyetler, dünyada yapılan en küçük hayır veya şerrin bile kaybolmayacağını, âhiret gününde bunun hesabının verileceğini ve karşılığının ödül veya ceza şeklinde alınacağını ifade eder (krş. Kehf 18/49; Enbiyâ 21/47). Hz. Peygamber de, “Bir yarım hurma veya bir güzel sözle olsun ateşten korunun!” (Buhârî, “Edeb”, 34; “Zekât”, 10; “Tevhîd”, 36) buyruğuyla kişinin, karşılığını Allah’tan bekleyerek iyi niyetle ve insan sevgisiyle yaptığı en küçük bir hayrın dahi onu âhirette ateşten koruyabileceğini ortaya koymuştur. İnanmayanların dünyada yaptıkları iyiliklerin hükümsüz, âhiret hayatı bakımından faydasız olduğunu bildiren âyetler (meselâ bk. Nûr 24/39) “zerre miktarı da olsa iyiliğin karşılığının görüleceği”ni bildiren bu âyetle çelişir gibi görülmüş ve şu yorumlar yapılmıştır: a) İnançsızlar yaptıkları iyiliklerin karşılığını dünyada görürler, âhirete bir şey kalmaz. b) Mümine de inkârcıya da yaptıkları gösterilir; müminin küçük günahları bağışlanır, iyilikleri ödüllendirilir. Kâfirin iyi amelleri reddedilir; çünkü bunları Allah rızası için yapmamıştır, günahları ise ceza ile karşılanır. c) İnanmayanın ameli de hesaba girer, inkârına ait büyük günahından düşülür ama iyilikleri bu günahı karşılayamaz ve bu bakımdan boşa gider. d) Mümin bütün iyiliklerinin, inkârcı da bütün kötülüklerinin karşılığını görür (Râzî, XXXII, 58-59).

SAYFA 26

وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيُّهَا فَاسْتَبِقُوا الْحَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
(148)

“... İyiliklerde yarışın...” BAKARA 2/148

148. Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.

Ayet

Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter. (148)

Tefsir

Her toplum, ibadet ve âyinlerinde farklı yönlere dönmeyi âdet edinmiştir. Geçmişteki peygamberler de farklı yönleri kible edinmişlerdi. Şu halde daha önce yahudiler Beytülmakdis’e yöneliyorlardı diye mutlaka o tarafın kible olarak devam ettirilmesi gerekmez. Allah insanlara kibleyi bildirmiştir; artık bunda tartışmaya gerek yoktur. Bundan sonra asıl yapılacak şey iyilikte yarışmaktır. Allah, âhirette insanları bir araya toplayacak ve yapıp ettiklerinden sorguya çekecektir.

1.ÜNİTE

5. İNSANIN ALLAH İLE İRTİBATI (5. KONU)

10.1.5. İnsanın Allah ile irtibat yollarını fark eder

5. İNSANIN ALLAH İLE İRTİBATI

SAYFA 26

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (40) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ
الْحِسَابُ (41)

“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; ey Rabbimiz! Duamı kabul et! Ey Rabbimiz! (Amellerin) hesap olunacağı gün beni, ana babamı ve müminleri bağışla!” İBRÂHÎM 14/40-41

40. “Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle.” **41.** “Rabbimiz! Hesabın görüleceği günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.”

Ayet

Hani İbrahim demişti ki: "Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut." "Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin." "Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler." "Rabbimiz! Şüphesiz sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." "Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir." "Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle." "Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla." (35-41)

Tefsir

Hz. İbrâhim'in, güvenli kılmasını Allah'tan istediği şehir Mekke'dir. Allah Teâlâ önceki âyetlerde (28-34) genel olarak insanlığa verdiği nimetleri hatırlatmıştı. Burada da, Hz. İbrâhim'in duasını kabul etmek suretiyle özel olarak Mekkeliler'e vermiş olduğu nimetleri hatırlatmakta ve bu nimetlere şükretmelerinin gereğine dikkatlerini çekmektedir. Ayrıca Allah'ın verdiği sayısız ve sınırsız nimetlerin şükürünü yerine getiren bir kulun yani Hz. İbrâhim'in Allah'a karşı tutumu, kulluğu, O'na nasıl yalvarıp yakardığı ve O'ndan istedikleri dile getirilmekte, kurtuluşun, Allah'ın birliği ilkesine dayanan Hz. İbrâhim çizgisinde olduğuna işaret edilmektedir. 35. âyette “putlar” diye çevirdiğimiz esnâm (tekili sanem) kelimesi, Allah'tan başka kendisine ilâhî güç veya nitelikler yakıştırılarak tapınma duygusu içerisinde değer verilen ve şirke vasıta kılınan herşeyi ifade eder. “Putlar”dan maksat, onları yapanlar, puta tapmayı icat edip uygulayanlardır. Bu mânada putlar (putperestlik) birçok insanın sapmasına yol açmıştır. Can ve mal güvenliğinin bulunmadığı bir yerde dinî ve dünyevî görevler yerine getirilemeyeceği için Hz. İbrâhim öncelikle beldenin güvenli kılınmasını, sonra da insanlığı mânevî felâketlere sürükleyen putperestlikten hem kendisini hem de soyundan gelenleri korumasını yüce Allah'tan niyaz etmiştir. İbrâhim aleyhisselâm bu şirk vasıtalarından korunan müminleri kendi dininin mensuplarından ve kurtuluşa erenlerden saymış, kendisine karşı gelip isyan edenler hakkında ise, “Sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin” diyerek onları Allah'ın af ve bağışına havale etmiştir. Bu durum Hz. İbrâhim'in şefkat ve merhametinin enginliğini göstermektedir. Hz. İbrâhim'in Hâcer'den İsmâil adında bir oğlu olmuştu; Hz. İbrâhim Allah'tan aldığı bir işaretle Hacer ve oğlu İsmâil'i Mekke'ye götürüp Kâbe yakınlarında tarıma elverişli olmayan, çorak bir vadiye yerleştirdi. Bu esnada Hz. İbrâhim bu vadinin yerleşim merkezi ve güvenli bir belde haline gelmesi için Allah'a dua etti (Bakara 2/126). Müfessirlere göre İbrâhim bu âyetlerde bildirilen duasını da Mekke yerleşim merkezi haline geldikten ve İsmâil ile birlikte Kâbe'yi inşa ettikten sonra yapmıştır (İbn Kesîr, I, 252). Allah Hz. İbrâhim'in duasını kabul ederek Mekke'yi güvenli bir şehir haline getirmiş ve dünyanın muhtelif yerlerinde yetiştirilen ürünlerin gerek hac ve umre gibi ibadetler, gerekse panayır vb. ticarî vesilelerle buraya getirilmesini sağlamıştır (krş. Kasas 28/57; Ankebût 29/67; Mekke ve Kâbe hakkında bilgi için bk. Âl-i İmrân 3/96). 37. âyetteki “İnsanların gönüllerini onlara meylettir” diye çevirdiğimiz cümle, “İnsanlardan bazılarının gönüllerini onlara meylettir” şeklinde de tercüme edilebilir. Bu takdirde sadece müminlerin gönüllerinin meylettirilmesi istenmiş olur. 39. âyet dikkate alındığında Hz. İbrâhim'in bu duayı, eşi Sâre'den olan oğlu İshak'ın dünyaya gelmesinden sonra yaptığı anlaşılmaktadır. Rivayete göre Hz. İbrâhim, oğlu İsmâil doğduğu zaman doksan dokuz yaşında, İshak doğduğunda ise 112 yaşında bulunuyordu (İbn Kesîr, I,

252). Tevrat'ta bu bilgi 86 ve 100 yaş şeklinde geçer (Tekvîn, 16/6; 21/5). Hz. İbrâhim'in daha önce yapmış olduğu duasının kabul olunup (Sâffât 37/100) yaşlılığına rağmen kendisine bu iki çocuğun lutfedilmesini Allah'a hamd ve şükürle karşıladığı görülmektedir. (Hz. İbrâhim'in müşrik olan anne ve babasının affı için dua etmesi hakkında bk. Tevbe 9/114).

DUA

SAYFA 27

أَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ (41)

“Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah’ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.” NÜR 24/41

41. Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah’ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir

Ayet

Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah’ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir. (41)

Tefsir

Tesbih, Allah Teâlâ’yı, kendine mahsus yüce sıfatlarıyla anmaktır, dar mânada O’nu, yakışmayan sıfatlardan tenzih etmektir, her çeşit noksanlıktan uzak ve berî olduğunu ifade etmektir. İnsanlar ve melekler gibi şuurlu varlıkların bu bilince dayalı bir tercihle tesbih etmeleri mümkündür, vâkidir. Diğer canlı, cansız varlıkların tesbihi ise ya hal diliyle, varlık ve hareketlerindeki özellik ve incelikleri gözler önüne sermek, programlandıkları gibi davranmak suretiyle olmaktadır veya Allah’ın kendilerine verdiği, bizim anlayamadığımız özel bir dil ile ifade edilmektedir.

SAYFA 27

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا (77)

“De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?!...” Furkân 25/77

77. (Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.”

Ayet

(Ey Muhammed!) De ki: "Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak." (77)

Tefsir

Sûrenin son cümlesi, özel olarak Allah’ı bırakıp elleriyle yaptıkları düzmece tanrılara tapanlara; genelde ise yukarıda belirtilen gerçek dindarlıktan uzak, nefsânî tutkularını veya çeşitli fâni varlıkları, nesnelere, makam ve mevkileri Allah’a kul olmanın üstünde tutanlara, Allah’ı bırakıp onlara kul olanlara yönelik veciz bir uyarıdır. Buna göre insanın değeri, yalnız Allah’a kul olup O’nun dışındaki şeyler karşısında özgürleşmektedir. İnsan için en büyük suç ise –ister sözleriyle olsun, ister eylemleriyle olsun– ona kendi benliğini, gerçek insanlığını ve gerçek insanlık değerini, izzetini, onurunu kazandıracak temel kaynak olan Allah’ın dinini asılsız saymasıdır; insanoğlu yoldan çıkmışlığını sürdürdükçe dünya ve âhirette türlü şekillerde cezalandırılmaktan yakasını kurtaramayacaktır; sûrenin son uyarısı budur.

SAYFA 27

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (5)

“Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz.” FATİHA 1/5

5. (Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

Ayet

(Allahım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. (5)

Tefsir

Besmeleden buraya kadar kendisi ve sıfatları, kulları ve kâinat ile kesintisiz ilişkisi, dünya hayatının sonu ve hesap günü hakkında önemli açıklamalar yapan Allah Teâlâ, bunları iman içinde dinleyip anlayan ve şuuru yerleştiren kullarında hâsıl olacak duygu ve düşünceye, davranış biçimine tercüman olarak "Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" buyuruyor. Şu halde yukarıda sıralanan eşsiz ve benzersiz sıfatlar Allah'a mahsus olduğuna göre ibadetin ve yardım dilemenin O'na özgü kılınması da –kul açısından– tabii hale gelmektedir. İbadet "kulluk ve tapınma" olarak anlaşılmıştır. Bu kavramın içinde kâmil mânada "sevgi, korku ve boyun eğme" vardır; bu üç tavir ve duygunun birlikteliği ibadetin temelini oluşturur. İnsanların yaratılış gayesi ibadettir; ancak onlar buna mecbur tutulmamışlardır; yani terim anlamıyla ibadet, iradeye bağlı olmayan hareketler ve oluşlar gibi hâsıl olmamakta; ilâhî emri kul, –dünya hayatında bir imtihan olarak– serbest iradesiyle yerine getirmekte veya ihmal etmektedir. Dünyanın bütün nimetleri ve imkânları insanın, insanca (yalnız Allah'a kulluk ederek) yaşaması için verilmiş araçlardır. Bunları amaçlarına uygun olarak kullanmayanlar nimetin kıymetini bilmemiş ve israfa sapmış olurlar. İnsanın sınırlı gücü ve iradesi her zaman maddî ve mânevî ihtiyaçlarını karşılamaya ve kendisinden beklenenleri yerine getirmesine yeterli olmamaktadır. Bu sebeple insanlar hem diğer insanlardan hem de insanüstü güçlerden yardım istemeye ve almaya kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Fakat onların bu iki kaynaktan yardım istemek ve almak için tuttıkları yollar, benimsedikleri sistem ve usuller, ilâhî irşada kulak asmadıkları zamanlarda şirke ve bedbahtlığa düşmelerine sebep olmuş; dolayısıyla birçok bâtil din, işe yaramaz sistem ortaya çıkmıştır. Bu âyet, ibadet ederken ve yardım isterken yöneleceğimiz doğru adresi bize göstermekte ve tevhidi (bir Allah'a ibadeti, sığınmayı ve yönelmeyi) getirmektedir. Âyette "ederim, dilerim" yerine "ederiz, dileriz" şeklinin seçilmiş olması tevhid ehli müminlerin bir bütün teşkil ettiklerini, bu sebeple "Sen ben değil, biz varız" ilkesi doğrultusunda hareket etmelerini, fert toplum arasındaki dengeyi korumalarını işaretlemektedir. Burada "biz"i oluşturan bağ imandır, bir Allah'a kulluktur; "Allah'ın kulları! Kardeş olun" (Buhârî, "Nikâh", 45; Müslim, "Birr", 23, 28-32) meâlindeki hadis de bu mânaya açıklık getirmektedir. Müminler kardeşçe yardımlaşsınlar, fakat kimin elinden gelirse gelsin gerçekte her nimetin Allah'tan geldiğini, O dilemedikçe kimsenin bir şey veremeyeceğini bilirler.

SAYFA 27

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (16)

KÂF 50/16

16. Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.

Ayet

Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. Üstelik, biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın. Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona, "İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir" denir. (İnsanlar öldükten sonra tekrar dirilmeleri için) Sûr'a üfürülecek. İşte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür. Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir. (Ona) "Andolsun ki sen bundan gaflette idin. Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir" (denir.) Beraberindeki (melek) şöyle der: "İşte bu yanımdaki hazır." (Allah şöyle der:) "Atın cehenneme, (hakka karşı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheci her kâfiri!" (Allah şöyle der:) "Atın cehenneme, (hakka karşı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheci her kâfiri!" "Allah ile beraber, başka bir ilah edinen o kimseyi atın şiddetli azabın içine!" Arkadaşı (olan şeytan) der ki: "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım, fakat kendisi derin bir sapıklık içinde idi." Allah şöyle der: "Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size önceden yaptım." "Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim." O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "daha var mı?" der. Cennet Allah'a karşı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılacak. Onlara şöyle denir: "İşte bu, size (dünyada) vaad edilmekte olan şeydir. O, her tövbe eden, onun emrini gözetin için,

görmediği halde sırf saygıdan dolayı Rahmân'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir." Onlara şöyle denir:) "İşte bu, size (dünyada) vaad edilmekte olan şeydir. O, her tövbe eden, onun emrini gözeten için, görmediği halde sırf saygıdan dolayı Rahmân'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir." "Oraya esenlikle girin. İşte bu, ebedilik günüdür." Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır. (16-35)

Tefsir

Ölümden sonra diriliş ve âhîret hayatı hakkındaki haberler karşısında tereddüde düşen ve bunları inkâr edenlere önce akıllarını kullanarak düşünmeleri tavsiye edilmiş ve bu düşünceyi sağlıklı bir sonuca ulaştırabilmeleri için de bazı ipuçları verilmişti. Bu gruptaki âyetlerde ise, "vukuu, imkânın en güçlü delili olduğu, yani bir şeyin fiilen gerçekleşmiş bulunması, onun olabirliğini gösteren en güçlü kanıt" olduğu için insanın ölümünden başlayarak karşılaşacağı olaylar ve oluşlar sıralanmıştır. Muhammed Esed gibi bazı yorumcular, bu âyetlerde geçen "iki alıcı, arkadaş, sürücü ve tanık" gibi kelimeleri insanın dışındaki şuurlu varlıklar olarak değil, içindeki duygular, içgüdüsel dürtüler ve arzular ile akıl olarak yorumlamışlardır. İfade (lafız) bu yoruma müsait olmadığı için de zorlanmışlardır. Bize göre Kur'an'da, insanın içindeki duygular, içgüdüler, dürtüler ile sağduyu, kendilerine mahsus kelimelerle (nefis, kalp, basar, basiret, hevâ, tefekkür, akıl ...) anlatılmış, bunların işlevleri ve işleyiş biçimleri hakkında yeterli bilgi verilmiştir. Yine Kur'an'da insanı dışarıdan etkileyen insan, cin, şeytan, arkadaş ve meleklerden de söz edilmiştir. Bunların birini diğerine indirgemek, bir kısmıyla diğerlerinin kastedildiğini söylemek için mâkul ve haklı bir sebep yoktur. Melek başka, akıl ve sağ duyu başkadır; şeytan başka, nefis ve hevâ başkadır. Âyetlerin oluşturduğu tablo şöyledir: İnsanı yok iken yaratan Allah onun içini dışını, bütün gizliliklerini bilmektedir. İnsanların sağ ve sollarında bulunan, yapıp ettiklerini eksiksiz kaydetmekle yükümlü bulunan iki melek bu işi, "hâşâ Allah bilsin veya unutmasın diye değil", kullar için bir belge olsun diye kaydetmektedir. Onlar bu kayıt işlemini yaparken, insana kendinden daha yakın olan Allah zaten her şeyi bilmektedir. Bir gün ecel gelip insan son anlarını yaşarken dünya ile şuur bağlantısı kesilecek, sekerat (ölüm sarhoşluğu) hali yaşanacaktır. Ölüm vuku bulduktan sonra insanlar, diriliş borusu çalınıcaya kadar kabir (berzah) âleminde kalacaklar, dirilişten sonra mahşerde toplanacaklar, dünyada göremedikleri bir kısım gerçekleri (gayb âlemine ait olayları, melekleri, şeytanları) açıkça görecek, Kur'an'ın söylediklerinin doğru olduğunu gözlemleyerek anlayacaklardır. Sonra yanlarında bir "sürücü melek" (âdetâ zaptiye, jandarma) bir de "tanık" (yazıcı melek veya amel defteri) ile teker teker ilâhî huzura alınacak, suçu başkalarına (meselâ şeytana) atmak suretiyle yapacağı savunmaya cevap verilecek, insanlar neyi hak ettiklerini anladıktan sonra cehenneme veya cennete gireceklerdir. Cehenneme gireceklerin yüzlerine karşı hüküm okunurken hangi suçlardan ve günahlardan dolayı bu cezayı hak ettikleri ibret verici bir üslûpla açıklanmaktadır: Küfür ve inkârda inat ve ısrar etmek, iyiliği engellemek, hak tanımamak, hakka tecavüz etmek, insanların inançlarını sarsmak için faaliyet göstermek, hepsinden ağır olarak da tevhid inancından sapmak, Allah'a ortak koşmak. 27. âyette insanın yandaşı ile aralarında geçen tartışma, İbrâhim sûresinde (14/22), yandaşın kim olduğu da açıklanarak şöyle anlatılmıştır: "Allah'ın hükmü yerine getirilince şeytan şöyle der: 'Şüphesiz Allah size gerçek bir vaadde bulunmuştu; ben de size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu; benim yaptığım size çağrıda bulunmaktan ibarettir; siz de benim çağrıma uydunuz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben daha önce de beni Allah'a ortak koşmanızı reddetmiştim.' Doğrusu zalimler için elem verici bir azap vardır." 35. âyette, "Üstelik katımızda fazlası da vardır" buyuruluyor. İnsanlar dünyada kendilerine verilen bilme ve anlama kabiliyetine göre nimet talebinde bulunuyor, mutluluğa vesile olacak şeyler istiyorlar. Halbuki ebedî âlemde insanları mutlu kılacak mânevî nimetler, dünyada bilinen, düşünülen, hayal edilen ve istenenlerle sınırlı değildir; orada rıdvân (Allah'ın razı olduğunu ilân etmesinden hâsıl olan hal, kemal ve zevk), müşâhede-i cemâl (Allah'ı nasıllık ve niceliğin ötesinde bir idrak ile görmek) gibi saadet vesileleri vardır.

SAYFA 27

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (60)

"Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim..." MÜ'MİN 40/60

60. Rabbiniz şöyle dedi: “Bana dua edin, duânıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.”

Ayet

Rabbiniz şöyle dedi: "Bana dua edin, duânıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir halde cehenneme gireceklerdir." (60)

Tefsir

Yukarıda inkârcıların, yeniden dirilme ve âhiret hayatı konusundaki kuşkuları reddedilmiş; bilginin cahillikle, iyi iş yapanların kötülük yapanlarla bir tutulamayacağı belirtilmiş; ardından “Kıyamet saati mutlaka gelecektir” buyurularak hem putperestlerin bu husustaki inkârları reddedilmiş hem de orada kurtuluşun Allah’ın âyetlerine, özellikle âhiretle ilgili açıklamalara içtenlikle inanan ve iyi işler yapanların hakkı olduğuna işaret edilmişti. Burada ise inkârcılara kurtarıcı bir çağrıda bulunmaktadır. Taberî, “Bana dua edin” buyruğunu, “Bana kulluk edin; ibadeti benden başkasına, putlara ve başka şeylere değil, sırf bana yapın ki duanızı kabul edeyim; size rahmetimle muamele edeyim ve sizi bağışlayayım” şeklinde açıklamıştır. Bu yorumdan anlaşıldığına göre âyetteki dua kavramı ibadeti de kapsamaktadır. Âyetin devamındaki ibadetle ilgili cümle de bu yorumu desteklemektedir. Hz. Peygamber’in “Dua ibadetin kendisidir” buyurduğu, ardından da bu âyeti okuduğu bildirilmiştir (Tirmîzî, “Tefsîr”, 40). Hatta ünlü âlim Süfyân-ı Sevrî, günahlardan uzak durmanın bile dua olduğunu belirtmiştir (İbn Atıyye, IV, 566). İşte âyette, başta Kur’an’ın ilk muhatapları olmak üzere inkârcılar, bu geniş anlamda Allah’a dua etmeye ve O’ndan karşılık almaya çağırılmakta; ardından bu çağrıya uymak yerine, hâlâ kör bir inatla büyüklük taslayıp Allah’a kulluk etmeyi ve Resûlullah’ın getirdiği dinin kurallarına teslim olmayı kendilerine yediremeyenlerin varacakları son yerin, zelil ve hakir vaziyette girecekleri cehennem olduğu haber verilmektedir.

SAYFA 28

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظَّلَلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ
بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ (32)

“Dağlar gibi dalgalar kendilerini kuşattığında içten inanarak Allah’a yalvarırlar. Ama Allah onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı sözünde durur...” LOKMAN 31/32

32. Onları, (denizde) bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah’a has kılarak O’na yalvarırlar. Allah, onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Bizim âyetlerimizi ise ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.

Ayet

Görmedin mi ki, gemiler Allah'ın nimetiyle denizde akıp gitmektedir. Allah bunu âyetlerinden bir kısmını size göstermek için yapmaktadır. Şüphesiz ki bunda hakkıyla sabreden, hakkıyla şükreden herkes için ibretler vardır. Onları (denizde,) bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah'a has kılarak ona yalvarırlar. Allah onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Bizim âyetlerimizi ise ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder. Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun! Şüphesiz Allah'ın va'di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatici şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın. (31-33)

Tefsir

Allah’ın insanlığa sayısız nimetlerinden biri daha hatırlatıldıktan sonra 32. âyette insanların çaresiz kaldığı zamanlarla esenlik zamanlarındaki dinî tutumları arasında görülen tutarsızlığa dikkat çekilmekte; 33. âyette ise ön yargı, inat, taassup gibi olumsuz şartlanmalarla gönül ve zihin dünyası yoksullaşmamış her normal insan için kurtarıcı değer taşıyan uyarılar yer almaktadır. “... orta yolu tutar” diye çevirdiğimiz muktasid kelimesi tefsirlerde farklı şekillerde açıklanmıştır. İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Râzî, Şevkânî gibi âlimler bu kelimeyi, “Tehlike sırasında ulaştığı samimi inancını kurtulunca da sürdürür” şeklinde olumlu bir tutum olarak açıklarken Mücâhid, Taberî gibi bazı müfessirler de “Sözüyle dengeli, ölçüye uygun yani doğru bir inancı ifade etmekle birlikte inkârını içinde saklar” şeklinde olumsuz bir anlamda yorumlamışlardır (bu yorumlar için bk. Taberî, XXI, 85; İbn Atıyye, IV, 355; İbn Kesîr, VI, 353-354; Râzî, XXV,

162; Şevkânî, IV, 281). Bize göre –Râgıb el-İsfahânî'nin el-Müfredât'ında, Fâtır sûresinin 32. âyetindeki aynı kelimeye getirdiği açıklama dikkate alındığında– âyetin bağlamına, “İnkâr etmekle inanmak arasında tereddüde düşer, ortada kalır” şeklindeki yorum daha uygun düşmektedir; meâlde de bu anlam tercih edilmiştir (muktasid kelimesinin anlamı için ayrıca bk. Fâtır 35/32).

İBADET

SAYFA 28

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (21)

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz...” BAKARA 2/21

21. Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.

Ayet

Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.

(21)

Tefsir

Bundan önceki âyetlerde iman bakımından insanlar “mümin, kâfir, münafık” olarak çeşitlendirilmiş, her bir grubun özellikleri açıklanmıştı. Bu âyette inanç durumları ne olursa olsun bütün insanlara hitap edilerek hepsi birden Allah'a kul olmaya davet edilmekte ve bu çağrı İslâm'ın şu özelliklerini ortaya koymaktadır: a) Bu ilâhî çağrı (İslâm) din, dil, ırk, bölge, sınıf... farkı gözetmeksizin bütün insanlığa yöneltilmiştir. b) Bu çağrıya muhatap olmak ve Allah kulluğuna kabul edilmek için bir ön şart yoktur. Daha önce neler yapmış, ne kadar büyük suç ve günah işlemiş olursa olsun bir kimse gönülden benimseyerek “Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir” dediği anda müslüman olmuş, Allah'a kulluğa ilk adımı atmış, geçmiş günahlarını silmiş olur. c) Kulluk edilecek varlığın yaratılmamış (varlığı zorunlu, kendinden, ebedî ve ezeli), yaratıcı ve eşyaya özelliklerini verici olması gerekir. Bu vasıfları taşıyan tek varlık kâinatın yaratıcısı ve rabbi olan Allah Teâlâ'dır. Bu sebeple O'ndan başkasına kulluk edilemez. d) Yukarıda verilen meâlde göre “Allah'a kul olma” emri ile takvâ (sakinma) arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Allah'a kulluk etmenin (İslâm'a özgü iman, ibadet, ahlâk ve diğer amellerin) hâsıl edeceği sonuç takvâdir. Sakinma kavramı, sakınılacak alan ve varlık ile sakınma iradesini gerektirir; bu da İslâm'ın tasarladığı insanın resmini çizer: Müslüman insan her istediğini yapmayan, önce durup düşünen, belli değer ölçüleri ve sınırlara göre ölçüp biçen, bu ölçülere uygun düşmediği takdirde nefsinin isteklerini ve arzularını frenleyen; akıllı, imanlı, iradeli varlıktır. Allah'a kulluk olmadan sakınma (takvâ) gerçekleşemez, sakınma olmadan da kâmil insan olunamaz. Âyeti, “Sizi ve sizden öncekileri sakınsınlar diye yaratan Allah'a kulluk edin” şeklinde çevirmek de mümkündür. Buna göre de takvâ ile kulluk birbirini tamamlayan, biri bulunmadan diğeri bulunmayan, her ikisi bir bütün olarak yaratılışın amacını teşkil eden iki kavram olarak ortaya çıkmış olur; yani insanlar Allah'a kulluk edince yaratılış amaçlarını teşkil eden takvâyı gerçekleştirmiş, bunu gerçekleştirdince de kulluğu yerine getirmiş olurlar (ayrıca bk. Bakara 2/197).

SAYFA 28

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا (65)

“Allah göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?” MERYEM 19/65

65. (Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?

Ayet

(Cebrail şöyle dedi:) "Biz ancak Rabbinin" emriyle ineriz. Önümüzdekiler, arkamızdakiler ve bunlar arasındakiler hep O'nundur. Rabbin unutkan değildir." (Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun? (64-65)

Tefsir

Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre Resulullah, Cebrâil'in kendisini daha çok ziyaret etmesini istemiş, bunun üzerine bu âyetler inmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 19). Bir başka rivayete göre ise inkârcılar Hz. Peygamber'e bazı konularda sorular sormuşlar; Peygamber efendimiz de kendilerine yakında bilgi vereceğini söylemiş; fakat Cebrâil beklediği zamanda gelmediği için gerekli bilgiyi edinmekte gecikmiş; bu fırsatı kaçırmayan müşrikler: "Muhammed'in rabbi onu unuttu!" demeye başlamışlardı. Hz. Peygamber buna çok üzülmüş, bunun üzerine bu âyetler inmiştir (Râzî, XXI, 238). Müfessirlerin genel kabulüne göre bu iki âyet Allah'ın sözü olup Cebrâil'e, Hz. Peygamber'e böyle cevap vermesini emretmiştir (Şevkânî, III, 385; İbn Âşûr, XVI, 139). Buna göre, serbest çeviri ile âyetin mânası şöyle olur: De ki, "Biz ancak rabbinin emriyle ineriz. Önümüzdeki, arkamızdaki, sağımız ve solumuzdaki mekânların; geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanların hepsi Allah'ındır. Onun emri ve iradesi olmadan biz hiçbir zaman ve hiçbir yerde hareket edemeyiz. Bir hikmete binaen vahiy gecikmiş olsa da rabbin unutkan değildir, dolayısıyla seni unutmaz." "Adını almaya lâayık" diye çevirdiğimiz semiyî kelimesi, "benzer" mânasına da gelir. Bizim de tercih ettiğimiz birinci mânaya göre Allah ismi, yüce yaratıcı olan Cenâb-ı Hak'tan başkasına verilmemiştir. Nitekim müşrik Araplar dahi bu ismi Allah'tan başkası için kullanmamışlardır. Onun dışında taptıkları putlara Allah değil ilâh demişlerdir. İkinci mânaya göre âyet, Allah'ın eşi ve benzerinin bulunmadığını, dolayısıyla ondan başka hiçbir şeyin ibadet edilmeye lâayık olmadığını belirtir.

SAYFA 29

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (162)

"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir."

EN'ÂM 6/162

162. (Ey Muhammed!) De ki: "Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir."

Ayet

De ki: "Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi." Ey Muhammed! De ki: "Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir." "O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim." De ki: "Her şeyin Rabbi o iken ben başka bir Rab mı arayayım? Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir. O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hakim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (161-165)

Tefsir

"Millet-i İbrâhîm" ifadesi, başta tevhid inancı olmak üzere bütün peygamberlerin benimseyip tebliğ ettikleri ilâhî ve değişmez ilkeleri, mesajları kapsar ve genellikle Hz. Muhammed'in yeni bir din uydurmadığı, aksine bütün hak dinlerde var olduğu halde unutulmuş veya tahrif edilmiş bulunan evrensel ilkeleri benimseyip tebliğ ettiği ve bu bakımdan geçmiş peygamberlerin bir devamı olduğu fikrini vurgular. Nüsük kelimesi hem genel olarak "tapınma" hem de özellikle "kurban" anlamına gelir. Burada müfessirlerce her iki mânâ da verilmiştir. Halife ise "birinin ardından gelen, onun yerini alan" demektir (halife teriminin anlamları konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Bakara 2/30). Sûrenin başından itibaren Allah'ın varlığı, birliği, ilim, irade ve kudretinin genişliği ve her yönden mükemmelliği ile İslâm'ın hak din, Hz. Muhammed'in de hak peygamber olduğu; ayrıca İslâm'a aykırı bütün yolların bâtil olduğu ve bunların insanlara dünyaları için de âhîretleri için de asla hayır getirmeyeceği hususunda, peşin yargılı olmayanlar için en doyurucu ve en ikna edici açıklamalar yapıldıktan, deliller verildikten sonra, bu son âyetlerde de sonuç mahiyetindeki ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerde Hz. Peygamber'e hitaben, insanlar ister inansınlar ister inanmasınlar, kendisinin Allah'ın lutfettiği hidayet sayesinde, belli başlı ilkelerine bu sûrede de yer verilen dosdoğru yolda bulunduğunu, itikadî ve amelî hükümleriyle gerçek, düzgün ve sapaşğlam bir dine bağlandığını; bunun, hem Araplar'ın hem de yahudiler ve hıristiyanların sözde inandıkları İbrâhîm'in, bâtil inanç ve uygulamalardan münezze olan tevhid dini olduğunu; müşriklerin putlara

tapmalarına karşılık kendisinin namazıyla, niyazıyla, kurbanıyla ölümüne kadar bütün varlığıyla hayatını Allah'a adadığını ve bu inançları taşıyan ilk müslüman olduğunu, bu sebeple de Allah'tan başka birini asla tanrı tanımayacağını tam bir inanç ve güvenle açıklaması emrolunmaktadır. Kuşkusuz bu, esas itibarıyla bütün müslümanlara yönelik bir buyruktur. Herkes kendi ettiklerinin karşılığını görecek, kimse kimsenin vebalini yüklenmeyecektir. Hz. Peygamber tebliğini yapmış, görevini eksiksiz yerine getirmiştir; bu sebeple inkâr ve kötülüklerde direnenler sonunda Allah'ın huzuruna varacak ve müslümanlarla tartışmaya kalkışıp inkâr ettikleri gerçeği o zaman Allah kendilerine apaçık bildirecektir. Son âyette Allah, gerek bütün insanlara gerekse insanların bir kısmına bahşettiği üstünlüğü ve seçkin nimetleri hatırlatmaktadır. Buna göre yeryüzünde birçok canlının nesli kesildiği halde yüce Allah, peş peşe yarattığı nesillerle insanları birbirine halef kılmış; dünyayı insanla şenlendirmiş, onları yeryüzünün seçkin varlıkları yapmıştır; ayrıca kimi insanlara, diğerlerine nisbetle dünyevî bakımdan üstün dereceler de vermiştir. Ama bunların hepsi bir imtihan içindir; hepsinin hesabı, sorumluluğu vardır. Bu son âyetle dolaylı olarak, nesilleri birbiri peşine getirerek insan soyunu kıyamete kadar devam ettiren Allah'ın onları âhîret hayatı için yeniden yaratmaya ve hesaba çekmeye de kadir olduğu hatırlatılmakta ve nihayet Allah'ın cezalandırmasının çok çabuk olduğu uyarısıyla inkârda ısrar edenler bir defa daha uyarılırken, O'nun bağışlayıcı ve esirgeyici olduğu müjdesiyle de müminler sevindirilmektedir.

SAYFA 29

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ (11)

ZÜMER 39/11

11. De ki: "Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem emredildi."

Ayet

De ki: "Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem emredildi." "Bana, müslümanların ilki olmam da emredildi." De ki: "Eğer ben Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım." De ki: "Ben dinimi Allah'a has kılarak sadece O'na ibadet ediyorum." (11-14)

Tefsir

Bu âyetler, Hz. Peygamber'in, ümmetine tebliğ ettiği buyruklara öncelikle kendisinin uyması, kendisini kanunlar üstü görmemesi gerektiğini ifade eder. 10. âyette iyi bir müslüman olmanın şartları, doğru inançtan ibadetlere ve güzel ahlâka kadar bütün İslâmî yükümlülükleri kapsayan şu üç kelimeyle özetlenmişti: İman, takvâ, hasene (iyilik). Burada ise aynı görevler başka ifadelerle dile getirilerek Resûlullah'ın bu görevlerle yükümlü kılındığı ve bu suretle, "müslümanların ilki olmak"la sorumlu tutulduğu bildirilmekte, ayrıca bu durumunu insanlara açıklaması istenmektedir. Özellikle "Eğer rabbime isyan edersem, dehşetli bir günün azabına uğrayacağımdan korkarım" şeklindeki ifade, kötülük yapması halinde onun da başka insanlar gibi Allah'ın azabına uğrayacağını, teorik olarak kendisine bu hususta bir ayrıcalık, bir dokunulmazlık tanınmadığını ifade etmesi bakımından son derece anlamlıdır. Nitekim Abese sûresinin başında (80/1-10) Hz. Peygamber, yanlış bulunan bir davranışı dolayısıyla ikaz edilmiştir. Kuşkusuz bu âyetler, onun bir ilâh gibi hatasız görülmemesi gerektiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Fakat bundan daha önemli olanı şudur ki, Resûlullah bu âyetleri de bütün âyetler gibi kutsal saymış ve en ufak bir komplekse kapılmadan insanlara duyurmuştur. İşte bundan dolayı o, insanlığa örnek, âlemlere rahmet kabul edilmiştir (Enbiyâ 21/107; Ahzâb33/21).

SAYFA 29

وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (99)

"Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et! HİCR 15/99

99. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

Ayet

O halde Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et. (98-99)

Tefsir

"Kesin olan şey" diye çevirdiğimiz son âyetteki yakîn kelimesi, "ölüm; Allah'ın vaad ettiği, gerçekleşmesi

kesin olan zafer”, “kesin bilgi” gibi farklı şekillerde açıklanmıştır. Taberî'nin aktardığı rivayetler (XIV, 73-75), yak^n kelimesinin daha çok “ölüm” olarak tefsir edildiğini, ayrıca Hz. Peygamber'in de zaman zaman kelimeyi bu anlamda kullandığını göstermektedir. Kelime “kesin bilgi” veya “zafer” mânasına alınırsa tercümenin “İbadet et ki bilgiye/zafere ulaşasın” şeklinde olması gerekir. Hz. Peygamber'e karşı mücadele edenlerin, bütün davranışlarının mahiyetini belirleyen temel inançlarının Allah'a ortak koşmak olduğuna az önce (96. âyet) işaret edilmişti. Şu halde Hz. Peygamber'in ve onun izinde gidenlerin temel inanç ve tutumları da Allah'ı bir bilip O'na kullukta sebat etmek olmalıdır. Kuşkusuz, “Allah'ı hamd ile tesbih et!” buyruğu, hem “elhamdülillâh..., sübhânallah...” gibi güzel sözlerle dilimizi süslemeyi hem bu ifadelerin anlamıyla kalp ve zihnimizi bezemeyi hem de bu inancı hayatımızın belirleyici ilkeleri kılmayı gerektirir. “Secde et” yerine “...secde edenlerden ol!” buyurulması da müslümanların Hak yolunda birlikte davranmalarını, aynı inancı ve dinî davranışı paylaşmalarını ima etmektedir. Kulun rabbini hamd ile tesbih etmesi, yani O'nu övgüyle anarak her türlü eksiklikten, şanına yaraşmayacak niteliklerden tenzih edip yüceltmesi; rabbi karşısındaki tevazuunun, O'na karşı duyduğu derin saygının en çarpıcı ifadesi olmak üzere huzurunda secdeye kapanması ve nihayet hayatı boyunca rabbine bu şekilde kulluğunu sürdürmesi, hem bir kulluk görevi hem bütün kötülere ve kötülöklere karşı rabbinin yardım ve desteğine liyakat kazanmasının şartı hem de O'ndan gelen yardım ve lutuflar için bir şükür görevidir. Böylece Hicr sûresi gerek Peygamber efendimizi gerekse onun şahsında ümmetini kötöleri ve kötölöklöleri yenme hususunda azimli ve kararlı davranmaya, Cenâb-ı Hakk'ın yardım ve desteğini yanımızda bilerek ümitli ve azimli olmaya, bunun için de hayatımız boyunca rabbimizin şanını yüceltip kulluğumuzu sürdürmeye çağırın, bu yönde bizi aydınlatan âyetlerle son bulmaktadır.

SAYFA 29

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (56)

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” ZARİYAT51/56

56. Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

Ayet

Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir. (56-58)

Tefsir

Öyle anlaşılıyor ki 56. âyette sözü edilen öğüdün özü, insanların ve cinlerin yaratılış amacını hatırlatmaktır. 56. âyette açıkça ifade edildiği üzere bu yaratılış amacı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleridir. Fakat burada fert fert her bir insan ve cinin zorunlu olarak Allah'a kulluk etmeleri değil, bu iki türden isteyenlerin kendi seçimleriyle bunu yapmaları kastedilmektedir (Zemahşerî, IV, 32). Nitekim başka birçok âyetten de bu mâna anlaşılmalıdır. Meselâ Mülk sûresinin 2. âyetine göre hayat ve ölüm insanların sınanması amacıyla var edilmiştir. 56. âyetin “sırf bana kulluk etsinler” şeklinde tercüme edilen kısmı “sırf beni tanısnlar” şeklinde de anlaşılmıştır (Şevkânî, V, 106); fakat son tahlilde Allah'ı tanımanın anlamı O'na gerektiği şekilde kulluk etmektir. Burada “kulluk” ile Allah Teâlâ'nın buyruk ve yasaklarına uymanın değil, mümin olsun inkârcı olsun bütün cinlerin ve insanların Allah'ın kudreti ve koyduğu ilâhî-tabii yasalar önünde zorunlu olarak boyun eğmelerinin kastedildiği yorumu da yapılmıştır; Taberî'nin tercih ettiği yorum budur (XXVII, 11-12). İbn Atıyye'ye göre bu ifadeyle, anılan varlıkların Allah'a kulluk etmeye yakın bir yapıda yaratıldıkları ve onları buna yöneltecek yeteneklerle donatıldıkları da kastedilmiş olabilir (V, 183; İbn Atıyye'nin burada kullandığı deliller ve izahı için bk. Rûm 30/30). 57 ve 58. âyetlerde bu kulluğun – hâşâ– Allah'ın yararınaymış gibi algılanmaması için çok açık ifadelerle O'nun buna muhtaç olmadığı, asıl şuurulu varlıkların O'na kulluk etme ihtiyacı içinde oldukları belirtilmiştir.

TÖVBE

SAYFA 29

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ وَاللَّهُ وَامَّ

“Onlar bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.” ÂL-İ İMRÂN 3/135

135. Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları, yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah’tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir.

Ayet

Rabbimizin bağışına, ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Yine onlar, çirkin bir iş yaptıkları, yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmeyenlerdir. (133-135)

Tefsir

Bu üç âyette faizin, onu alan insanda meydana getirdiği bencillik, cimrilik, hırs ve açgözlülük; verende de sebep olduğu nefret, kıskançlık, kızgınlık ve düşmanlık gibi duyguları giderecek, bu hastalıkları tedavi edecek ana ilkeler yer almakta ve İslâm ahlâkının bir özeti verilmektedir. 131. âyette faiz yemekten sakınıldığı takdirde kâfirler için hazırlanmış olan cehennemden kurtuluşa işaret edildiği gibi, burada da âyetlerde belirtilen ahlâkî nitelikleri kazananlara verilecek mükâfatlar bildirilmekte ve müslümanlar bu yöne yönlendirilmektedir. 133. âyette rabbimizin bağışına, gökler ve yer genişliğindeki cennetine kavuşmanın, bütün ahlâkî davranışlarımız için temel gaye olduğu bildirilmekte; iyiliği, birtakım dünyevî menfaatler kaygısıyla değil de sırf Allah’a saygı ve sevgi demek olan takvâ saikiyle sadece uhrevî saadet uğruna yapmak hatırlatılmaktadır. 134 ve 135. âyetlerde ise İslâm’da ideal ahlâk tipi olan “takvâ sahibi (müttaki) insan”ın temel ahlâkî nitelikleri sayılmaktadır. Bunlar her durumda cömert olmak, öfkeyi yenmek, insanları bağışlamak, kendi hatasını kabul etmek ve bundan vazgeçmek gibi niteliklerdir. Bu vasıflar, ancak ihtirasları ve bencil duyguları karşısında hürriyetine kavuşmuş üstün ruhların erdemleridir. Sözlükte “örtmek” anlamına gelen mağfiret kelimesi, terim olarak “yüce Allah’ın, kulların suç ve günahlarını affetmesi” anlamında kullanılmaktadır. Cennet de sözlükte “bahçe, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer” demektir. Terim olarak cennet, “çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve içinde müminlerin ebedî olarak kalacakları âhiret yurdu” anlamına gelir. İbn Âşûr’a göre âyetteki “gökler ve yer kadar geniş olan” kaydı, cennetin sınırlarını gösteren değil, temsilî olarak cennetin çok büyük ve geniş olduğunu ifade eden bir kayıttır. Nitekim Hadîd sûresinin 21. âyetinde bu durum açıkça ifade buyurulmuştur (IV, 89; cennet hakkında bilgi için bk. Bakara 2/25). 134. âyette geçen serrâ’ kelimesi tefsirlerde “sevinç ve rahatlık veren durum”; darrâ’ ise “zarar ve sıkıntı veren durum” şeklinde açıklanmıştır. Buna göre buradaki iki tür harcama, “zenginlik ve fakirlik halinde”, “sevinçli ve kederli zamanlarda”, “hayatta iken ve ölüme bağlı tasarruf yoluyla” yapılan harcamalar şeklinde anlaşıldığı gibi “akrabaya sevinç veren yardımlar ve düşmanı yenilgiye uğratmak için yapılan masraflar” şeklinde de anlaşılabilir. Yüce Allah, bir önceki âyette kullarını takvâ sahipleri için hazırlanmış olan cenneti kazanmak maksadıyla yarışmaya çağırınca, takvâ sahiplerinin kimler olduğu ve hangi nitelikleri taşıdıkları merak konusu olmuş; bu sebeple bu âyetlerde takvâ sahiplerinin nitelikleri anlatılmıştır. Bunlar: a) Bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak ederler, yani mallarını iyilik yolunda harcarlar. Her iki durum da onların davranışlarını değiştirmez: Bolluk, kendilerini bencilleştirip aldatmadığı gibi darlık da onlara Allah yolunda harcamayı unutturmaz. b) Öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını bağışlarlar. “Öfke” diye çevirdiğimiz gayz kelimesi terim olarak “hoşlanılmadık bir şeye karşı insanın duyduğu heyecan” anlamına gelir. Gazabın aslı olduğu kabul edilir. Gazap intikam iradesini doğurduğu ve gayri ihtiyarî olarak yüzde ve diğer azalarda belirtileri görüldüğü halde gayz sadece kalpte olan bir duygudur (Âlûsî, IV, 58). Âyetin tasvirine göre insanlardaki takvâ duygusu bu konularda da etkili olmakta ve olaylar karşısında öfkeyi yenmelerini ve insanları bağışlamalarını sağlamaktadır. Nitekim âyette geçen kâzım (çoğulu kâzımîn) kelimesi “öfkesini yenen, gücü yettiği halde, zarar gördüğü kimselere karşı intikama kalkışmayan, sabreden” anlamlarına gelmektedir (Elmalılı, II, 1177). c) Bir kötülük veya

kendilerine zulmetme mânasında bir günah işlediklerinde hemen Allah'ı anar ve günahlarına tövbe ederler, yaptıklarında ısrar etmezler. Âyette geçen fâhişe kelimesi "çirkin ve iğrenç iş veya söz" anlamına gelir. Özel olarak "zina" anlamında kullanılmaktadır; nefse zulmetmek ise "herhangi bir günah işlemek" demektir. Bu günahların başında Allah'a ortak koşmak (şirk) gelmektedir. Bununla birlikte fâhişe "başkasına karşı işlenen günah, nefse zulmetmek" ise "kişinin kendisini ilgilendiren ve başkasıyla ilgisi olmayan günah" olarak yorumlandığı gibi (Elmalılı, II, 1177), fâhişe "büyük günahlar" diğeri ise "küçük günahlar" olarak da yorumlanmıştır (Şevkânî, I, 424-425). Yarattığı insanın iyi hasletlerini ve zaafalarını çok iyi bilen yüce Allah, şefkat ve merhametinin gereği olarak günahkâr bir mümini –büyük günah dahi işlese– müminlerin safından çıkarmadığı gibi, Allah'ın huzurunda hesap vereceğini düşünerek yaptığına pişman olan, tövbe ve istiğfar eden kimseyi de cennete girecek takvâ sahiplerinin safından ayırmamıştır. Takvâdan kaynaklanan hasletleri taşıyanlar ve gereğini yerine getirenler Allah katında sevilen kimselerdir. Allah âhirette onların mükâfatını verecektir (bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 2-3; Müsned, III, 440). Hz. Peygamber buyurmuşlardır ki: "Asıl pehlivan güreşte rakibini yenen değil kızdığı zaman öfkesine hâkim olan kimsedir" (Buhârî, "Edeb", 76, 102; Müslim, "Birr", 107, 108). Ancak şahsî meselelerde öfkeyi yenmek Allah'ın emri olup beğenilen ve övülen bir davranış olmakla birlikte kamuyu ilgilendiren meselelerde toplum düzeninin bozulmasına ve kötülüklerin yayılmasına yol açabilecek durumlar karşısında gevşeklik göstermemek gerekir. Uhud Savaşı'ndaki yenilgide, faizcilerde de bulunan kötü duyguların ve özellikle maddeye düşkünlüğün rolü inkâr edilemez bir gerçektir. Bu sebeple yüce Allah kullarını, insanlara kötü vasıflar kazandıran faizi bırakmaya, Allah ve Resûlü'ne itaat etmeye, kendisinin mağfiretini ve takvâ sahibi kimseler için hazırlanmış olan geniş cennetleri kazandıracak işlerde yarışmaya çağırmakta ve bu güzel davranışta bulunan kullarını sevdiğini bildirmektedir.

SAYFA 30

وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ (3)

"Rabbinizden mağfiret (istiğfar) dileyin, sonra O'na tövbe edin. Allah da sizi belirli bir süreye kadar dünya nimetlerinden güzelce yararlandırınsın, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını versin..."

HÛD 11/3

3. Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da O'na tövbe edin ki sizi belirlenmiş bir süreye (ömrünüzün sonuna) kadar güzel bir şekilde yararlandırınsın ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum.

Ayet

Elif Lâm Râ. Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır. (De ki: "Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim." Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da O'na tövbe edin ki sizi belirlenmiş bir süreye (ömrünüzün sonuna) kadar güzel bir şekilde yararlandırınsın ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum. (2-3)

Tefsir

İlk âyette kitapta açıklanmış olduğu haber verilen konuların bu âyetlerde yüce Allah'ın emriyle Hz. Peygamber tarafından insanlığa tebliğ edilmiş olduğu bildirilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber herhangi bir insan olarak değil, Allah tarafından gönderilmiş uyarıcı ve müjdeleyici bir peygamber olarak insanlığı Allah'tan başkasına kulluk etmemeye çağırmış, Allah'a itaat edenlerin cennete gireceğini müjdelemiş, isyan edenlerin de cezalandırılacağını haber vermiş; insanlığa, tövbe edip Allah'a yönelmelerini, O'na sığınıp lutuf ve bağışlanmasını dilemelerini tavsiye etmiştir. "Belirlenmiş bir vakit" diye tercüme ettiğimiz ecel-i müsemâmâdan maksat ömrün sonudur (ecel-i müsemâmâ hakkında bilgi için bk. En'âm6/2). Allah'ın, tövbe edip kendisine yönelen insanları belirlenmiş bir vakte kadar dünya nimetlerinden güzelce yararlandırması iki türlü yorumlanabilir: a) Tövbe edip Allah'a yönelen kimse Allah sevgisi ve O'na ibadetle meşgul olduğu için engin bir mânevî zevke ulaşır; Allah'a dayanıp güvendiği için huzuru, mutluluğu artar; maddî bakımdan

sıkıntıları olsa dahi manen müreffeh ve mutlu olur. Allah'tan gelen kahrı da lutfu da hoş karşılar; böylece hayatı güzelleşir. Nitekim yüce Allah Nahl sûresinin 97. âyetinde sâlih amel işleyen erkek olsun, kadın olsun müminlere güzel bir hayat yaşatacağını vaad etmektedir. Bu tür bireylerin oluşturduğu aile de toplum da mutlu olur. Buna karşılık inkâr ve isyan içerisinde olan kimse hayattan güzel bir şekilde yararlanamaz, maddî bakımdan dünya nimetleri içerisinde yüzse dahi mânevî bakımdan huzur ve sükûn bulamaz; böylelerinden oluşan bir toplumda faziletin yerini rezalet alır, erdemli kimseler takdir edilmez, ahlâk ve faziletten yoksun kimseler öne çıkar; inançsızlık onları daima huzursuzluğa ve mutsuzluğa götürür. b) İnsanlar tövbe edip Allah'a yöneldikleri takdirde Allah onları ömürlerinin sonuna kadar bolluk ve bereket içinde, müreffeh bir şekilde yaşatacaktır. Âyetin zâhirinden böyle bir mânanın çıkarılması mümkün olmakla birlikte realitede yüce Allah, inanan ve doğru bir çizgi izleyen herkese her zaman dünyevî mutluluk ve maddî refah nasip etmediğine göre burada maksat bireysel değil, Allah'ın iradesine uygun ve gerçek anlamda Allah'a yönelenlerin oluşturduğu toplumun refahı olmalıdır (Reşîd Rızâ, XII, 7-8; Esed, 421). Meâlinde "fazlası" diye tercüme ettiğimiz fadl kavramı Allah için kullanıldığında "lutuf, kerem, inâyet" anlamına gelir; insanlar için kullanıldığında ise "ziyade, çok, erdem, üstünlük, seçkinlik" anlamlarını ifade etmektedir. Âyette, şirkten vazgeçerek tövbe edip Allah'a çokça itaat eden, erdemliliğe ulaşan herkese yaptığı iyi amellerin karşılığının hem dünyada hem de âhirette verileceği müjdelenmektedir.

SAYFA 30

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ (39)

"Her kim de işlediği zulmün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." MÂİDE 5/39

39. Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Ayet

Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (39)

Tefsir

Âyet-i kerîmenin zâhirinden anlaşılan şudur: Hırsız yaptığına pişman olur, tövbe eder ve tövbesinde samimi olduğu anlaşılırsa eli kesilmez. Ancak bunun tesbit edilebilmesi için hırsızın bir süre hapsedilmesi ve göz altında bulundurulması gerekir. Fakat bu konu İslâm hukukçuları arasında ihtilâflıdır. Hanefîler hırsızın çaldığı malı yakalanmadan önce iade edip tövbe etmesinin haddi düşürdüğü görüşündedirler. Hanbelî, Zâhirî ve bazı Şâfiîler'e göre de hırsızın yakalanıp mahkemeye sevkedilmeden önce tövbe etmesi belli şartlarda cezayı düşürür. Bazı hukukçulara göre ise hırsız dava hâkime götürülmeden önce bile tövbe etse had cezası düşmez. Çünkü had suçun cezasıdır; tövbe ise yasak işi yapmanın günahından Allah'a sığınmadır. Tövbe suçun cezasını kaldırmaz (İbn Âşûr, VI, 193; Ateş, II, 524). İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre hırsızın yakalanıp hâkim huzuruna çıkarıldıktan sonra tövbe etmesi –samimi olup olmadığı bilinmediği için– had cezasının uygulanmasını önlemez. Nitekim Hz. Peygamber Mahzûm kabilesinden hırsızlık eden bir kadının elinin kesilmesine hükmetmiştir. Halbuki o da yaptığına pişman olmuştu (Buhârî, "Enbiyâ", 54, "Hudûd", 11; Müslim, "Hudûd", 9; hırsızlık suçu ve cezası hakkında bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", DİA, XVII, 384-396). İslâm'ın temel amacı insanları cezalandırmak değil, aksine onları huzur içerisinde ve mutlu bir şekilde yaşatmaktır. Bu sebeple İslâm suç işlemeyi önlemek için caydırıcı cezaî müeyyidelerin yanında dinî, ahlâkî, sosyal ve iktisadî tedbirleri de almıştır. Bu cümleden olarak Kur'an'da fakirlere, yoksullara, darda kalanlara, ihtiyaç içinde kıvrananlara devlet bütçesinden hisse ayrılması istenmiş (bilgi için bk. Tevbe 9/60), "(Zenginlerin) mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır" (Zâriyât 51/19) buyurularak zenginlerin fakirlere yardım etmeleri emredilmiştir. Öte yandan, haram olan şeylerden zaruret hallerinde yenilip içilebileceğine dair ruhsat verilmiştir (bk. Bakara 2/173). İslâm'ın, bu ve benzeri sosyal yardımlaşma konularındaki emirleri uygulandığı takdirde insanları hırsızlığa sevkeden sebepler büyük ölçüde ortadan kalkar. Öte yandan, bu konuda göz ardı edilmemesi gereken bir husus aslî hüküm ve müeyyide ayırımıdır. Müeyyideler (yaptırımlar) hukuk sisteminin gayeleri değil, amaçlanan hükümlerin korunup desteklenmesini sağlayan düzenlemelerdir. Eşya hukuku alanında Kur'an'ın temel

buyruklarından biri, mülkiyet hakkına saygı gösterilmesi ve sahibinin rızâsı olmadan bir malın ister zorla ister gizli yollarla alınmamasıdır. Bu buyrukla hedeflenen amacın gerçekleştirilmesi için kuşkusuz değişik yaptırımlar düşünülebilir. Nitekim insanlık tarihi bu konuda hangi yaptırımın daha başarılı olacağıyla ilgili tecrübelerle doludur. Fakat bu alanda geliştirilen yöntemlerin tatmin edici bir başarı düzeyine ulaşabildiğini söylemek kolay değildir. Bütün bunlar, Kur'an'ın bir taraftan insanlık onurunun ayaklar altına alınmasına ve toplumun huzur ve güvenliğinin altüst olmasına yol açan hırsızlık eylemine fırsat vermeyecek düzenlemeler yapılması üzerinde önemle durmasını, diğer taraftan da –bütün önlem ve çabalara rağmen– böyle çirkin bir fiilde ısrar edenlere karşı sert ve kararlı bir tavır takınmayı telkin etmesini daha anlaşılır kılmaktadır. Bir başka anlatımla, burada mal aleyhine işlenen cürümler arasında hırsızlığın yeri belirlenirken, bu fiilin iman ve ahlâk açısından müslüman kimliğiyle bağdaşamayacak bir nitelik taşıdığına vurgulandığına dikkat edilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde de bu nokta üzerinde durulmuştur (Müslim, "Hudûd", 9). Yalnız başına okunduğunda sadece ağır bir ceza hükmü içerdiği düşünülebilecek olan bu âyetin, Kur'an'ın ilkeleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında incelendiğinde, burada öncelikle, İslâm'ın dinî ve ahlâkî buyruklarını içine sindirmiş bir toplumda hırsızlık olarak nitelenebilecek bir eylemin yargıya intikal edebilecek düzeye gelmesinin çok düşündürücü olduğuna dikkat çekildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Resûlullah'ın mektebinde yetişmiş bir devlet adamı olan Hz. Ömer hırsızlık vak'alarında cezalandırma alternatifinden önce sanığın niçin çaldığı sorusu üzerinde durmuş ve ceza hukukunun temel ilkelerinden olan "kusur" şartının gerçekleşmediği kanaatine vardığı durumlarda ceza uygulanmamasına karar vermiştir.

SAYFA 30

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُجْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا آتِنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (8)

"Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin..." TAHRİM 66/8

8. Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler.

Ayet

Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Belki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter ve peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler. (8)

Tefsir

Bu âyette yapılması istenen tövbenin nasıllığıyla ilgili olarak kullanılan nasûh kelimesi, "hâlis, katışıksız" mânası taşıdığı gibi "düzeltici, onarıcı" anlamına da gelir; nush kelimesi de bu mânalarla bağlantılı olarak "öğüt vermek, nasihat etmek" demektir. Âyetteki ifade, tövbenin tam mânasıyla pişman olma ve bir daha pişman olduğu o işe dönmeme azmini içermesi gerektiğini göstermektedir (Zemahşerî, IV, 117). Kelimenin bu sözlük anlamları ve tövbede aranan şartlar dikkate alınarak meâlde bu kelime "içtenlikle ve kararlılık içinde" şeklinde çevrilmiştir. Böyle bir içtenlik ve kararlılıkla yapılan tövbeye de İslâmî kaynaklarda tevbe-i nasûh denilmiştir (tövbe hakkında bk. Nisâ 4/17-18; Tevbe 9/117; Furkan 25/70-71; buradaki nûr kelimesi ve "sağ yanlarından" ifadesinin açıklaması için bk. Hadîd 57/12; 9. âyetin açıklaması için bk. Tevbe 9/73).

KUR'AN OKUMA

SAYFA 30

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (91)

وَأَنْ أْتَلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ (92)

NEML 27/ 92

91, 92. De ki: "Bana ancak, bu beldenin (Mekke'nin); onu mukaddes kılan ve her şey kendisine ait olan Rabbine kulluk yapmam emredildi. Yine bana, müslümanlardan olmam ve Kur'an'ı okumam emredildi." Artık kim doğru yola girerse yalnız kendisi için girer. Kim de doğru yoldan saparsa, de ki: "Ben ancak uyarıcılardanım."

Ayet

De ki: "Bana ancak, bu beldenin (Mekke'nin); onu mukaddes kılan ve her şey kendisine ait olan Rabbine kulluk yapmam emredildi. Yine bana, müslümanlardan olmam ve Kur'an'ı okumam emredildi." Artık kim doğru yola girerse yalnız kendisi için girer. Kim de doğru yoldan saparsa de ki: "Ben ancak uyarıcılardanım." (91-92)

Tefsir

Allah'ın birliği, vahiy, peygamberlik ve öldükten sonra dirilme gibi ana konuların ele alındığı Neml sûresinin bu âyetlerinde dinin özü ve amacı, Hz. Peygamber'in şahsında insanlara anlatılmakta, Mekke şehrini harem bölgesi (dokunulmazlık alanı) kılan bir tek Allah'a kulluk etmeleri, O'na teslim olduklarını açıklamaları ve Kur'an okumaları emredilmektedir. Allah Teâlâ, o dönemde can güvenliğinin bulunmadığı Arap yarımadasında, inşa edildiği günden itibaren Kâbe'yi müminlerin kiblesi yapmış, Mekke'de kan dökme, zulmetme, avlanma ve bitkileri koparma gibi eylemler konusunda yasaklar koymuş; bu şehri emniyetli, saygın ve dokunulmaz (harem) bir şehir haline getirmiştir. Arap yarımadasının her tarafında insanlar kan akıtırlarken Mekkeliler gerek buranın saygınlığından, gerekse güvenli bir belde oluşundan geniş olarak faydalanmışlardır. 92. âyet şu yalın gerçeği de hatırlatmaktadır: İnsanlara maddî nimetler bahşeden, kitap ve peygamber göndererek doğru yolu bulmalarına yardım eden Allah'ın, insanların doğru veya eğri yolu tutmalarında bir menfaati yoktur; bunun faydası ve zararı kullara aittir.

SAYFA 30

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (204)

A'RÂF 7/ 204

204. Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

Ayet

Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (204)

Tefsir

Yukarıda Kur'an'ın insanlık için hangi bakımlardan ve ne kadar büyük bir değer ifade ettiği belirtildikten sonra burada da özetle kelâmullahı dinlemenin edep ve erkânı gösterilmektedir. Buna göre Kur'an okunduğu sırada müslüman ona ilgisiz kalmayacak, kulak verip dikkat kesilecek, saygıyla ve ilgiyle dinleyecektir; çünkü o, her şeyden önce Allah'ın sözüdür, onda konuşan Allah'tır. Bu sebeple Kur'an'a kulak vermemek Allah'ın konuşmasına kulak vermemek ve dolayısıyla bir bakıma Allah'a karşı edepsizlikte bulunmak anlamına gelir. Ayrıca anlamları üzerine düşünüp kavrayabilmek ve sonuçta rahmet ve bereketinden yararlanabilmek için de onu yoğun bir dikkatle dinlemek gerekmektedir. İbn Âşûr'un da işaret ettiği gibi (IX, 239) "... onu dinleyin ve sessiz durun" buyruğu, beden kulaklarıyla Kur'an'ı dinlemeyi, tilâvet sırasında konuşmamayı, başka şeylerle ilgilenmemeyi ifade ettiği gibi mecazî mânada "Kur'an'ı dinlemek" aynı zamanda "onun buyruklarına uyup yasaklarından kaçınmak" anlamına da gelir. En iyisi, âyetin hem hakiki hem de mecazi anlamda Kur'an'a kulak vermeyi emrettiğini kabul ederek, Kur'an okunurken başka şeylerle ilgilenmeden onu saygıyla ve dikkatle dinlemek, bununla da yetinmeyip buyruklarını yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmaktır. İşte bu sayede Kur'an-ı Kerim'in –bir önceki âyette işaret edilen– "rahmet" özelliğinin de hayatımıza yansıtacağı, dünyamızı ve âhiretimizi güzelleştireceği âyetin sonunda ifade edilmektedir. Müslüman, Kur'an-ı Kerim'i beden kulağı ile dinlemek, Allah'a ve O'nun kelâmına saygı göstermekle Allah kelâmı karşısında takınmış olduğu bu edep ve ahlâklı tavrının sevabını kazanacak, O'nun tarafından ödüllendirilecek; Kur'an'ı can kulağıyla dinlediği gibi kalp ve aklı ile de dinlemek suretiyle onun içeriği üzerinde düşünerek kalbini ve aklını aydınlatacak, imanına güç

katacak, yanlışlarını düzeltecek, doğrularını arttıracaktır; böylece bu ve buna benzer kazanımlarıyla âyetin sonunda ifade buyurulan rahmet ve merhamete ulaşmış olacaktır. Bu âyetten dolayı olarak çıkarılması gereken bir ders de şudur: Çarşı, pazar, sokak, kahvehane, lokanta gibi uygun olmayan ortamlarda, pratikte Kur'an'ı dinlemenin mümkün olmadığı yerlerde açıktan Kur'an okumak veya –dışarıda namaz kılanlar bulunması gibi bir zaruret olmadıkça– camilerde okunan Kur'an sesini cami dışına vermek doğru değildir; böyle durumlarda insanların durup Kur'an'ı dinlemeleri çeşitli yönlerden sıkıntıya yol açacağı için Kur'an okuyacak kimse, insanların onu dinleyebilecekleri yerlerde ve şartlarda okumalı ve böylece Kur'an-ı Kerîm'e saygısızlık görünümü veren davranışların sergilenmesine sebep olmaktan sakınmalıdır. Hz. Peygamber döneminde inkârcıların elebaşları halka, “Bu Kur'an'a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız” (Fussilet 41/26) diyerek Allah'a, O'nun kitabına ve peygamberine karşı düşmanlık ve saygısızlıklarını sergiliyorlardı. Aynı yerde “Allah'ın düşmanları” olarak nitelenen bu inkârcıların şiddetli bir azapla cezalandırılacakları bildirilmektedir. Konumuz olan âyette ise –Allah'ın kelâmını susturmaya, tesirini önlemeye, sesini boğmaya kalkışan, bu yüzden de “Allah'ın düşmanları” olarak nitelenmek suretiyle alçaltılan o inkârcıların yaptıklarının tam aksine– müslümanların da onu dinleyerek saygı ve bağlılıklarını göstermeleri ve sonuçta ilâhî rahmete liyakat kazanmaları gerektiği ifade buyurulmaktadır. Nitekim Kurtubî'nin kaydettiği bir rivayette bu âyet, Fussilet sûresinin anılan âyetinden sonra ve müşrik elebaşlarının orada bildirilen çağrılarına cevap olarak inmiştir (VII, 337-338). Bu âyetten Kur'an-ı Kerîm okunurken müslümanların konuşmayı bırakıp onu dinlemeleri istenmekle birlikte bunun farz olup olmadığı, farz olması durumunda da bu hükmün mutlak olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hasan-ı Basrî'ye dayandırılan bir görüşe göre Kur'an okunduğunda onu dinlemek her zaman farzdır; Mâlikîler ise âyetin farzıyet değil tavsiye (nedb) anlamı taşıdığını ileri sürmüşlerdir. Ancak âlimlerin çoğunluğu bu âyetin sadece Hz. Peygamber Kur'an okuduğunda onu dinlemeyi ve buna ek olarak –diğer zamanlarda değil– sadece namaz ve hutbe esnasında imamın ve hatibin okuduklarını dinlemeyi farz kıldığını belirtmişlerdir. Hanbelî ve Hanefî âlimleri, cemaatla namaz esnasında imam açıktan veya gizli olarak Kur'an okurken cemaatin okumamaları gerektiği yönündeki hükmü bu âyete dayandırmışlardır (bu husustaki rivayetler için bk. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, II, 827-828; Reşîd Rızâ, IX, 508-509).

SAYFA 31

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

(2)

“Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rab'lerine dayanıp güvenen kimselerdir.” ENFÂL 8/2

2. Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.(1)

1 . Tevekkül, tüm tedbirleri alıp, gerekenleri yaptıktan sonra, işin sonucunu Allah'a bırakarak ona güvenmek demektir.

Ayet

Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. (2-3)

Tefsir

Dünya bir imtihan yeri, dünya hayatı da imtihandır. İnsanlar çeşitli imkân ve nimetleri kullanma, emirlere itaat, yasaklardan kaçınma, felâket, musibet ve kayıplar karşısında tercih edilen tutum ve davranışlar bakımından imtihan edilmektedirler. Sahâbîlerden bir kısmının savaş ganimeti konusundaki beklentileri, bu beklentiler gerçekleşmeyince takındıkları tavır, kâmil iman ve takvâ sahibi müminlere yakışmadığı, imtihanda eksik puan almaya sebep olabileceği için “gerçek ve kâmil müminlerin sahip olmaları gereken nitelikler” konusunda bir açıklamayı gerekli kılmıştır. Burada gerçek müminlerin beş vasfı açıklanmış, arkasından da bunları gerçekleştiren ve imtihani kazananların elde edecekleri sonuç ve ödüller

bildirilmiştir: 1. Kâmil mânada mümin olanların imanlarıyla duyguları arasında bir etkileşim vardır; Allah'ı andıklarında, kendilerine Allah'tan söz edildiğinde heyecan duyarlar, gönüllerinde korku ile coşku karışımı duygular oluşur. 2. Allah'ın âyetleri okundukça hem yeni bilgiler edinir ve bunlara da iman etmek suretiyle inançlarını nicelik yönünden arttırırlar hem de her bir âyet, ihtiva ettiği incelik, güzellik, hikmet ve bilgiler sebebiyle Kur'an'ın Allah'tan geldiğine delil teşkil ettiği için nitelik yönünden imanlarını güçlendirirler. 3. Müminler de mal, mülk, evlât, eş dost edinirler, fakat onların dayanıp güvendikleri bu fâni varlıklar değil, her şeyi yaratan ve mülkün gerçek sahibi olan Allah'tır. 4. Namaz, Allah ile kurulan bağın gerçekleştiği en uygun ve en güzel vasıta olduğu için onu büyük bir özenle ifa etmeye çalışırlar. 5. Allah'ın verdiği rızıktan kendileri yararlandıkları gibi yakından uzağa doğru başkalarının da ondan yararlanmasına imkân verirler; nafaka, zekât ve sadaka verme, vakıf kurma, ödünç verme ve kullandırma, ikram etme gibi malî vazife, yardım ve iyilikleri ihmal etmezler. İslâm düşünce tarihinde imanın artma ve eksilme kabul edip etmeyeceği konusu tartışılmıştır. İman terimine, haklı olarak "tasdik" (dini doğrulama, inanma) mânası veren Sünnî kelâmcılara göre tasdik bölünmeye müsait olmadığı, inanılacak konular da belirlenmiş ve sınırlanmış bulunduğu için bunların nicelik yönünden artması veya eksilmesi mümkün değildir. Bu âyette olduğu gibi artma veya eksilmeden söz eden metinleri şu şekillerde yorumlamak ve anlamak gerekir: a) Dine toptan ve ilke olarak inananlar, âyetler geldikçe detayları öğrenir ve bunlara da inanarak imanlarını arttırırlar. b) İman üzerinde devam ve sebat etmek de süresi bakımından onun artması demektir. c) Mümin inancına göre yaşamaya devam ettikçe ibadetleri ve güzel davranışları, imanın gönüllerde ve zihinlerde hâsıl ettiği aydınlığı (nuru) arttırır (Ebü'l-Muîn enNesefî, I, 809 vd.).

1.ÜNİTE

6. KUR'AN'DAN MESAJLAR: RÛM SURESİ 18-27. AYETLER (6. KONU)

10.1.6. Rûm suresi 18-27. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir

SAYFA 32

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ (18) يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ (19) وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ (20) وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (21) وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَأَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ (22) وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (23) وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (24) وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرَجُونَ (25) وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَائِنُونَ (26) وَهُوَ الَّذِي بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (27)

"Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin. Ölüden diriyi, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz

de böyle çıkarılacaksınız. Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindedir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinize değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır. Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) aramanız da O'nun delillerindedir. Gerçekten bunda, işiten bir topluluk için ibretler vardır. Yine O'nun delillerindedir ki size korku ve ümit vermek üzere şimşegi gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir topluluk için (alınacak) dersler vardır. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun delillerindedir. Sonra sizi bulduğunuz yerden bir çağırdı mı hemen çıkıverirsiniz. Göklerde ve yerde bulunanlar hep O'na aittir, hepsi O'na boyun eğmiştir. Yaratmaya başlayan, sonra onu tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir." RÛM 30/18-27

18. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin. 19. (Allah), diriye ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir. Siz de (mezarlarınızdan) işte böyle çıkarılacaksınız. 20. Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz. 21. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır. 22. Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinize farklı olması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır. 23. Geceleyin uyumanız ve gündüzün O'nun lütfundan istemeniz de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır. 24. Korku ve ümit kaynağı olarak şimşegi size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra dirilmesi, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır. 25. Emriyle göğün ve yerin (kendi düzenlerinde) durması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra sizi yerden (kalkmaya) bir çağırdı mı, bir de bakarsınız ki (dirilmiş olarak) çıkıyorsunuz. 26. Göklerde ve yerde kim varsa yalnızca O'na âittir. Hepsi O'na boyun eğmektedirler. 27. O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. (4) Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

4. Allah için zorluk, ya da kolaylık söz konusu değildir. Buradaki ifade, insan mantığına göre bir şeyi yoktan ortaya çıkarmanın, onu tekrarlamaktan daha zor oluşunu yansıtmaktadır.

Ayet

Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin. (17-18)

Tefsir

İnsanın dünya meşgalelerinin anaforuna kapılıp varlık amacını unutturacak bir hayat tarzı tutturulması için, günün değişik vakitlerinde ulu rabbinin şanını yücelterek anması istenmektedir. Bazı müfessirler 17. âyette geçen "tesbih" kelimesiyle namaz kılmanın kastedildiği ve burada beş vakit namaza işaret bulunduğu kanaatinde; bazı müfessirlere göre ise burada maksat "tenzih"tir, yani Allah'ı yüceltmemiz, O'nu her türlü noksanlıktan uzak bilip kemal sıfatlarıyla ve övgülerle anmamız emredilmektedir. Birincisini de içine aldığından ikinci yorum daha kuvvetlidir. Zira burada söz konusu olan tenzih, merkezden dışa doğru üç daireden oluşur. Merkezde kalp ile tenzih bulunur ki bu, kuşkulardan arındırılmış bir iman demektir ve tenzihin özü de odur. İkinci dairede yüce Allah'ı güzel sözlerle anmak mânasına gelen dil ile tenzih vardır. Üçüncü daire ise önceki iki şartı koruyarak ortaya konan sâlih amellerden meydana gelir. Bunlardan ikincisi birincinin, üçüncüsü de ikincinin semeresidir. Şöyle ki, kişi bir şeye inandığında bunu dili ile ifade eder, söylediğinin doğruluğunu da eylemleriyle ortaya koyar; dil kalbin tercümanı, davranışlar da dille söylenenlerin kanıtıdır (Râzî, XXV, 104). Tefsirlerde genellikle, 17. âyetin "akşam vaktine eriştiğinizde" şeklinde çevrilen kısmıyla akşam ve yatsı namazlarının, "sabah kalktığınızda" kısmıyla sabah namazının, 18. âyetin "akşam üstü" şeklinde tercüme edilen kısmıyla ikindi namazının,

“öğle vaktine ulaştığınızda” kısmıyla da öğle namazının kastedildiği yorumu yapılmıştır. Dolayısıyla âlimler arasında, –diğer delillerin yanı sıra– sûrenin Mekki oluşu dikkate alınarak beş vakit namazın Mekke’de farz kılındığı görüşü ağır basmaktadır. Tâbiûn âlimlerinden Hasan-ı Basrî ise namazın muayyen vakitlere bağlı bir farîza haline gelmesinin Medine dönemine rastladığı ve 17. âyetin Medine’de nâzil olduğu kanaatindedir (Zemahşerî, III, 200). Allah’ı tesbih etme talebine ilişkin vakitlerin genellikle insanların uyku ihtiyacının yoğunlaştığı, gecenin orta zamanları dışında tutulması bir taraftan ibadetlerde ortalama insan gerçeğine uygun bir düzenlemenin hedeflendiğini, diğer taraftan da ibadetin, şuurun açık olduğu bir sırada yapılmasıyla değer taşıdığını, yani asıl amacın kulluk bilincinin canlı tutulması olduğunu göstermektedir. **Müzzemmil sûresindeki (73/1)** gece namazına kalkma hitabı ise ibadet şuuru hep açık olan Resûlullah’a yönelik olup bu ibadet müminlere farz kılınmamıştır. Onların nâfile olarak bu ibadeti yapmaları ibadet haz ve şuurunun beşerî ihtiyaçlara galip gelmesini sağlayacak; daha doğrusu kendilerini buna alıştırmış olacaklardır (beş vakit namazın farz rek’atları sayısını esas alarak günlük ibadetin yirmi dört saate dağılımını gösteren bir izah için bk. Râzî, XXV, 104- 105; namaz vakitleri hakkında bk. İsrâ 17/78-79). Tefsirlerde yer alan bir rivayete göre Resûlullah ashabına, “Size yüce Allah’ın, dostu İbrâhim peygamberi niçin ‘vefâkâr’ olarak nitelediğini haber vereyim mi?” demiş, ardından “Çünkü o sabah akşam şu sözünü tekrar ederdi” buyurmuş ve bu iki âyeti okumuştur (Şevkânî, IV, 255).

Ayet

Allah, diriye ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır. Ölümden sonra yeryüzünü diriltir. Siz de (mezarlarınızdan) işte böyle çıkarılacaksınız. (19)

Tefsir

Cenâb-ı Allah’ın ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkardığını belirten ifade değişik şekillerde açıklanmıştır (bk. **Âl-i İmrân 3/27; Yunus 10/31**). Râzî önceki âyetlerde akşam vaktine erişmekten ve sabah kalkmaktan söz edildiğini hatırlatarak, bu bağlamda uykudan uyanma ve uykuya dalma olayına dikkat çekildiğini, bunların da Allah’ın irade ve kudretinin eseri olduğu gerçeğine işaret ettiğini belirtir (XXV, 107).

Ayet

Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz. (20)

Tefsir

Bu ve müteakip beş âyette yüce Allah’ın kudretinin açık kanıtlarından kesitler verilmekte; dört âyetin sonunda, iyi düşünen, bilen, hakikatlere kulağını açık tutan ve aklını kullananların bunlardan önemli sonuçlar çıkarabileceği, bu sayılanlarda böyle kimselerin alacağı ibretler bulunduğu ifade edilmektedir. Bu üslûp farklılığı ile ilgili değişik yorumlar yapılabilir (meselâ bk. Râzî, XXV, 111 vd.); fakat bunların ortak çizgisini, belirtilen kanıtların insanın aklına, muhâkemesine, basiretine ve gönlüne hitap etmesi oluşturmaktadır. Allah Teâlâ’nın ilk insanı topraktan yarattığı Kur’ân-ı Kerîm’de değişik vesilelerle ifade edilmiştir. Burada genel bir hitapla “Sizi topraktan yarattı” buyurulması ise daha çok şu iki biçimde açıklanır: a) Bu, “Sizin aslınız olan, kendisinden türediğiniz ilk insanı topraktan yarattı” demektir, b) Her insanın yaratılışı toprakla ilintilidir, çünkü insanı meydana getiren erkek ve dişi hücrelerinin (sperm ve yumurtalık) oluşumunda nebâtî ve hayvanî gıdaların katkısı vardır, bunların her ikisi de topraktan beslenmektedir (bunun bazı âyetlerde insanın sudan yaratıldığını belirten ifadelerle çelişmediğine dair izahlarla birlikte bk. Râzî, XXV, 108-109).

Ayet

Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır. (21)

Tefsir

İnsanlar için kendi nefislerinden eşler yaratılmış olması değişik şekillerde açıklanmıştır. Bunlar arasında, insanın eşinin kendi özünden ve kendi türünden yani kadın ve erkeğin aynı özden yaratılmış olduğu mânası, Kur’an’ın diğer açıklamalarına en uygun görünenidir (bilgi ve değerlendirme için bk. **Nisâ 4/1**). Burada, cinsiyeti belirlemede erkek spermindeki kromozomların etkili olduğu gerçeğine işaret bulunduğu yorumu da yapılmıştır (bk. Ateş, VII, 17); tabii ki bu yorum, âyette erkeğe hitap edildiği ve “eşler”le

kadınların kastedildiği anlayışına dayalıdır. Âyetin “Onlara ısınıp kaynaşasınız” şeklinde çevirdiğimiz kısmı eşlerin yaratılış amacını açıklamakta, dolayısıyla insanın eşini kendisiyle huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmesini telkin etmektedir. Şu halde aile hayatında mutluluğun ön şartı eşlerin böyle bir bakış açısına sahip olmalarıdır. “Sevgi ve şefkat duyguları” şeklinde tercüme ettiğimiz meveddet ve rahmet kelimeleriyle ilgili olarak tefsirlerde değişik yorumlar yapılmıştır; bunların ortak noktası şudur: “Eş olma” hissini ve olgusunun, kan hısımlığına dayalı olmaksızın hatta –çoğu defa– yakın zamana kadar birbirlerini tanımayan iki ayrı cinsi çok güçlü psikolojik ve biyolojik bağlarla birbirine bağlaması, bunun üzerine insana yaraşır bir üreme ve yaşama biçiminin yani temelinde iffet anlayışı bulunan, karşılıklı güven, sevgi ve esirgeme duygularıyla geliştirilen aile kurumunun bina edilebilmesi, yüce Allah’ın insanlığa en büyük lutuflarındandır. Âyette ifade buyurulduğu üzere iyi düşünen kimseler için bundan çıkarılacak önemli dersler vardır.

Ayet

Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır (22)

Tefsir

Yüce Allah’ın kudretinin kanıtlarına değinilirken göklerin ve yerin yaratılmasının insanların özellikleriyle birlikte zikredilmesi ve ardından da bunda bilenler için ibretler bulunduğunun belirtilmesi, evrenin yaratılmasının insanla anlam kazandığını, insanın da bunları bilmesiyle değerli olduğunu göstermektedir (göklerin ve yerin yaratılması hakkında bk. **Bakara 2/29**). İnsanların dillerinin ve renklerinin farklılığı objektif olarak gözlemlenebilen bir olgudur. Bundan ibret alınması ise bilme şartına bağlanmıştır. “Bilenler” şeklinde çevirdiğimiz âlimîn kelimesi dar anlamıyla alınırsa bunu “âlimler, ilim sahipleri” şeklinde tercüme etmek mümkündür; fakat burada her insanın fitrî özellikleriyle bilebileceği bir durumdan söz edildiği için kelimenin geniş anlamı esas alınmıştır. Konu üzerinde özel araştırmalar yapan uzmanların bu kapsamda sayılması ise zaten evleviyet gereğidir. Fakat “bilme”nin başkaları tarafından telkin edilen veya öğretilen bilgileri alıp bellekte koruma anlamında olmadığına dikkat edilmelidir. Zira âyette geçen kelimenin kökünde “varlık ve olayların hakikatini anlamak, temyiz etmek yani farklı şeyleri birbirinden ayırtmak, bir şeyin mahiyetini iyice kavramak, bir işi sağlam ve düzgün yapmak” gibi anlamlar bulunmaktadır. Şu halde âyette muhataplardan istenen, bir kökten geldikleri halde insanların biyolojik ve kültürel farklılıklara sahip olmaları üzerinde dikkatle düşünüp bundan sonuçlar çıkarmaktır. Farklı dillere sahip olma, değişik etnik gruplara mensup toplulukların farklı dilleri konuşması, aynı dili konuşanlar arasında lehçe, şive ve ağız farklılıklarının bulunması şeklinde açıklanabileceği gibi, her bir ferдин ses, konuşma ve ifade özelliklerindeki farklılıklar biçiminde de anlaşılabilir. Çevremize baktığımızda sesinin gürlüğü-zayıflığı, inceliği-kalınlığı, konuşmasının düzgünlüğü-bozukluğu, üslûbu vb. bütün hususlarda birbirinin aynı iki kişiye rastlamanın hemen hiç mümkün olmadığını görürüz. Aynı şekilde, her bir ferдин deri rengi, yüz hatları ve vücut biçimindeki farklılıklar bir taraftan insanın kendine özgü hususiyetleriyle “kendisi” olmasını sağlarken diğer taraftan da insanların birbirleriyle ayrı kişiler olarak ilişki kurmalarını mümkün kılar. Nitekim **Hucurât sûresinin 13.** âyetinde insanlığın değişik halklara ve oymaklara ayrılmasının amacı, onların tanışmasının sağlanması şeklinde açıklanmıştır ki bunun tabii sonucu karşılıklı beşerî ilişkilerin kurulmasıdır. Şayet bu farklılıklar bulunmasa ve insanlar tek tip olarak yaratılmış olsaydı dünyanın böyle beşerî ilişkilere sahne olması mümkün olmaz, düzenin yerini kaos alırdı. Bunu daha iyi tasavvur edebilmek için, meselâ, aynı kıyafeti giymiş ikiz kardeşleri ayırt etmenin zorlukları ve böyle bir durumda üzerlerinde farklı kıyafet bulunmasının sağladığı kolaylık göz önüne getirilebilir (Zemahşerî, III, 201). Yine, âyette değinilen bu olgu üzerinde düşünürken, üslûp ve ifade farklılıklarının insana verilen düşünme ve muhâkeme yeteneğinin verimliliğini sağlamadaki, ilim, fikir ve sanat hayatının geliştirilmesindeki etkileri hatta medeniyetlerin temelinde bu farklılıkların yattığı dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. İnsanların dil ve renk hususiyetleri temelinde dayalı bilim dallarının alt disiplinlere ayrılması bu âyette dikkat çekilen olgu üzerinde düşünmenin önemini teyit ettiği gibi, bu alanlarda yapılacak yeni araştırmaların, konunun inceliklerine daha çok ışık tutan verilerin tesbitine imkân sağlayacağı muhakkaktır.

Ayet

Geceleyin uyumanız ve gündüzün onun lütfundan istemeniz de O'nun (varlığının ve kudretinin)

delillerindendir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır. (23)

Tefsir

İnsanın günlük yaşantısının iki temel görünümünden biri çalışmak diğeri dinlenmektir. Dinlenmenin doruk noktasını uyumak oluşturur; çalışmanın da en değerli biçimi, Allah'ın kendisine lutfedeceği nasibi aramak yani ulvî bir amaç uğruna gayret sarfetmektir. Günlük hayatın akışı içinde sıradan bir olay olarak gördüğümüz uyumanın gerçekte ne büyük bir nimet olduğunu ancak uyuyamama rahatsızlığı çekenler ile bazı dert ve ıstıraplar sebebiyle uykusuz kalanlar idrak edebilir. Şu beyitte bu husus çok güzel dile getirilmiştir: “Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir / Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat” (En uzun geceyi astrolog ve vakit uzmanı ne bilir. Gecelerin kaç saat olduğunu dert sahibine sor). Âyette uyumanın çalışmadan önce zikredilmesi de bunun önemine yapılmış bir vurgu sayılabilir. Zira çalışabilmek için istirahat gereklidir; yine istirahat vücudun tabii ihtiyacıdır, özünde gereklilik vardır, çalışma ise ihtiyaçlara göre devreye girer (Râzî, XXV, 112). Normal çalışma düzeni içinde çoğu defa önemi fark edilmese de iş güç sahibi olmak hayatın düzen ve anlam kazanmasında büyük bir etkiye sahiptir. Konunun toplumsal boyutunu daha iyi görebilmek için, bir taraftan işsizlik probleminin çözümü amacıyla insanlığın geniş kapsamlı özel örgütler kurduğu gerçeğine, diğer taraftan da günümüz fütüroloji çalışmalarının ana konularından birini iş hayatındaki daralma ve tatil zamanlarının artması karşısında insan için uygun meşguliyetler bulunmasının oluşturduğuna dikkat etmek gerekir. Âyet, çalışma konusuna sadece insan hayatındaki önemi açısından değinmiş olmayıp şu mesajları da içermektedir: a) İnsan çalışmalı, fakat elde ettiği nasibi kendinden bilmemeli, Allah'ın lutfu olduğu bilincini taşımalıdır. b) “Allah'ın lutfundan” şeklinde çevrilen min fadhî ifadesinde “ziyade ve artma” anlamı vardır; şu halde kişi her gün kendini geliştirme, yükselme ve mevcut imkânlarını daha da arttırma çabası içinde olmalıdır. c) Nasibi aramaya koyulmak Allah'ın lutfunu sezmek ve ummaktır, hatta çalışarak kısmeti arayabilmenin kendisi bile Allah'ın fazlındandır (Elmalılı, VI, 3814). Bunlardan dersler çıkarılabilmesi, “dinleyen kimselerden olma” şartına bağlanmıştır ki bu, gerçeklere kulaklarını tıkamamış, bilincini doğruları ve yanlışları ayırt etmeye açık tutan kişileri ifade etmektedir (Zemahşerî, III, 201).

Ayet

Korku ve ümit kaynağı olarak şimşegi size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır. (24)

Tefsir

Aynı olay ile iki zıt etkinin oluşturulması örneğine yer verilen 24. âyette şimşek hem korku hem de ümit kaynağı olarak nitelenmiştir. Bunu iki farklı açıdan yorumlamak mümkündür. Bir bakışa göre korku veren şimşek, ümitlendiren ise onun akabinden gelmesi beklenen yağmurdur. Şimşegin korku vermesi de yıldırım düşme endişesine yol açması veya yağmur yağacakmış gibi görünüp yağmaması şeklinde açıklanmıştır. Diğer bir açıdan bakıldığında, burada korku ve ümidin asıl sebebi yağmur olup şimşek onun habercisidir: Yolcular ve güneşe bağlı üretim yapanlar gibi kimi insanlar yağmur yağmasından endişe ederken, kimileri de onu dört gözle bekler; dolayısıyla şimşegin görülmesi bazıları için korku, bazıları için de sevinç ve ümit kaynağı olur (Zemahşerî, III, 201). İslâm âlimleri, Allah'ın mutlak gücüne ve engin rahmetine iman eden bir kimsenin, dünyadaki beklentileri konusunda olduğu gibi Allah'ın azabına uğrama veya rahmetine nâil olma konusunda da korku ve ümit arasında bulunmayı öğütleyen âyet ve hadislerden hareketle havf ve recâ terimlerini geliştirmiş ve İslâm tasavvufunda bu terimler üzerinde geniş bir biçimde durulmuştur. Hayata ve geleceğe bakışını bu anlayış üzerine kuran bir mümin, o ana kadarki maddî ve mânevî durumu ne olursa olsun, bir yandan kendini garantili bir konumda görmeyip sınav bilincini korur ve ödevlerini yerine getirmeye özen gösterir, diğer yandan da asla gelecekte ve Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez (bu konuda ayrıca bk. **Hicr 15/49-50**).

Ayet

Emriyle göğün ve yerin (kendi düzenlerinde) durması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Sonra sizi yerden (kalkmaya) bir çağırdı mı, bir de bakarsınız ki (dirilmiş olarak) çıkıyorsunuz. (25)

Tefsir

Tabiattaki ince sanat eserlerinin ve evrendeki düzenin işlerliğini sağlayan yasaların sahibi olan yüce Allah,

şimşek ile yağmur arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte; ardından da, öldükten sonra insanları diriltmeye kadir olduğunun kolayca anlaşılabilmesi için bir örnek gösterip onları bu konu üzerinde düşünmeye çağırmaktadır: Kupkuru olmuş toprağa gökten indirdiği su ile yeniden can veren yüce kudretin insanlara da öldükten sonra yeniden can verebileceğini farketmek akıl sahipleri için hiç de zor olmamalıdır (yer-gök dengesi konusunda bk. **Ra'd 13/2**). Âyetin son cümlesindeki çağrı, İsrâfil'in sûru ikinci defa üflemesi şeklinde açıklanmaktadır (Şevkânî, IV, 253; sûrun üflenmesi hakkında bk. **En'âm 6/73; Kehf 18/99**).

Ayet

Göklerde ve yerde kim varsa yalnızca O'na âittir. Hepsi O'na boyun eğmektedirler. (26)

Tefsir

Göklerde ve yerde bulunanlar hep O'na aittir, hepsi O'na boyun eğmiştir.

Ayet

O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (27)

Tefsir

“Bu O'nun için pek kolaydır” şeklinde çevrilen kısım lafzen “Bu O'nun için daha kolaydır” şeklinde de tercüme edilebilir. Fakat birçok müfessir Arapça'da karşılaştırma anlamı içeren ism-i tafdîl kalıbının aşırılık zarfı olarak da kullanıldığını dikkate alarak Cenâb-ı Allah açısından mukayeseli ifadenin kullanılmamasını tercih etmiştir. Zira yüce Allah “ol” deyince murat ettiği şey oluverir, O'nun kudreti karşısında hiçbir şey diğerinden daha zor veya kolay değildir (Şevkânî, IV, 253-254). Yine bu âyetin “En yüce sıfat O'nundur” şeklinde çevrilen kısmına daha çok şu mânalar verilmiştir: Kelime-i tevhid O'nundur; O'nun benzeri asla yoktur; O'nun murat ettiği “ol” demekle oluverir; en yüksek şan, eksiksiz kudret, tam anlamıyla hikmet, yaratıcılık ve mâbudluk sıfatları O'nundur (Şevkânî, IV, 254; Elmalılı, VI, 3816).